TC.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

AB POLİTİKALARININ VE BREXİT'İN İSKOÇ AYRILIKÇI HAREKETİNE ETKİSİ

Okan CAN

Danışman
Doç. Dr. H. Kutay AYTUĞ

MANİSA-2020

TC.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI

AB POLİTİKALARININ VE BREXİT'İN İSKOÇ AYRILIKÇI HAREKETİNE ETKİSİ

Okan CAN

Danışman
Doç. Dr. H. Kutay AYTUĞ

MANİSA-2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğun " AB Yapısının ve Brexit'in İskoç Ayrılıkçılığına Etkisi" adlı çalışmanın, tarafından bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarakyararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/06/2020

Okan Can

ÖZET

AB POLİTİKALARININ VE BREXİT'İN İSKOÇ AYRILIKÇI HAREKETİNE ETKİSİ

Bu tezde 2008 ekonomik krizinden sonra AB içerisinde yükselmeye başlayan ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılık örneklerinden biri olan İskoç ayrılıkçılığına AB politikalarıyla şekillenen yapının ve Brexit gelişmelerinin etkisi incelenmektedir. Tezin birinci bölümünde çalışmada tercih edilen kavramlara ve uygulanan durum çalışması yöntemine değinilmiştir. İkinci bölümde Avrupa bütünleşmesinin tarihsel, düşünsel ve kuramsal boyutu ele alınmıştır. Üçüncü bölümde 2010'da AB'de ortay çıkan ekonomik krizin zamanla siyasi bir krizie dönüşmesiyle birlikte önce Yunanistan'da sonra da Birleşik Krallık'ta meydana gelen ulusal düzeydeki ayrılıkçık incelenmiştir. Daha sonra Avrupa İçerisindeki Katalonya, İskoçya, Lombardiya ve Veneto bölgelerinde bağımsızlık referandumlarıyla gündemde yer edinen ulusaltı ayrılıkçılık hareketlerine değinilmiştir. Dördüncü bölümde 2014 yılında İskoçya'da düzenlenen bağımsızlık referandumunda hayır oyu çıkmasına ve 2016'daki Brexit referandumunda İskoçya'da %62 oranla AB'de kalma yönünde oy çıkmasına odaklanılmıştır. Bu iki durumdan yola çıkarak AB'nin Tek Avrupa Senedi ve Maastricht Antlaşması'yla birlikte şekillenen çok düzeyli yapısı bağlamında Brexit gelişmeleri etkisinde İskoç ayrılıkçılığı değerlendirilmiştir. Ulusaltı ayrılıkçılığın İskoçya örneğinden hareketle, bütünüyle ulusal bir konu olmaktan çıkıp, AB yapısı içerisinde bir konu haline geldiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ayrılıkçılık, İskoç Ayrılıkçılığı, Brexit, Çok Düzeyli Yönetişim

ABSTRACT

THE EFFECT OF EU POLİCİES AND BREXIT ON SCOTTISH SEPARATIST MOVEMENT

In this thesis, the effect of the structure shaped by EU policies and Brexit developments on Scottish separatism, which is one of the examples of subnationalism which started to rise in the EU after the 2008 Economic Crisis, is examined. In the first part of the thesis, preferred concepts and applied case study methods are mentioned. In the second part, historical, intellectual and theoretical aspects of European integration are discussed. The third chapter examines the national-level disparities that first occurred in Greece and then in the United Kingdom as the economic crisis in the EU in 2010 turned into a political crisis over time. Subsequently, the nationalist separatist movements, which were on the agenda with the referendums of independence in Catalonia, Scotland, Lombardy and Veneto regions in Europe, were mentioned. The fourth chapter focuses on the fact that in 2014 the referendum on independence in Scotland took no votes and on the Brexit referendum in 2016, 62% voted to stay in the EU. Based on these two conditions, Scottish discrimination was evaluated under the influence of Brexit developments within the context of the EU's Single European Act and the Maastricht Treaty's multi-level structure. From the case of Scotland, sub-national separatism has been determined to become a national issue and become an issue within the EU structure.

Key Words: Separatism, Scottish Separatism, Brexit, Multilevel Governance

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. H. Kutay Aytuğ'a, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

Okan CAN
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YEMİN METNİ V
ÖZET VI
ABSTRACT VII
TEŞEKKÜR VIII
İÇİNDEKİLER IX
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ XIII
TABLOLAR LİSTESİ XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ XV
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR VE İZLENİLEN YÖNTEM

1. TEZE İLİŞKİN KAVRASAL VE YÖTEMSEL ARKA PLAN 5
1.1. KAVRAMSAL TERCİHLER 5
1.2. YÖNTEM 6

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN DÜŞÜNSEL, TARİHSEL VE KURAMSAL ARKA PLANI

2. AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE BİRLİK YAPISININ ŞEKİLLENMESİ 10
2.1. AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME FİKRİNİN DÜŞÜNSEL ARKA PLANI 10
2.1.1. Bütünleşme Fikrinin Antik Yunan ve Roma'daki Temelleri 11

2.1.2. Rönesans Döneminde Bütünleşme Düşüncesi.....14

2.1.3. Aydınlanma Döneminde Bütünleşme Düşüncesi 16

2.1.4. Fransız Devrimi ve Dünya Savaşları Arasındaki Dönemde Bütünleşme Düşüncesi.....18

2.2. 20. YÜZYILDA AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI.....20

2.2.1. I. ve II. Dünya Savaşının Avrupa Bütünleşmesindeki Yeri 20

2.2.2. Teknokratik Bir Bütünleşme Adımı Olarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğu 25

2.2.3. Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu'nun Kurulması.....26

2.2.4. Brüksel Antlaşması, Bütçe Antlaşmaları ve Genişleme Dalgaları27

2.2.5. Topluluktan Birliğe Dönüşüm 28

2.2.6. Orta ve Doğu Avrupa Genişlemesiyle Birlikte Meydana Gelen Gelişmeler 32

2.3. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNE İLİŞKİN KURAMSAL ARKA PLAN 34

2.3.1. Avrupa Bütünleşmesine Dair Federalist ve İşlevselci Yaklaşımlar 35

2.3.2. Hükümetlerarası Kurumsalcılık Yaklaşımı 42

2.3.3. Sosyal İnşacılık Yaklaşımı 43

2.3.4. Çok Düzeyli Yönetişim Yaklaşımı 45

2.4. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ.....48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB'DE ULUSAL VE ULUSALTI DÜZEYDEKİ AYRILIKÇILIK HAREKETLERİ

3. AB'DE ULUSAL VE ULUSALTI DÜZEYDE AYRILIKÇILIK 50

3.1. AVRUPA'DA ULUSAL DÜZEYDE AYRILIKÇI HAREKETLERİ POTANSİYEL HALE GETİREN GELİŞMELER.....50
3.1.1. 2008 Mortgage Krizinin Avro Krizine Dönüşmesi.....51
3.1.2. Ulusal Düzeyde İlk Tepki: Yunanistan'ın Reform Planını Referanduma Götürmesi.....54
3.1.3. AB İçinde Ulusal Düzeydeki İlk Ayrılık Hamlesi Olarak Birleşik Krallık'ın AB'den Çıkış Referandumu: Brexit.....56
3.2. ULUSAL DÜZEYDEKİ AYRILIKÇI HAREKETLERİN ARKA PLANI: POPÜLİZM.....56
3.2.1. Popülizm ve Popülist Milliyetçilik.....57
3.2.2. Dünya Genelinde Popülizmin Konumu.....58
3.2.3. Popülizmin Avrupa Gündemindeki Yeri.....59
3.2.4. AB ile Avrupa Yurttaşlarının İlişkisi Bakımından Popülizm.....59
3.3. AVRUPA'DA ULUSALTI DÜZEYDE AYRILIKÇI HAREKETLERİN KAYNAKLARI.....62
3.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ULUSALTI DÜZEYDEKİ AYRILIKÇI HAREKETLER.....64
3.4.1. Radikal Bağımsızlıkçı Hareketler.....66
3.4.2. Demokratik Ayrılıkçı Hareketler.....70
3.5. AB'DE ULUSAL VE ULUSALTI DÜZEYDE AYRILIKÇILIK ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME.....75

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BREXİT REFERANDUMU VE İSKOÇYA'NIN TUTUMU

4. ULUSAL DÜZEYDE AYRILIKÇILIK ÖRNEĞİ OLARAK BREXİT'İN ULUSALTI NİTELİKTEKİ İSKOÇ AYRILIKÇILIĞINA ETKİSİ.....77
4.1. BİRLEŞİK KRALLIĞIN AB'DEN AYRILMASI TALEBİNİ İÇEREN REFERANDUM: BREXİT.....77

4.1.1. Birleşik Krallık'ın AB'den Ayrılma Talebinin Tarihsel Arka Planı 77

4.1.2. Brexit Referandumu ve Sonuçları....79

4.1.3. Brexit Referandumundan Çıkan "Evet" Tercihinin Arka Planı..83

4.1.4. Brexit Referandumu Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler....92

4.2. İSKOÇ BAĞIMSIZLIK HAREKETİ....95

4.2.1. İskoçya Bağısızlık Hareketinin Tarihsel Arka Planı....95

4.2.2. Birleşik Krallık'ta Gerçekleşen Yetki Devrinin İskoç Bağımsızlık Hareketine Etkileri....98

4.2.3. İskoçya Bağımsızlık Referandumu....101

4.2.4. Bağımsızlık İhtimalinde İskoçya'nın AB içinde Kalma Konusu 103

4.2.5. Brexit Sonrası İskoç Ayrılıkçılığının Tekrar Gündeme Gelmesi 105

SONUÇ....109

KAYNAKÇA....115

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AMB	Avrupa Merkez Bankası
AMBS	Avrupa Merkez Bankası Sistemi
ASTB	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
BADEK	Birleşik Avrupa Devletleri İçin Eylem Komitesi
SNP	İskoçya Ulusal Partisi (Scotland National Party)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAS	Tek Avrupa Senedi
UKIP	Birleşik Krallık Bağımsızlık Patisi(United Kingdom İndependence Party)

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Brexit Referandumundaki Kullanılan Oyların Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre Yüzdelik Dağılımı.....61
Tablo 2: AB'den Ayrılık Referandumunda Milletvekillerinin Tutumu 80
Tablo 3: Bölgelerde Kullanılan Oyların Yüzdelik Dağılımı.....82
Tablo 4: 2016 yılı Birleşik Krallıkta Göç Giriş ve Çıkışı.....86
Tablo 5: Suriye'ye Yapılan Adil Yardımın Ülkelere Göre Dağılımı 88
Tablo 6: 1975'teki Referandumla Brexit Referandumunun Sonuçlarının Karşılaştırılması.....107

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Durum Çalışmasıyla İlgili Desen Örnekleri 8

GİRİŞ

Avrupa'daki güncel siyasi gelişmelere bakıldığında popülizm, göç, ulusaltı ayrılıkçılık ve ulusal ayrılıkçılık (Grexit, Brexit) gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu konular arasındaki bağlantıların karmaşıklığı dikkate alındığında meydana gelen gelişmelerin tek bir tetikleyicisinin olduğundan bahsetmek mümkün değildir. 2010 sonrası dönemde sadece bölgeler düzeyinde (İskoçya Bağımsızlık referandumu, Katalonya Bağımsızlık referandumu… vs.) değil aynı zamanda ulusal düzeyde biri Avro'dan çıkma (Grexit) diğeri de AB'den çıkma (Brexit) amacını güden iki tane referandum gerçekleşmiştir. Brexit referandumu öncesinde gerçekleşen İskoçya bağımsızlık referandumundan çıkan %55'lik hayır oranı ve İskoçya'nın AB'den çıkmak için %62 oranında verdiği hayır oyunun ardından tekrar bağımsızlık referandumunu dile getirmesi durumu bu tezin temel çıkış noktasın oluşturmaktadır. Bu doğrultuda İskoçya'nın Brexit öncesi ve sonrası tutumlarına odaklanılarak AB yapısının ve Birleşik Krallık'ın tutumunun İskoç ayrılıkçılığında oynadığı etkiye odaklanılmıştır.

Bu tezde tezin konusu ve araştırma soruları belirlenirken yazın taramasına dayanan bir durum çalışması yöntemine başvurulmuştur. Durum çalışmasının aşamaları takip edilerek, ilk aşamada, Avrupa'da gerçekleşen ayrılıkçı hareketlere AB yapısı nasıl bir etkide bulunmuştur sorusu sorulmuştur. Takip eden aşamada alt problemler belirlenmiş ve alt problem olarak ekonomik kriz, göç ve popülizm gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü aşamada analiz birimi olarak İskoçya belirlenmiştir. Dördüncü aşamada çalışılacak durum olarak İskoçya'nın bağımsızlık referandumuyla Brexit'teki tutumunun farklılığının ele alınmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede veriler toplanıp analiz edilmiştir. Durum çalışması esnasında Avrupa bütünleşmesinin Tek Avrpa Senedi ve Maastricht Antlaşmasıyla sıkı bir bütünleşmeye girmesiyle birlikte sahip olduğu çok düzeyli yapı ile 2008 ekonomik krizinin ardından Avrupa gündemini meşgul eden bağımsızlık referandumlarının ortaya çıkması arasındaki ilişki takip edilmiştir. Analiz sürecinde 2008'de AB merkezli çıkan küresel ekonomik kriz'in 2010'lu yıllarda Avro'yu da etkisi altına alması dikkat çekmiştir. Yine analiz sürecinde ekonomik krizin İtalya, İspanya ve İrlanda gibi AB üyesi ülkeleri derinden etkilemekle birlikte Yunanistan'ın borç krizine girmesine kadar ilerlediği görülmüştür. Ulus devlet düzeyindeki bu

gelişmeleri takiben yarı federasyon olan bazı devletlerin daha zengin olan bölgelerinde diğer bölgelerin vergi yükünü üstlenmek istememesi gibi gerekçelerden doğan bağımsızlık ve özerklik taleplerinin (Katalonya, İskoçya, Lombardiya, Vento) ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Ancak bu bağımsızlık tartışmalarında bölgelerin AB içerisinde kalma konusunun da önemli bir yerinin olduğu görülmüştür. Bu gelişmeleri takiben Birleşik Krallık'ın AB üyeliğini referanduma götürmesi durumu gerçekleşmiştir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma konusunda, AB ile olan ilişkisinin geçmişi değerlendirildiğinde, diğer üye devletlere kıyasla daha yüksek bir potansiyeli taşıdığı görülmüştür. Ayrıca referandum sürecinde ayrılık propagandası yapılırken popülist bir söylem tarzıyla değinilen ekonomik gerekçeler ve göç sorunu gibi başlıklar dikkat çeken konular arasında yer almıştır. Diğer taraftan İskoçya'nın AB'den ayrılığa yüksek oranda hayır demesi ve ardından tekrardan bağımsızlık referandumunun gündeme taşınması ayrılık konusunda AB'nin nerede durduğu sorusunu ön plana çıkarmıştır.

Bu tezde İskoçya açısından AB içerisinde kalmanın garanti altına alınmadığı şartlarda (2014'teki İskoçya bağımsızlık referandumu) bağımsızlık referandumunda bağımsızlık için hayır oyunun çıkması, ikincisi ise Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma referandumunda İskoçya'nın en yüksek oranda "Hayır" oyunu vermesi durumu analiz edilirken iki durumun İskoçya açısından ortak paydasının "AB içinde kalma isteği" olduğu saptanmıştır. Buradan hareketle ilk araştırma sorusu olarak AB'nin, İskoçya'nın ayrılıkçı tutumunda oynadığı roldeki etkisinin ne olduğu sorusu sorulmuştur. AB yapısı incelenirken TAS ve Maastricht Antlaşması'nın AB yapısında bir dönüşüme sebep olduğu ve bunun bir sonucu olarak AB'nin çok düzeyli bir yapı haline geldiği saptanmıştır. Bu çok düzeyli yapı içerisinde ekonomik krizin tetiklemesiyle birlikte ulusaltı düzeyde AB yanlısı, ulusal düzeyde ise AB şüphecisi bir tutumun ortaya çıktığı görülmüştür. Her iki düzeydeki ayrılıkçılık daha öncesinde kendine özgü bir nitelik taşırken AB bütünleşmesi sonucunda AB düzeyiyle ilişkili bir durum haline geldiği görülmüştür. Örneğin Katalonya ve İskoçya bölgelerindeki ayrılıkçılık daha önceleri ulusal sınırlar içerisinde meydana gelen hareketlerken AB'nin çok düzeyli bir yapıya dönüşmesiyle AB'nin tüm düzeyleriyle ilişkili bir konu haline gelmiştir. Mevcut durumu analiz edebilmek için de çok düzeyli yapı içerisinde ayrılıkçılık örneklerinin ilişkili olduğu İskoç bağımsızlık referandumu ve Brexit sürecinde İskoçya'nın tutumuna odaklanılmıştır.

Tezin birinci bölümünün birinci alt başlığında tezde kullanılan kavramların seçilme gerekçelerinden ve başvurulan yöntemle ilgili ayrıntılarda bahsedilmiştir. "ulusaltı düzeyde ayrılıkçılık", "ulusal düzeyde ayrılıkçılık", "ayrılıkçı hareketler" ve "bağımsızlıkçı hareketler" gibi ifadelerin yazında kullanılış biçimlerinden ve bu tezde tercih ediliş biçimlerinden bahsedilmiştir. İkinci alt başlık altında ise tezde kullanılan durum çalışması yöntemine ilişkin bilgilendirme yapılarak kullanılan yöntemin sağladığı avantajlardan bahsedilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde Avrupa bütünleşmesinin düşünsel, tarihsel ve kuramsal arka planı ele alınarak Avrupa birliğinin yapısının şekillenmesine odaklanılmıştır. Birinci alt başıkta Avrupa bütünleşmesinin Antik Yunan'dan bu yana süre gelen düşünsel geçmişine ve bütünleşmeye yönelik hazırlanan planlara kronolojik bir biçimde değinilmiştir. İkinci alt başlıkta dünya savaşlarından günümüze kadar geçen süreçte Avrupa Birliği'nin oluşumundaki tarihsel basamaklara ve hukuksal yapısını düzenleyen antlaşmalara değinilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise Avrupa bütünleşmesine yönelik federalizm, işlevselcilik, yeni işlevselcilik, Hükümetlerarası kurumsalcılık, sosyal inşacılık ve çok düzeyli yönetişim gibi yaklaşımlardan bahsedilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde AB içerisinde ulusal ve ulusaltı düzeylerdeki ayrılıkçı hareketlere değinilmiştir. Birinci alt başlıkta 2010 sonrasında gündeme gelmeye başlayan ulusal düzedeki ayrılıkçı hareketleri potansiyel hale getiren gelişmelerden bahsedilmiştir. 2008 krizinin 2010'da Avro krizine dönüşmesini takip eden süreçte AB içerisinde ulusal düzeyde gerçekleşen Grexit ve Brexit konuları kısaca ele alınmıştır. İkinci alt başlıkta ulusal düzeydeki ayrılıkçılığın arka planını oluşturan popülizm konusunun kavramsal içeriğine, dünya genelindeki konumuna ve popülizmin AB açısından ne ifade ettiğine değinilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılığın kaynaklarından bahsedilmiştir. Ulusaltı ayrılıkçılığın Avrupa bütünleşmesinden bağımsız bir konu olarak tarihsel arka planı barındırmakla birlikte güncel gelişmeler doğrultusunda Avrupa düzeyinde bir konu haline gelmeye başlamasından bahsedilmiştir. Dörüncü alt başlıkta ulusaltı düzeydeki ayrılıkçı hareketler Kuzey İrlanda ve Bask gibi bölgeleri içeren radikal bağımsızlıkçı hareketler ile iskoçya ve Katalonya gibi bölgeleri içeren demokratik ayrılıkçı hareketler olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır. Bu bölgelerdeki ayrılıkçı hareketlerin tarihsel geçmişlerine ve güncel durumlarına değinilmiştir. Beşinci alt

başlıkta ise ulusal ve ulusaltı ayrılıkçılık hakkında genel bir değerlendirme yapılmışıtr.

Tezin dördüncü bölümünde üçüncü bölümde ele alınan ulusal ve ulusaltı ayrılıkçılık konuları İskoçya'nın Bağımsızlık ve Brexit referandumlarındaki tutumları üzerinden incelenmiştir. Birinci alt başlıkta Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma talebinin tarihel arka planından bahsedilmiş, Brexit referandumunun sonuçlarının ayrıntılarına değinilmiş, referandum sonucunda çıkan evet tercihini etkileyen faktörler ve referandum sonrasında meydana gelen gelişmeler dile getirilmiştir. İkinci alt başlıkta ise İskoçya bağımsızlık hareketi ele alınırken tarihsel geçmişiyle birlikte Birleşik Krallık'ta gerçekleşen yetki devri gibi konulardan kısaca bahsedilmiştir. Yine bu alt başlık altında İskoçya bağımsızlık referandumu süreci değerlendirilip bu süreçte AB içinde kalma konusunun referandum sonuçlarına olan etkisi ele alınmıştır. Bağımsızlık referandumundan sonra gerçekleşen Brexit referandumunda İskoçya'nın AB'de kalma yönündeki sert tutumundan ve referandum sonrasında İskoçya'dan bağımsızlık taleplerinin tekrardan yükselmesinden bahsedilmiştir.

Yazına bakıldığında, İskoç ayrılıkçılığı ve Brexit gelişmeleriyle ilgili yazılmış tezler bulunmakla birlikte Türkçe yazında iki konu arasında ilişki kuran çalışmların eksikliği dikkat çekmektedir. Hem bu bakımdan hem de durum çalışması yöntemine bavurulması bakımından yazına katkıda bulunulmuştur. Durum çalışması yöntemi belli durumlar üzerine derinlemesine incelemeye olanak tanımaktadır. Durum çalışması yönteminin sunduğu geniş materyel sayesinde AB yapısındaki dönüşümün ulusal ve ulusaltı düzeylerdeki ayrılıkçılıkta oynadığı rolde ekonomik krizin, popülizmin ve iç politikadaki dönüşümlerin (Yetki Devri) oynadığı role de değinebilmek mümkün olmuştur. İncelemenin temel birimlerinin İskoçya bağımsızlık refrandumu ve Brexit'in alınmasının bir diğer sebebi de katılımın yüksek olması nedeniyle olabilecek en geniş anket olma niteliğini taşımalarıdır. Bu tezde referandumlar esnasında üretilen söylemler çalışmanın önemli dayanak noktaları olmuştur. Tezin konusu nedeniyle kaynak olarak Türkçe metinlerden çok İngilizce metinlere başvurulmuştur. Referandum süreci değerlendirilirken konuyla ilgili bilimsel çalışmaların yanında hazırlanan raporlar ve gazete yazıları kaynak olarak tercih edilmiştir. Referandumların hem siyasi bir etki barındırması hem de olabilecek en geniş katılımlı anket niteliği taşıması ise temel değerlendirme noktası olarak ele alınmasında etkili olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
KULLANILAN TEMEL KAVRAMLAR VE İZLENİLEN YÖNTEM

1. TEZE İLİŞKİN KAVRASAL VE YÖTEMSEL ARKA PLAN

Bu bölümde tezde kullanılan bazı kavramların hangi gerekçeyle tercih edildiğine ve çalışma başvurulan yöntemle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

1.1. KAVRAMSAL TERCİHLER

Bu tezde ayrılıkçı hareketler Avrupa'nın Tek Avrupa Senedi (TAS) ve Maastricht Antlaşması'yla şekillenen çok düzeyli yapısı dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Ulus devletin yetkilerini ulusal ve ulusaltı düzeylere kaydırmasıyla birlikte oluşan yapı içerisinde meydana gelen ayrılıkçılık konusu ele alınırken, bu yapının etkisine dikkat çekmek için "Ulusal düzeyde ayrılıkçılık" ve "Ulusaltı düzeyde ayrılıkçılık" biçiminde bir kavramsallaştırmaya gidilmiştir. Yazında ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılığın "Bağımsızlık hareketleri" (Independent movement) ve "ayrılıkçı hareketler" (Separatist movement) olarak kullanımlarına da rastlanmaktadır[1]. Bu tezde ulusal düzeyde ayrılıkçılık olarak değerlendirilen, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılması sürecini ifade etmek için yazında çıkma "Leaving", ayrılma "Separation" ve boşanma "Divorce" gibi kullanımlar bulunduğu görülmektedir[2]. Ancak bu çalışma Avrupa Birliği yapısındaki dönüşüm sonrasında bağımsızlık hareketlerinin ulusal bir problem olmakla sınırlı kalmayıp ulusüstü alana da uzanması ve aynı şekilde ulusal düzeyde AB ayrılıkçılığının da ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılığı etkilemesi konusuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle ayrılma ve boşanma kavramlarının yerine "Ulusal düzeyde ayrılıkçılık" ifadesinin kullanımı tercih edilmiştir.

Tezde kullanılan diğer önemli kavramlardan biri de Brexit'tir. Brexit kavramı Birleşik Krallık'nın Avrupa Birliği'nden çıkmasını tanımlamak amacıyla "Britain" ve "exit" kelimelerinin kısaltılarak kullanılmasıyla oluşmuştur. Bu ifade biçimine ilk olarak Yunanistan'ın kurtarma paketini referanduma götürdüğü süreci tanımlarken

[1] Ayrıntılar için Bkz. Christopher K. Connolly, " Independence in Europe: Secession, Sovereignty and the European Union", **Duke Journal of Comparative & International Law**, Cilt: 24: 51, 2013.

[2] "Separation" ve "Divorce" kullanımları için Bkz. Michael Geart ve Kevin Lees, "Separarion or divorce for the UK and the EU?", **Esharp,** Eylül 2013, https://esharp.eu/debates/the-uk-and-europe/separation-or-divorce-for-the-uk-and-the-eu, (06.06.2019); "Leaving" kullanımı için bkz. Billy Perrigo, "What Is Brexit? Answering Your Biggest Questions About the U.K.'s Plan to Leave the E.U.", **Time,** 29.03.2019, https://time.com/5560485/brexit-questions-answers/ (06.06.2019).

başvurulmuştur[3]. Oxford İngilizce sözlüğüne göre brexit ifadesini ilk defa dile getiren Peter Wilding olmuştur. Brixit" kelimesi benzer şekilde Daily Mail'de *Brixit'in getirisi* (*Bring on the Brixit*) şeklinde gazete başlıklarında yer almıştır[4]. Diğer bir Brixit ifadesi ise 2012 yılında The Economist'te "*A Brixit Looms"* başlığıyla yer almıştır[5]. Ancak Tom Mosseley'e göre 2012'de kullanılmaya başlanan Brixit kavramı Brexit kavramı karşısında popülerliğini yitirmiştir[6]. Böylece Brexit ifadesinin kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu tezde de Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma referandumundan ve sürecinden bahsedilirken Brexit ifadesine başvurulmuştur.

1.2. YÖNTEM

Bu tezde kullanılan durum çalışması yönteminin (Case Study) kökenine bakıldığında 20. yüzyılın başında sosyoloji ve antropolojide "natüralistik araştırma" yöntemleri içerisinde geliştiği görülmektedir[7]. Ancak yazında durum çalışmasının tanımı konusunda henüz bir fikir birliğine gidilememiştir. Bu sorunun temeli durum kavramının ne olduğunun tanımlanmasındaki zorlukta yatmaktadır. Örneğin Gerring'e göre durum, belli bir zaman dilimi çerçevesinde belli bir perspektiften gözlemlenen bir olgu olarak ele alınmaktadır[8]. Diğer taraftan Miles ve Huberman ise durumu sınırlı bir bağlamda sürekli gerçekleşen bir olgu olarak değerlendirmektedir[9]. Örneklerden görüleceği üzere durumun ne olduğu konusunda araştırmacılar farklı tanımlamalarda bulunmuştur.

Durum çalışması yöntemini Flyvbjerg bu yöntemin ne olmadığı üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Flyvbjerg durum çalışmasına yönelik doğan yanlış değerlendirmeler üzerinden açıklamaya girişmitir. Bu yanlış değerlendirmelerin ilki bağlamdan bağımsız olan, evrensel teorik bilginin somut ve

---

[3] Brian Wheeler, Paul Seddon, Richard Morris, "Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU" **BBC,** https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887, (14.01.2019).
[4] Peter Wilding, " Bring on the 'Brixit': EU withdrawal would bring benefits for both Britain and the US, **Daily Mail**, 22.06.2012, https://www.dailymail.co.uk/debate/article-2163244/Bring-Brixit-EU-withdrawal-bring-benefits-Britain-US.html, (14.01.2019).
[5] "A Brixit Looms" **The Economist,** 21.06.2012, https://www.economist.com/bagehots-notebook/2012/06/21/a-brixit-looms, (27.05.2019).
[6] Tom Moseley, "The rise of the word Brexit", **BBC,** 25.12.2016, https://www.bbc.com/news/uk-politics-37896977, (14.01.2019).
[7] Berrak Aytaçlı, "Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış", **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran 2012, s. 2.
[8] John Gerring**, Case Study research: Principles and practices**, Cambridge University Press, New York, 2007.
[9] Matthew B. Miles, A. Michael Huberman, **Qualitative Data Analysis,** SAGE publications, USA, 1994.

bağlama bağlı olan bilgiden daha değerli olduğu görüşüdür. Bu görüş çerçevesinde durum çalışmasından doğan bilginin değersiz olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Flyvbjerg ise bu görüşün aksine bağlama bağlı somut bilginin daha değerli bir nitelik taşıdığını ifade etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere durum çalışması somut ve bağlama bağlı bir değerlendirme yapmayı ilke edinmektedir. Flyvbjerg durum çalışmasına yönelik ikinci yanlış değerlendirmenin ise tek bir durum üzerinden genellemeler yapılamayacağı düşüncesi olduğunu ifade eder. Flyvbjerg bu değerlendirmenin yanlışlığını Galileo'nun Aristo'nun yerçekimi teorisini bir kavramsal önerme, bir mantıksal önerme, bir de pratik deney ile çürütmesi gibi örneklere başvurarak açıklar. Bu ifadelere dayanarak durum çalışmasının genellemeler yapmaya olanak tanıyan bir niteliğinin olduğunu söylemek mümkündür. Flybjerg üçüncü olarak durum çalışmalarının hipotez üretmekte işe yarayan ancak hipotezlerin sınanmasında kullanılamayacak bir yöntem olduğu yanılgısından bahseder. Oysa Flyvbjerg'e göre duruma odaklanan çalışma hem hipotez üretme hem de hipotez sorgulama kabiliyetine sahiptir. Bu ifadelerden durum çalışmasının hem hipotez üretme hem de sorgulama yöntemi olduğunu söylemek mümkündür. Flvbjerg'in ifade ettiği dördüncü yanılgı ise durum çalışmasının çalışmayı yürütenin peşin hükümlerini doğruladığı görüşüdür. Ancak Flvbjerg durum çalışmasının şekillenmesinde doğrulamanın değil yanlışlanmanın rol oynadığını ifade etmektedir. Yani bu ifadeden yola çıkarak durum çalışmasının yanlışlamaya dayanan bir yöntem olduğu ifade edilebilir. Flvbjerg durum çalımasına yönelik beşinci yanılgının çalışma sonucundaki çıktılarının özetlenmesinin zor olduğu görüşü olduğunu söyler. Flyvbjerg'e göre bu zorluk yöntemden değil durumların karmaşıklığından kaynaklanmaktadır[10]. Bu ifadelerden yola çıkıldığında durum çalışmasının karmaşık durumları analiz etme yöntemi olduğunu söylemek mümkündür. Toparlanacak olursa, durum çalışmasının karmaşık durumların değerlendirilmesinde yanlışlanabilirliği ilke edinen, bağlamına bağlı somut bilgilere dayanan, durumlardan evrensel değerlendirmeler çıkarmayı amaçlayan bir hipotez üretme ve sogulama yöntemi olduğu söylenebilir.

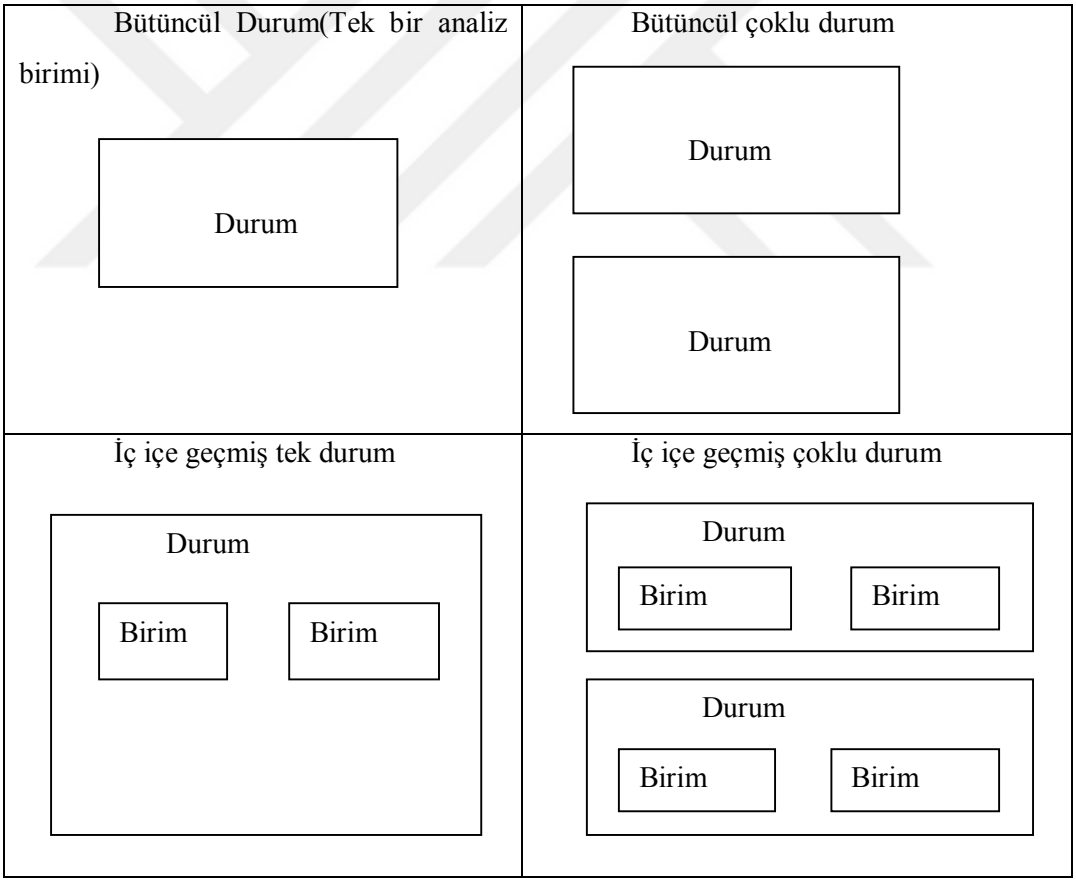
Siyaset bilimindeki durum çalışmalarına bakıldığında Stalin, Linkoln gibi siyasi figürlerle ülkelerin meclislerini veya gruplarının ele alındığı mikro evreni ele alanlar ve uluslar arası bütünleşme, belirli uluslar arası sistemler ve belirli krizler

[10] B. Flyvbjerg, " Fife Misunderstandings about case-study research**", Qualitative Inquiry**, Cilt:12, Konu 2, 2006, ss.219-245.

üzerine odaklanan makro düzeyde çalışmalar yapıldığı görülmektedir[11]. Bu çalışma AB yapısındaki dönüşüm içerisinde ayrılıkçılığın değerlendirilmesi bakımından makro evrende ele alınan bir durum çalışmasıdır.

Gearing durum çalışmasının amacının daha fazla durumu açıklamak amacıyla tek bir durumun derinlemesine çalışılması olduğunu ifade eder[12]. Durumların çokluğunun doğurduğu sıkıntı her bir durumun derinlemesine açıklanamamasına sebep olmaktadır. Bu şartlar altında Gearing durumların açıklanması için bir örneklemin durum çalışmasının hedefi haline getirildiğinden bahseder. Gearing bu tip durum çalışmalarını çapraz durum çalışması olarak ele alır. Gering'in ifadeleri dikkate alındığında bu tezde de izlenen yöntemin çapraz durum çalışmasına uyduğu söylenebilir.

Şekil 1: Durum Çalışmasıyla İlgili Desen Örnekleri

Kaynak: Robert K. Yin, **Case Study Research Desingn and Methods**, 3. Baskı, Sage Publications, Londra, 2003, s. 40.

[11] Harry Eckstein, "Case Study and Theory in Political Science", (Ed. Roger Gomm, Martyn Hammersley, Peter Foster), **Case Study Method**, Sage Publications, 2000, s. 119.
[12] Gerring, 2007.

Şekil 1'de görüleceği üzere Yin durum çalışmalarında temel olarak kullanılan desenleri belirtilmiştir. Bu dört desen durunların ve birimlerin çeşitlenmesine göre değişmektedir.

Yıldırım ve Şimşek'e göre durum çalışmalarında yaklaşık olarak sekiz aşama görülmektedir. Birinci aşamada araştırma soruları geliştirilir. Bu aşamada Yin'e göre neden ve nasıl soruları önem arzetmektedir[13]. İkinci aşamada alt problemler belirlenir. Bu alt problemler araştırma sorusuna yönelik yanıtlar bulmak için geliştirilmektedir. Üçüncü aşamada analiz birimi saptanır. Bu aşama durumun ne olduğunu saptamaya yöneliktir. Dördücü aşamada çalışılacak durum saptanır. Bu durumun genel değil özel olması gerekir. Beşinci aşamada araştırmanın konusuna ve niteliğine göre araştırmaya katılacak bireyler seçilir. Altıncı aşamada veriler toplanır ve alt problemlerle ilişkilendirilir. Yedinci aşamada veriler analiz edilip yorumlanır ve sekizinci aşamada durum çalışması raporlaştırılır[14]. Bu tezde de benzer aşamalar takip edilmiştir. İlk aşamada Avrupa'da gerçekleşen ayrılıkçı hareketlere AB yapısı nasıl etki etmiştir sorusu sorulmuştur. Alt problemler olarak ekonomik kriz, göç ve popülizm gibi konular ele alınmıştır. Üçüncü aşamada Analiz birimi olarak İskoçya ele alınmıştır. Dördüncü aşamada çalışılacak durum olarak İskoçya'nin bağımsızlık referandumu ve Brexit referandumundaki tutumundaki farklılığın ele alınmasına karar verilmiştir. Bu çerçevede veriler toplanıp analiz edilmiştir.

Durum çalışmasının sağladığı avantajlara bakıldığında Yin durum çalışmasının yoğun müdahalelerin bulunduğu, gerçek hayatta açıklama yöntemi olarak deney ve tarama yönteminin yeterli olamayacağı konuları açıklamaya olanak tanıdığını[15] ifade eder. Ayrıca durum çalışmasının sağladığı avantajlardan bir diğerinin de belli durumlar üzerine derinlemesine incelemeye olanak tanıması, böylece belli duruma etki eden diğer faktörlerin de tespit edilebilmesi[16] olduğu söylenebilir. Durum çalışmasının dezavantajlarına bakıldığında ise öncelikle çalışmanın raporlaştırılmasında zorluklarla karşılaşıldığı görülmektedir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, bu zorluk yöntemden ziyade durumların karmaşıklığından kaynaklanmaktadır.

---

[13] Yin, 2003, s. 22
[14] Ali Yıldırım, H. Şimşek, **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.
[15] R. Yin, 2003.
[16] Aytaçlı, s.8.

İKİNCİ BÖLÜM
AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN DÜŞÜNSEL, TARİHSEL VE KURAMSAL ARKA PLANI

2. AVRUPA BİRLİĞİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİ VE BİRLİK YAPISININ ŞEKİLLENMESİ

Geçmişten günümüze devletler arasında çeşitli bütünleşme girişimleri olmuştur. Genel olarak bakıldığında Avrupa Birliği'nin (AB) bu girişimlerin başarılı bir örneği olduğunu söylemek mümkündür. Avrupa kıtası yüzyıllardır kanlı olayların, isyanların ve savaşların yaşandığı bir coğrafya olarak tarihte yer edinmiştir. Avrupa toprakları Yedi Yıl Savaşları, Yüzyıl Savaşları, Napolyon Savaşları, I. ve II. Dünya Savaşı gibi topyekûn nitelikteki savaşların yaşandığı bir kıta olarak tarihte varlık göstermiştir. Yaşanan savaşların ardından barış tesis etmeye yönelik girişimler olsa da güç dengesini kurmada kalıcı bir başarı elde edilememiştir. Ancak yaşanan onca deneyim ve II. Dünya savaşının yarattığı yıkımın negatif etkileri, Avrupalı liderler arasında, benzer bir felaketin bir daha yaşanmasını engelleyecek bir bütünleşmeye gitme konusunda istekliliğe neden olmuştur. Bu çerçevede sırasıyla bütünleşmenin düşünsel, tarihsel ve kuramsal arka planına değinilecektir.

2.1. AVRUPA'DA BÜTÜNLEŞME FİKRİNİN DÜŞÜNSEL ARKA PLANI

Avrupa'da bütünleşme her ne kadar 20. yüzyılda gündeme oturmuş olsa da bütünleşme fikri çok daha eskilere dayanmaktadır. "Avrupa" kelimesinin etimolojik kökenine inildiğinde coğrafi bir alanı tanımladığı anlaşılmaktadır. Avrupa sözcüğü, kökeni Akad diline dayanan, "Ereb" kelimesinden gelmektedir[17]. Ayrıca Antik Yunanlılar'ın yaşadıkları coğrafyanın kuzeyinde kalan coğrafyayı tanımlamak için kullandıkları bir sözcük olduğu düşünülmektedir. Bu kelimenin coğrafi tanımlama olarak kullanılmasının yanı sıra Yunan mitolojisinde de yer aldığı bilinmektedir. Mitolojiye göre Europa Sidon kralı Agenor'un kız kardeşidir[18]. Ayrıca Türkçe'de Avrupa coğrafyasının "Evropa" olarak kullanımının tarihe ilk geçtiği kaynak olarak

[17] Sevan Nişanyan, **Sözlerin Soyağacı**, 6. Baskı, Everest Yayınları, 2012, s. 62.

[18] Europa'nın güzelliği Zeus'u etkiler. Zeus boğa kılığına girerek Europa'ya yaklaşır ve onu denize kaçırır. Daha sonra kıyıda bir çınarın altında tekrar Tanrı haline dönüşerek Europa'ya kendini tanıtır. Bu birliktelikten Minos, Sarpedon ve Radamanthys doğar. Minos Girit adasında hükümdar olur. Bkz. Robert Graves, **Yunan Mitleri** (Çev. Uğur Akpur), 2. Baskı, Say Yayınları, Ankara, 2010, ss. 250-251.

Kâtip Çelebi'nin yazdığı *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan* (Tuhvetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr) [19] gösterilmektedir[20].

Bu başlık altında Antik Yunan'daki gelişmelerden II. Dünya savaşına kadar geçen süreçte Avrupa bütünleşmesini amaçlayan tarihsel deneyimlere, hazırlanan planlara ve düşünsel faaliyetlere değinilecektir.

2.1.1. Bütünleşme Fikrinin Antik Yunan ve Roma'daki Temelleri

Avrupa toprakları yüzyıllardır mezhep farklılıklarından doğan ve bazı Avrupa ülkelerinin diğerlerinden daha fazla güç kazanmaları gibi durumlardan ortaya çıkan savaşlara sahne olmuştur. Ancak dış tehdidin olduğu durumlarda ve işbirliğini gerektirecek problemler ortaya çıktığında birlik oluşturma yönünde eğilimler ortaya çıkmıştır.

Birlik düşüncesi temellerini Antik Yunan'dan almaktadır. Antik Yunan'da somut olarak birliğe yönelik atılan ilk adım M.Ö. 477 ile M.Ö. 404 yılları arasında kurulan Attika-Delos[21] Deniz Birliği olmuştur. Bu Birlik Pers saldırılarına karşı Yunan şehir devletlerinin güç birliği yapması sonucunda kurulmuştur. Ayrıca Birlik ticari bir nitelik de barındırmaktadır. Perikles M.Ö. 454'te birliğin merkezine hâkim olarak Birliğin donanmasını Atina'nın ticari çıkarları lehine kullanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler ise diğer şehir devletlerinde huzursuzluğa sebep olarak M.Ö. 431 yılında Peloponez Savaşı'nın patlak vermesine sebep olmuştur. M.Ö. 404 yılında Atina'nın teslim olması sonucunda bu birlik dağılmıştır[22].

Antik Roma döneminde bütünleşmeyle ilgili düşünsel faaliyetler üzerinde, dönemin düşünce dünyasının önemli akımlarından biri olan, Stoacılık etkili olmuştur. Stoacılığın kurucusu aslında Antik Yunan döneminde yaşayan Kıbrıslı Zenon'dur. Ancak Roma döneminde yaşayan Cicero, Seneca gibi isimler de Stoacı olarak adlandırılmaktadır. Stoacı felsefede ahlaki öğüt doğanın kurallarını anlayıp ona uygun yaşamaktır. Ancak Hristiyanlıkla birlikte bu ahlak anlayışında doğanın yerini

---

[19] Bkz. Katip Çelebi, **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhvetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr)**, Kabalcı Yayınevi, 2007.

[20] "Avrupa Kelime Kökeni", **Etimoloji Türkçe,** https://www.etimolojiturkce.com/kelime/Avrupa, (25.01.2019).

[21] Türkçe yazında "Attika" ve "Attik" olarak kullanımları bulunmaktadır. Modern Yunancada yazımı *Αττική* telaffuzu ise "Attiki" şeklindedir. "*ι*" ile "*ή*" sesleri Türkçede "i" İngilizcede "e" sesine karşılık gelmektedir. Ayrıntılar için Bkz. John Williams White, **First Greek Book**, Hardpress Publishing, 2012, s. 1.

[22] Attik-Delos Deniz Birliği ve Avrupa Birliği'nin karşılaştırmasının yapıldığı bir çalışma için bkz. Emmanouler-Marios L. Economou ve Nocholas Kyriazis, "The Greek democratic federation and the European Union's Integration", **Munich Personal RePEc Archive MPRA**, 12.02.2015, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/62988/1/MPRA_paper_62988.pdf, (10.03.2019).

dini gerekçeler almıştır[23]. St. Augustine (354-430) Roma İmparatorluğu dağılmaya başladığında *Tanrı'nın Şehri* (*De Civitate Dei*)[24] adlı kitabında "Tanrı'nın ruhsal şehri" kavramını geliştirmiştir. Augustine "Yeryüzü devleti" ve "Tanrı devleti" olarak devletin iki ayrı formuna değinir. Tanrı devleti ideal olan devleti tanımlayan bir kavramken yeryüzü devleti bu ideal devlete yakınlaştığı takdirde iyi yönetime sahip olacak bir niteliğe sahiptir. Bu görüşe dayanarak Augustine yeryüzünde insanın kurduğu düzenin Tanrı devletinin gereklerini yerine getirmemesinin yeryüzü devletinde kötülüğe sebep olacağını söyler[25]. Hristiyanlığın, Roma'nın dağılmasına rağmen parçalanan bölgeler arasında köprü kurulmasında önemli rol oynaması nedeniyle evrensel imparatorluğun iç barışı sürdürerek dış tehditlere karşı Hristiyanlığın en iyi savunma yöntemi olduğuna dair genel bir görüş benimsenmiştir. Bu görüşün benimsenmesi, "Tanrı'nın kutsal şehri" düşüncesinin etkili olduğunu göstermektedir[26].

Döneminin önemli düşünürlerinden olan Thomas Aquinas (1225-1274) ulusal monarşiye özerklik sağlarken Curia[27]'nın önceliğini garanti altına almak üzere yeni teorik girişimlerde bulunmuştur. Thomas Aquinas önemli bir Aristotales yorumcusu olmakla beraber bunu Hristiyanlıkla sentezleyen bir ortaçağ düşünürü olarak bilinmektedir. Bununla birlikte İnsanların doğalarında bulunan genel geçer ahlak kuralları olarak bir doğal hukukun bulunduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede Aquinas doğal hukuka uygun olanın rasyonel bir varlık olarak insanın ebedi yasaya (tanrısal yasa) uyması olduğu görüşündedir. Bu düşünüş biçimi dünyevi hükümetlerin bağımsız otoritelerini kurma fikrini ortaya çıkaran düşünsel arka planı sağlamaktadır[28]. Aquinas'ın ardından Dante Alighieri (1275-1321) *Monarchia* adlı çalışmasını dünyevi (Seküler) evrensel monarşiyi federatif prensiplere göre kurmak amacıyla kaleme almıştır[29]. Dante Alighieri'nin 1265 yılında imparatorluk yanlısı

---

[23] Ayrıntılar için Bkz. Mehmet Ali Ağaoğulları(Ed.), **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasi Düşünceler**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2011, ss. 160-164.

[24] Bu eser Hristiyan siyaset felsefesinin ilk önemli ürünüdür. Yazıldığı dönemde Got'lar Roma'yı işgal etmişti. Romalılar eski tanrıların Hristiyanlığın yayılmasına kızdığını düşünmüştü. Augustine bu eserde Hristiyanlığı savunmuştur. Bkz. St. Augustine, **The City of God,** (İngilizce'ye çev. John Healey), 2. Baskı, John Grant, Edinburg, 1909.

[25] Mehmet Ali Ağaoğulları, 2011, 218-222

[26] Zhenis Kembayev, "Evolution of The Idea of a United Europe: Some Legal Conclusions", **Journal of the Philosophy of international law,** Sayı: 4, 2013, s. 15.

[27] Dini nitelik taşıyan bir halk meclisi.

[28] Bkz. Donad G. Tannenbaum ve David Schultz, **Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri,** (Çev. Fatih Demirci), 1. Baskı, Adres Yayınları, 2005, s. 125.

[29] Bkz. Dante Alighieri, **The De Monarchia of Dante Alighieri**, (Çev. Aurelia Henry), Ebe Aibersibe Press, Cambridge, 1904.

Ghibellinler ve papalık yanlısı Guelfo'lar arasında çekişmenin olduğu bir dönemde Guelfo destekçisi bir ailede doğduğu bilinmektedir. 1300'lerde Guelfolar arasında papanın siyasi yetkisine muhalif olan Beyaz Guelfolar ve papalık destekçisi Siyah Guelfolar olarak ayrılmıştır. Beyaz Guelfolarla birlikte Dante hakkında da ölüm cezasının verilmesinin ardından kendisi Floransa'ya dönememiştir. İtalya yarımadasında yaşanan bu olaylar Dante nezdinde hukuksuzluk olarak değerlendirilmiş ve Dante'nin dünya imparatorluğu fikrine yönelmesine etkide bulunmuştur[30].

Bu gibi girişimlerin yanı sıra Pierre Dubois'in (1255-1312) görüşleri de bütünleşme düşüncesinde önemli bir alanı işgal etmektedir. Batı Roma İmparatorluğu'nun 476'da barbarların saldırılarıyla yıkılması sonucunda 7. yüzyıldan itibaren Latin ve Cermen Krallıklar varlık göstermeye başlamıştır. Bununla birlikte Selçukluların Anadolu'ya girmesi Doğu Roma ve tüm Avrupa için tehdit olarak algılanmıştır. Böylece Bizans yönetimi ve Papalık işbirliğiyle Müslümanlara karşı 11. yüzıldan 13. yüzılın sonuna kadar sürecek olan Haçlı Seferleri düzenlenmiştir[31]. Fransız Kralı Philip'in danışmanı olan hukukçu Pierre Dubois Haçlı Seferleri'nin başarısızlıklarının ardından 1306 yılında "*De Recuperatione Terre Sancte" (The Recovery of the Holly Land- Kutsal Toprakların Kurtarılışı*)[32] adlı eseri yazmıştır. Dubois bu eserde Haçlı Seferleri'ndeki başarısızlıklara odaklanarak çözüm yolları geliştirmeye çalışmıştır[33]. Eserde Dubois Kudüs'ün Müslümanların elinden alınmasının önündeki olanaksızlıklara değinerek bu sorunların çözülmesi için yapılması gerekenleri ifade etmiştir. Dubois iki yüzyıldır süren seferlerden sonuç alınamamasının sebebini Hristiyan hükümdarların birlik sağlayamayıp aralarında savaşmaya devam etmelerinde bulmaktadır[34]. Dubois bu sorunun çözümünü, bütün Avrupalıları bir uluslar meclisi altında bir araya getirmek amacıyla, papalığın öncülüğünde, Katolik monarşilerin ve piskoposların bir araya geldiği bir konsey/meclis'in kurulmasında görmektedir. Ayrıca meydana gelebilecek uyuşmazlıkların çözümü için dokuz hâkimden oluşan bir divanın

[30] Ch. Crozat**, Dante Alighieri'nin Devlet Nazariyesi** (Çev. Sahir Erman), Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, ss. 4-7.
[31] Ayrıntılar için Bkz. Sevtap Gölgesiz Karaca, "I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Durumuna Bakış", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 2012.
[32] Pierre Dubois, **The Recovery of the holly land**, Colombia University press, New York, 1956.
[33] Kadir Sancak, "Birleşik Bir Avrupa Fikrinin Ortaya Çıkmasında Haçlı Seferlerinin Etkisi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı: 6, 2013.
[34] Dubois, s. 71.

oluşturulması gerektiğinden bahseder. Oluşturulacak konsey Katolikler arasındaki savaşları yasaklayacak ve yasağı delenleri cezalandıracaktır. Aynı zamanda Dubois bir ordu birliğinin kurulmasını da önermektedir[35]. Bu öneriler dikkate alındığında ordu birliği hariç günümüz AB örgütlenmesi içerisindeki Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu gibi kurumlar Dubois'in uluslar meclisi ve konsey önerileriyle benzerlik göstermektedir.

2.1.2. Rönesans Döneminde Bütünleşme Düşüncesi

Rönesans dönemine bakıldığında Bohemya kralı George van Podiebrad[36] planı Roma'daki Katolik otoriteden bağımsız bir uluslararası barış önermesi nedeniyle önemli girişimlerden biri olarak yer almaktadır. Buna ek olarak Desiderus Erasmus Roterodamus'un *Barış Problemi(The Complaint of Peace*[37]) adlı çalışmada da ortak Hristiyan coğrafyasının dağılmaması için tek ortak bir ülkenin yaratılması gerektiği ifade edilmiştir. Evrensel monarşi fikri, Erasmus'un görüşlerinde de görüleceği gibi, Rönesans dönemindeki bütünleşme düşüncesinde önemli bir yerde durmaktadır [38].

Rönesans döneminde Avrupa bütünleşmesine yönelik bazı planların kaleme alındığı görülmektedir. Bu dönemde Emeric Cruce tarafından 1623 yılında "*New Cyneas*[39]" ismiyle kaleme alınan bir plan, bütünleşme fikri açısından, temel arayışlardan birini temsil etmektedir. Bu planın önemi serbest ticareti ve dünya barışını önermesinde yatmaktadır. Cruce savaş ortamının kalkmasının ticareti arttıracağını ve bu atmosferin insanlık için daha faydalı olacağını ifade etmektedir[40]. Böylece Cruce uluslararası ticaretin uluslararası barışla olan ilişkisine vurgu yapmakla beraber bu süreçte para politikalarının da önemli bir yerinin olduğun değinmektedir[41] Cruce'ün bu yaklaşımı Avrupa bütünleşmesine yönelik geliştirilen diğer planlarda ve yaklaşımlarda da yer edinmektedir.

Cruce kaleme aldığı planda dünyanın genel olarak Hristiyanlar ve Türkler[42] olarak ikiye bölünmesinden dolayı küresel barış için bu grupların temsilinin

---

[35] Dubois, s. 102-110.
[36] Çek dilinde Jiriho z Podebrad, Almancada George von Podiebrad olarak kullanılmaktadır.
[37] Erasmus Desiderus, **The Complaint of Peace,** Scholars Facsimilies, New York, 1946.
[38] Kembayev, s.17.
[39] Emeric Cruce, **The New Cyneas or Discourse of the Occasions and Means to Establish a General Peace, and the Whole World**,(Ed. Thomas Willing Balch), Philadephia, Allen, Lane and Scott, 1909.
[40] Cruce, ss. 26-32, 44, 103.
[41] German A. De la Reza, "The 1623 Plan for Global Governance: the obscure"**, Artigo**, 2015, s. 149.
[42] Burada Cruce "Türk" ifadesiyle Müslümanları tanımlamaktadır. Bkz. Cruce, s. 34

sağlanacağı bir genel meclisin oluşturulması gerektiğini ifade etmektedir. Cruce'un genel meclisinin işleyişi temel olarak 5 kuralı içermektedir[43]:

1- Teritoryal *Status quo* 'nun kabulu ve onayı,
2- Üye devletlerin iç işlerine karışmama,
3- Evrensel meclisten kışkırtıcı devletlerin atılması,
4- Organizasyonların uyumunu destekleyecek ölçümlerin hazırlanması,
5- Savaşın yasaklanması.

Cruce'ün genel meclisinde sırasıyla Papa, Türk İmparatorluğu, Alman Egemenliği, Fransız Krallığı ve ardından diğer Avrupalı cumhuriyetlerin liderlerinin bulunduğu bir hiyerarşik yetki sıralaması bulunmaktadır[44]. Cruce'ün genel meclisindeki bu hiyerarşinin ölçüsü dini veya hanedanlıkla ilgili niteliklere değil devletlerin sahip olduğu kudrete (Askeri güç) dayanmaktadır.

Cruce'ün planını kaleme almasından 16 yıl sonra, yani 1639 yılında, Maximilien de Bethune, Duke of Sully (Marquis de Rosny[45] diye de adlandırılmaktadır) tarafından *Grand Design* adında Avrupa Konfederasyonu oluşturmak amacıyla bir plan yayınlandı. Bu plan 1611 yılında Bethune'nün Avrupa konfederasyonu kurulmasına yönelik düşünceler geliştirmesiyle başlamıştır. Bethune Yunan modelinden[46] esinlenerek kaleme aldığı bu metni yaklaşık 1617'de bitirdi[47].

Bethune'nün planı Cruce'ün planıyla karşılaştırılarak ele alındığında her ikisinin de kalıcı meclisin ve çatışmanın çözümü için bağımsız hakemleri içeren bir tahkim sisteminin kurulması konusunda hemfikir olduğu görülmektedir. Ayrıştıkları noktalara gelindiğinde Cruce serbest ticaret görüşüne dayalı bir planı benimserken Bethune pasifizm olarak da değerlendirilen güç dengesi ile gerçekleşecek bir plan ortaya koymuştur. Ayrıca coğrafi açıdan bakıldığına Cruce'in planı tüm dünyayı kapsayan bir amaçla kaleme alınırken Bethune'nün planı Avrupa'yla sınırlı kalmaktadır. Buna ek olarak Cruce Avrupa'nın dışında kalan ülkeleri de belli

[43] Bu sınıflandırmada German A. De La Reza'nın makalesinden faydalanılmıştır. Bkz. Reza, 2015, ss. 148, 149.
[44] Cruce, s. 86.
[45] Ayrıntılar için Bkz. "Maximilien de Bethuna, duke of Sully", **Britannica** https://www.britannica.com/biography/Maximilien-de-Bethune-duc-de-Sully, (26.01.2019).
[46] Esas olarak sadace Bethune değil aynı zamanda Cruce Saint Pierre, J.J. Rousseau, I. Kant ve 1826'da Panama'da Amphictyonic (Yunanca kökenli olan bu kelime komşular ligi "league of neighbours" anlamına gelmektedir.) Kongre'nin mimarı Simon Bolivar da Yunan modeli etkisinde kalmıştır. Amphictonic Kongre Latin Amerika'daki cumhuriyetler arasında birlik kurmayı amaçlıyordu. Ortak savunma ortak askeriye ve ulusüstü bir meclis kurmayı amaçlıyordu. Ayrıntılar için bkz. Josef L. Kunz, "The Idea of "Collective Security" in Pan-American Developments", **Political Research Quarterly**, Cilt: 6, Konu: 4, 1953.
[47] Reza, s. 146.

sınırlarda dâhil edilmesi gerektiğini belirtirken Bethune'nün planı iç düşman olarak Habsburg Hanedanlığını ve dış düşman olarak Türkiye (Osmanlı) ve Rusya'yı görmektedir [48].

2.1.3. Aydınlanma Döneminde Bütünleşme Düşüncesi

Hugo Grutius'un (1583-1645) çalışması olan *The Rights of War and Peace* (*De Jure Belli ac Pacis*)[49] aydınlanma dönemindeki entelektüel elitin zihninde radikal bir etki bırakmıştır. Grutius devletlerin laik bir uluslararası hukuka bağlanmasını önermekle birlik düşüncesine yönelik düşünsel anlamda önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca Jan Amos Komensky'nin [50] eşit ve bağımsız devletlerin küresel bir birlik yaratmasını önermesi bu dönemin sembol isimlerinden biri olarak ele alınmasına neden olmuştur. Yine bu dönemde adı daha çok matematik ve felsefede anılan Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716) Avrupa'da barışın tesisi için gerçekleştirilecek bütünleşmenin bütün dış tehditlerin kalkması halinde mümkün olacağını ifade etmektedir[51].

17. yy'lın sonlarına doğru William Penn (1644-1718) ve John Bellers (1654-1725) adında iki Quaker[52], Avrupa barışını tesisi için planlar geliştiren isimlerden olmuştur. George Fox(1624-1691) ve 11 Quker arkadaşı tarafından 1660 yılında *Şahitlerin Barışı (The Peace of Testimony)* adında bir bildirge imzalandı. William Penn ve John Bellers 1700'lerdeki en belirgin isimlerdendi. Quaker'lar bütün insanların kutsal ruhun bir parçası olduğuna inanırlardı. Quaker'lar Fransız Devrimi'nden ve İnsan Hakları Deklarasyonu'ndan çok daha önce benzer prensipleri formüle etmişlerdi[53]. George Fox ışığın, ruhun ve tanrının insanın içinde olduğu ve bu nedenle herkesin kendi içindeki doğruluğu keşfedebilme yeteneğine sahip olduğu görüşünü ortaya atmıştır. Ayrıca Fox sınıf ayrımını reddederek bütün insanların eşit olduğundan bahseder. William Penn ve John Bellers Avrupa Parlamentosu adı altında temsil edici bir yapı temelinde birlik için bütün Avrupa devletlerine çağrıda

---

[48] Reza, s. 152.
[49] Ayrıntılar için bkz. Hugo Grotius, **The Rights of War and Peace**,(Ed. Richard Tuck), Liberty Fund, 2005.
[50] Çek asıllı olan Komensky evrensel eğitimi savunan bir eğitimcidir. Fikirleri ''Didacta Magna'' adlı eserde belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için için bkz. Domenica Mavigla, **''The Main Principles of Modern Pedagogy in ''Didactia Magna'' of John Amos Comenius**, Creative approaches to Research, Cilt: 9, Numara:1, 2016.
[51] Gottfried Wilhelm Leibniz, **Political Writings**,(Ed. Raymond Gruss), Cambridge Texts in the History of Political Thought, 1988, ss. 165-166.
[52] Hristiyanlıkta şiddet karşıtı pasifist bir grup.
[53] Peter Van den Dunken, "The plans for European peace by Quaker authors William Penn (1693) and John Bellers (1710)"**, Araucaria**, 2014, ss. 54, 55.

bulunmuştur. Bu gelişmeleri takiben Jeremy Bentham (1748-1832) de bütünleşmeyi genel kamu ve yerel parlamentolar tarafından kontrol edilecek bir karar alma sürecinde devletler birliği yaratmak ve evrensel olarak faydacılık (Utilitarianism)[54] görüşünü yaymak istemektedir[55].

Saint Pierre (1658-1743) 18. yüzılın reformist düşünürlerindendir. Kalıcı bir tahkim konseyi yaratacak Avrupa Konfederasyonu tarafından onaylanmış ve Utrecht barışına dayanan bir Avrupa'nın aktif olarak ilerlemesi için çaba sarf etmiştir. 1713 ve 1717 yılında *Avrupa'da Kalıcı Barışa İlişkin Proje* (*Projet pour rendre la paix perpétuelle en Europe)* adlı metni yayınlamıştır. Metinde temel olarak Avrupa'nın bir federasyon yoluyla kalıcı bir barışa gidebileceğinden söz etmektedir. Saint Pierre'in yaptığı plan daha sonrasında Jean Jacques Rousseau (1712-1778) ve Immanuel Kant'ın (1724-1804) barış üzerine geliştirdikleri çalışmalarda ilham ve eleştiri kaynağı olmuştur. 1782 yılında Rousseau *Kalıcı Barış Üzerine Bir Yargı* (*Jugement sur la paix perpétuelle)* adlı bir çalışmayla Saint Pierre'in federasyon fikrini değerlendirmiştir. Pierre'e göre Avrupalı hükümdarlar, rasyonel olarak, kendi çıkarlarını savaş ortamındansa barış ortamında daha iyi koruyacağı için barış ortamının tesisi yönünde hareket edecektir. Bu doğrultuda ticaret Pierre'e göre barışın temellenmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Ancak Rousseau bu konuda Saint Pierre kadar iyimser değildir. Rousseau hiçbir egemen gücün böyle bir projeye kaba güç olmaksızın dâhil olmak istemeyeceği görüşündedir[56]. Hatta sadece federasyonun kurulmasında değil devamlılığında da baskıcı bir güce gereksinim duyulacağından söz eder[57]. Rousseau böyle bir federasyonun meydana gelebilmesi için hükümdarların egemenliklerinden vazgeçmeye razı olmayacakları gerekçesiyle federasyon kurmanın ancak devrim veya fetih vasıtasıyla mümkün olabileceğinden bahseder. Sonuç olarak Rousseau yakın bir gelecekte Avrupa federasyonunun kurulmasını olası görmemektedir.

---

[54] Faydacılığa göre insan acı ve haz tarafından yönlendirilmektedir. Acı duyduğu şeyden kaçınıp haz aldığı şeye doğru yönelmektedir. Bu nedenle faydacılar(Jeremy Bentham, John Stuart Mill, Henry Sidgwick, Peter Singer vs.) ortak faydaya hizmet eden bir düzenden yanadırlar. Bkz. Jeremy Bentham, **The Principles of Morals and Legislation**, Batoche Books Kitchener, 2000.

[55] Jeremy Bentham, **The Works of Jeremy Bentham**(Ed. John Bowring), Cilt 1, The Online Library of Liberty, Villiam Tait, , 1838-1843, s. 103-105.

[56] Torbjon L. Knutzen, **A History of International Relations Theory**, Mnchester University Press, Manchester, 1997, s. 129.

[57] Jan Jacques Rousseau, **The Plan for Perpetual Peace, On the Government of Poland, And Other Writing on History and Politics**(İngilizceye çev. Christopher Kelly ve Judith Bush, Ed. Christopher Kelly),Cilt 2, Dartmouth Collage Press, Londra, 2005, s. 38.

Uluslararası ilişkiler disiplininde adı idealist görüşlerin temsilcisi olmakla anılan Immanuel Kant Avrupa bütünleşmesi düşüncesi açısından da önemli bir yerde durmaktadır. Fransa ve Prusya arasında 5 Nisan 1795'te Basel'de imzalanan barış antlaşması Kant'ı barış düşüncesine yaklaştıran bir gelişme olmuştur. Bu antlaşma Fransız Devrimi'nin dünya üzerinde bıraktığı etkinin uluslararası hukuk bakımından kabul edilmesi olarak yorumlanmaktaydı[58]. Kant barışın tesisi için savaş hukukuna dayalı bir düzenlenmeden uzak, savaşa olanak tanıyacak her türlü olasılığın ortadan kaldırıldığı bir barış antlaşmasının yapılması gerektiğine vurgu yapar. Kant'a göre bunun olanaklı kılacak güç anayasal cumhuriyetlerin elinde bulunmaktadır[59].

2.1.4. Fransız Devrimi ve Dünya Savaşları Arasındaki Dönemde Bütünleşme Düşüncesi

Fransız Devriminin ideolojik arka planını aydınlanma düşünürlerinin fikirleri oluşturmaktaydı. Devrim sürecinde eşitlik, özgürlük ve adalet ilkeleri benimsenmiş olsa da bunu derhal tesis etmek devrim sonrası dönemde mümkün olmadı. Devrimi takip eden süreçte, Napolyon'un iktidara gelişinin ardından, 1800-1815 yılları arasında Fransa ve diğer Avrupalı imparatorlukların Fransa'ya karşı oluşturduğu koalisyon arasında savaşlar gerçekleşti. Savaşlar sonucunda Fransa malup olsa da Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları'yla yayılan milliyetçilik akımı birçok entelektüelin zihninde Avrupa'yı ulus devlet formunda birleştirme düşüncesinin

[58] Völker Gerhard**, Kant Felsefesinin Politik Evreni. Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant'ın Ebedi Barış Taslağı Üzerine**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 207.

[59]. Kant *Aydınlanma Nedir?* adlı kitabında aydınlanmayı insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulması olarak tanımlamaktadır. Ergin olmayış durumu insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmadan kullanamayışıdır. Bu durumdan çıkmak için insanların aklını kullanma cesaretini göstermesi gerektiğinden bahsetmektedir. Bu nedenle Kant'a göre ebedi barış akılcı ve ahlaki bir örgütlenme ile mümkündür. Kant ebedi barış için olanaklar ararken öncelikle imzalanacak barış antlaşmasının yeni bir savaşa olanak tanımayacak nitelikte olması gerektiğinden bahseder. Her devletin kendisi hakkındaki kararı ancak kendisinin verebileceğini söyler. Ayrıca Kant kalıcı orduların, ittifakların ve paranın savaş nedeni olması nedeniyle bunlara da karşı çıkmaktadır. Örneğin Borçlandırma bir üstünlük sağlama aracı olması nedeniyle savaş nedeni de yaratmaktadır. Bundan dolayı Kant borçlanmayı ebedi barışın önünde bir engel olarak görür. Kant herhangi bir devletin bir diğer devletin örgütlenmesine ve hükümet faaliyetlerine müdahale etmesini barışa aykırı bir tutum olarak değerlendirir. Ayrıca savaş sonrasında taraflardan birinin diğer devletin halkını kışkırtması gibi tekrardan savaşa neden olabilecek faaliyetlerin yasaklanması gerekliliğine vurgu yapar. Barışın sağlanabilmesi için Kant temsili bir yönetim biçimini benimseyen anayasal cumhuriyetler var olduğu müddetçe barışın olanaklı olacağı görüşündedir. Çünkü anayasal bir cumhuriyet temsiliyeti insan hakları çerçevesinde ele almaktadır. Ebedi barışı tesis edecek diğer bir husus ise devletlerarası ilişkilerde savaşın karar verici olmaktan çıkarılmasıdır. Çünkü savaşın yaptırımları zorlayıcıdır. Bu zorlayıcılık ise barışın sakatlanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle Kant anayasal cumhuriyetlerin bir federasyon ile özgürlüklerinin ve barışın garanti altına almaları gerekliliğinden bahseder. Kant dünya vatandaşlığı meselesine de vurgu yapar. Dünya vatandaşlığı hem vatandaşların hem de ziyaret edilen ülkenin karşılıklı olarak birbirine zarar vermediği bir haklar zemininde tesis edilmesi gerektiğine değinir. Bkz. Immanuel Kant, **Sürekli Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme-Seçilmiş Yazılar**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1984, ss. 213-242.

gelişmesine etkide bulundu[60]. Bu etkinin önemli bir örneği olarak Johann Gottlieb Fichte'nin (1762-1814) görüşlerindeki dönüşümü görmek mümkündür. Fichte başlangıçta Fransız Devriminin hevesli bir destekçisi olmuştur. Lakin Napolyon savaşları Fichte'nin bu erken dönem düşüncelerinden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Böylece Fichte devletler arasında cumhuriyetçi bir birliğinin derhal kurulmasını içeren bir görüşü benimsemiştir. Devletleri yakınlaştıracak bir ticaret alanının, ulus devletlerin biçimleşmesini kolaylaştıracak ve Avrupa savaşlarının sonunu getirecek etkili politikaların faaliyete geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda Fichte cumhuriyetçi değerlere dayanan bir dünya organizasyonunun kurulabilmesi için bir ön koşul olarak iyi inşa edilmiş ulus devletler sisteminin var olması gerektiğini vurgulamıştır[61].

1814/15'te Napolyon'un yenilmesinin ardından Viyana'da Napolyon İmparatorluğu'nun düşüşü ve Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'nın yeniden örgütlenmesine dair yapılacaklarla alakalı bir kongre toplanmıştı. Bu toplantıda Claude Henri de Saint Simon (1760-1825) Avrupa parlamentosu altında toplanacak ve konfederasyon biçiminde örgütlenecek bir Avrupa Birliği düşüncesini savunmaktaydı. Saint Simon Fransa ve Büyük Britanya monarklarının konfederasyon oluşturulması için temel rol oynayacağını ve bunun gerçekleşebilmesi için Fransa'nın öncülük etmesi gerektiğini ifade etmiştir[62]. Ayrıca Saint Simon da Saint Pierre'in düşüncelerinden etkilenen düşünürler arasındadır.

Bu dönemde pek çok fikir insanı bütünleşme adına çeşitli girişimlerde ve yorumlarda bulunmuştur. Örneğin Giuseppe Mazzini (1805-1872) monarkların kurduğu kutsal ittifaka karşı halkların kutsal ittifakını (Genç Avrupa) kurmuş ve bütün Avrupalı ulusları mutlakıyetçi düzene karşı çıkmaya davet etmiştir[63]. Benzer şekilde Victor Hugo (1802-1885) da bütün hayatını mutlakıyetçiliğe karşı mücadeleye adamış ve Avrupa Birleşik Devletleri'ni kurmak için aktif biçimde mücadele vermiştir[64]. Yine benzer şekilde Michail Bakunin (1814-1876)

---

[60] Las Cases, **Denkwürdigkeiten von Sanct-Helena,** Cotta Stuttgart Tübingen, 1823'den aktaran Kembayev, s.19.

[61] Johann Gottlieb Fichte, **Reviev of Immanuel Kant, Perpetual Peace: A philosophical Sketch**, The Philosophical Forum, 2001, ss. 311, 321.

[62] Ed. Felix Maurice H. Markham, **Henri Compte de Saint-Simon (1760-1825) Selected Writings,** Oxford: Basil Blackwell, Cilt: 39, 1952, ss. 125-132.

[63] Ayrıntılar için bkz. Srefano Recchia ve Nada Urbinati (Ed.), **A Cosmopolitanism of Nations, Giuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building and International Relations** (Çev. Stefano Recchia), Princeton University Press, 2009.

[64] Ayrıntılar için Bkz. Victor Hugo, **The United State of Europe**, World Peace Foundation, Boston, 1914.

mutlakıyetçiliğe karşı devrim çağrısı yapmıştır. Bu doğrultuda mutlakiyetçi ittifaka karşı özgürlükçü ittifakı kurmuştur[65]. Bu gelişmeleri takip eden I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki dönemde de daha önceki girişimlere benzer şekilde birlik oluşturmaya yönelik çeşitli Adımlar atılmıştır. Avusturyalı Richard Coudenhove Kalergi 1926'da *"Pan-Avrupa Birliği"* kongresi ve Fransız devlet adamı Aristide Briand'ın 1930'da ileri sürdüğü *"Avrupa Federal Birliği"* girişimleri olmuştur. Ancak bu girişimler de sonuçsuz kalmıştır.

2.2. 20. YÜZYILDA AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Avrupa bütünleşmesinde I. ve II. Dünya savaşlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu savaşlar devletlerin Avrupa bütünleşmene yönelmesinde itici güç olmuştur. Bu başlık altında Avrupa bütünleşmesine ilişkin I. ve II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar geçen süreçteki tarihsel gelişmelere odaklanılacaktır.

2.2.1. I. ve II. Dünya Savaşının Avrupa Bütünleşmesindeki Yeri

I. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerin II. Dünya Savaşı'na giden süreci besleyen üç önemli etkisi olmuştur. Bunlardan birincisi 1922'de İtalya'da Mussolini'nin iktidara gelmesidir. Mussolini'yle birlikte İtalya'da tesis edilen faşist rejim saldırgan kampın bir kanadının oluşmasına sebep olmuştur. İkincisi ise Versailles Antlaşması'dır. Almanya'yı ağır tamirat yüküne sokan bu antlaşma savaşın müsebbibi olan Nazilerin yükselmesinde önemli bir propaganda malzemesi olarak yer almıştır. Avrupa'nın içerisinde iki otoriter ve saldırgan devletin ortaya çıkması I. Dünya Savaşı sonrası Wilson'ın öncülüğünü çektiği Milletler Cemiyeti girişimlerinin ve barış arzusunun etkisiz kalıp sönmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerden üçüncüsü de 1917'de Çarlık Rusya'nın yıkılıp sosyalist bir devletin kurulması olmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) ortaya çıkmasıyla birlikte Avrupa'da kurulmuş olan ekonomik ve sosyal düzene bir alternatifin belirmesi gerilimi arttırmıştır. Bu gelişmeler II. Dünya Savaşı'na giden süreci besleyen faktörler olarak yer almıştır[66].

---

[65] Mikhail Bakunin, Federalizm, Socialism, Anti-Theologism, **Marxist.org**, https://www.marxists.org/reference/archive/bakunin/works/various/reasons-of-state.htm, (12.02.2019).

[66] Ayrıntılar için Bkz. Oral Sander, **İlkçağdan 1918'e Siyasi Tarih**, 20. Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, 2010 ss. 399-400.

Meydana gelen gelişmeler karşılıklı tehdit algısı oluşturarak II. Dünya savaşına gidecek süreci başlatmış oldu. Bu tehdit algısının oluşmasında nereye kadar genişleyeceği belirsiz olan Almanya'nın "hayat sahası" önemli bir yer tutmaktadır. 1938 yılında Avusturya'yı işgalle başlayan bu genişleme (Anschluss) ardından Çekoslovakya'dan Sudetenland'i alma girişimi[67] ile devam etti. 1 Eylül 1939'da Polonya'nın işgali ile II. Dünya Savaşı başlamış oldu. Nerede biteceği öngörülemeyen bu ilerleme Fransa'nın işgalinden Balkanlar'a ve SSCB'deki Volga Nehri'ne kadar uzandı[68]. Stalingrad'daki muharebeden sonra Almanya geri çekilmeye başladı ve savaşın sonucunda ikiye bölünmüş bir Almanya ortaya çıktı[69].

Avrupa'da II. Dünya Savaşı 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın SSCB tarafından teslim alınmasıyla fiili olarak sona erdi. Savaş bittiğinde Avrupa'da müttefik devletler arasında paylaşılmış bir Almanya ve büyük tahribata uğramış bir Fransa kaldı. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı Avrupa coğrafyasında derin tahribatlar bıraktı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada SSCB ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere iki devlet güç kazandı ve bu devletler iki ayrı dünya görüşünün temsilcileri olarak hegemonya mücadelesine girmeye başladı. Soğuk Savaş dönemi olarak adlandırılan bu süreçte ABD'nin de verdiği destekle Avrupa toparlanma çabasına girdi.

Savaş sonrasında SSCB kazanan ülkeler arasında yer alsa da ağır kayıplarla çıktı. Bu nedenle SSCB savaştan sonra kendi toparlanma sürecine girdi[70]. Ancak ABD 1940'larda %15'i bulan işsizlik problemini neredeyse bitirmiş ve ekonomik anlamda gelişim sağlamıştı[71]. Bu nedenden dolayı Avrupa'nın yeniden

---

[67] Avrupa ülkeleri bu genişlemeleri Almanya'nın ulusal birliğini sağlama çabası olarak değerlendirdiği için olağan karşıladı. Ayrıntılar için Bkz. Nejat Doğan, "Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinde 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2011.

[68] 23 Ağustos 1939'da Almanya'yı temsil eden Ribbentrop ve SSCB'yi temsil eden Molotov arasında saldırmazlkı paktı imzalanmış olmasına rağmen Hitler bu paktı 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliğine saldırarak çiğnemiştir. Ayrıntılar için Bkz. William Hale, **Türk Dış Politikası(1774-2000)**, (Çev. Petek Demir), 1. Baskı, Mozaik, 2003, s. 62, 85.

[69] II. Dünya savaşına ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz. Gerhard L. Weinberg, **A World at Arms A Global History of World War II**, Cambridge University Press, 1995.

[70] SSCB II. Dünya Savaşı sırasında 22 ile 28 milyon arasında insan kaybı yaşamıştır. Bu oran SSCB'nin nüfusunun %14'üne denk gelmektedir. Ayrıca sanayisi ağır hasar görmüştür. Ayrıntılar için Bkz. "Did more Russians or Americans Die in World War II?", **The National WWII Museum**, New Orleans, 17.09.2018, https://www.nationalww2museum.org/war/articles/did-more-russians-or-americans-die-world-war-ii, (10.05.2019)

[71] Charles S. Maier, "The world economy and the Cold War in the middle of the twentieth century" , **The Cambridge History of the Cold War: Volume1 Origins**, (Ed. Melvyn P. Leffer ve Odd Arne Westadder), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 56.

toparlanmasını sağlayacak güç ABD olmuştur[72]. Avrupa'nın toparlanması için sağlanan desteklerin en önemlilerinden biri Truman Doktrini'dir. II. Dünya Savaşı esnasında İngiltere savaş devam ederken Alman işgaline karşı mücadele için Yunanistan'a yardımda bulunuyordu. Savaş sonrasında İngiltere'nin bölgeden çekilmesiyle birlikte İktidara sol bir hükümetin gelmesi Yunanistan'ın SSCB'nin etki alanına girme olasılığını arttırdı[73]. Bununla birlikte İngiltere'nin savaş nedeniyle tüm altın rezervlerini tüketmesi ekonomik anlamda dışa bağımlılığa neden oldu[74]. Britanya Dış İşleri Bakanı 21 Şubat 1947'de ABD Dış İşleri Bakanlığına Yunanistan ve Türkiye'ye savaş nedeniyle yapılacak ekonomik ve askeri yardımları Mart ayı itibariyle keseceği yönünde muhtıra verdi. SSCB tehdidine karşı Batı'nın savunulması konusunda stratejik öneme sahip olan Yunanistan ve Türkiye'ye yardımların devamı için Truman Doktrini 4 Mart 1947 yılında ABD Dış İşleri Bakanı Harry S. Truman tarafından kaleme alındı ve 12 Mart 1947'de ilan edildi[75].

Savaş sonrasında İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB arasında işgal bölgelerine ayrılmış bir Almanya'yla dörde bölünmüş bir Berlin kalmıştı. Savaş esnasında Almanya'nın çöküşü ABD ve Sovyetler Birliği'nin kıtada nüfuz kazanmalarına sebep olmuş ve bu durum savaş sonrası siyasi sistemi yapısal biçimde etkilemiştir. ABD'nin Yalta'dan (11 Şubat 1945) Postdam'a (17 Temmuz 1945) Almanya üzerindeki politikaları bu değişim etkisinde farklılıklar gösterecektir[76]. Ayrıca Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 1944 yılında mal, hizmet ve halkların serbest dolaşımı amacıyla sınırların kaldırılmasına karar verdiler. 3 Şubat 1958'de yapılan Ekonomik Birlik Antlaşması'yla[77] bu bütünleşme hareketine sağlam bir zemin hazırlandı. 2008'de adını Benelüks Birliği olarak değiştiren bu birlik Avrupa'daki bütünleşme girişimleri açısından önemli bir basamağı oluşturmaktadır.

Tahran ve Yalta konferanslarında Roosevelt'le Stalin'in onayladığı bir "Alman Formülü" ortaya çıktı. 18 Ekim-11 Kasım 1943 yılında gerçekleşen Tahran

---

[72] Antony Best, Jussi Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, **International History of the Twentieth Century and Beyond**, New York, Routledge, 2008, s. 217.
[73] Oral Sander, **Siyasi Tarih(1918-1994)**, Ankara, 2002, s. 258.
[74] Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)**,(Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul, 1991, s. 429-430.
[75] Ali Suat Bilge, **Türk-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 334.
[76] Bkz. Richard Crockatt, **The Fifty Years War: The United State and the Soviet Union in world Politics, 1 941-1991**, New York, Routledge, 1995, s.53.
[77] "Treaty Revising the Treatiy Establishing the Benelux Economic Union", **World Intellectual Property Organization,** https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/rbeu/trt_rbeu.pdf, (16.02.2019).

Konferansında Roosevelt ve Stalin Almanya'nın bir daha savaş yapamayacak şekle sokulması konusunda fikir birliği sağlasa da Churchill bu görüşe karşı sıcak değildi[78]. Churchill Almanya'nın tamamen parçalanması konusunda çekinceliydi. Churchill bu bölgenin uluslararası yönetime verilmesi için çaba göstermiş ve Almanya'nın bölünmesinin iki devletle sınırlı kalması gerektiğini savunmuştu[79].

Savaş sonrası atmosfer 19 Eylül 1946'da Winston Churchill Zürich'te Fransız-Alman işbirliğine dayalı federatif çizgide bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasına yönelik bir konuşma yaptı. Bu konuşma bütünleşme bakımından büyük bir etki bıraktı.

> *" Avrupa'nın bölgesel bir örgütlenmesinin Birleşmiş Milletler'in dünya örgütüyle hiçbir şekilde çatışması için bir neden yoktur. Tam tersine, daha büyük sentezlerin ancak geniş doğal gruplaşmalar üzerine kurulmuşsa yaşayabileceğine inanıyorum. Batı Yarıkürede zaten doğal bir gruplaşma var[80]."*

5 Haziran 1947 yılında ABD Dış İşleri Bakanı George Marshall, Marshall Planı'nı ilan etti[81]. Planın amacı savaş sonrası meydana gelen tahribatı giderebilmek için tüm Avrupa ülkelerini dâhil eden bir ekonomik plan geliştirmekti[82]. 16 Nisan 1948'de plana dâhil olmayı kabul eden 16 Avrupa Ülkesi Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütünü (Organization for European Economic Cooperation)[83] kurdu. Avrupa Birliği Hareketleri Uluslararası Komitesi, 8-19 Mayıs 1948'de La Haye'de 16 ülkeden 713 delegenin katılımıyla, W. Churchill'ın onursal başkanlığını yaptığı

---

[78] Roosevelt Almanya topraklarının bir kısmının Fransa, SSCB ve Polonya'ya verilmesi, kalan kısmının 5 ayrı bölgeye bölünmesi, Ruhr-Saar bölgesinin uluslar arası yönetim altına alınmasını ifade etmiştir. Bkz. "Tehran Conference:Roosevelt-Stalin Meeting", **Teaching American History,** http://teachingamericanhistory.org/library/document/tehran-conference-roosevelt-stalin-meeting/, (16.02.2019).

[79] Philip E. Mosely, "Dismemberment of Germany: The Allied Negotiationism from Yalta to Potsdam", **Foreign Affairs**, Cilt: 28, Numara: 3, Nisan 1950, s. 490.

[80] Winston Churchill'ın 19 Eylül 1946'da Zürich üniversitesinde yaptığı konuşma'dan bir bölüm. Metnin aslı "*There is no reason why a regional organisation of Europe should in any way conflict with the world organisation of the United Nations. On the contrary, I believe that the larger synthesis can only survive if it is founded upon broad natural groupings. There is already a natural grouping in the Western Hemisphere"* şeklindedir. Bkz: Winston Churchill, "speech delivered at the University of Zurich, 19 Eylül 1946", **Concil of Europe,** https://rm.coe.int/16806981f3, (14.02.2019).

[81] Planla ilgili Marshall'ın yaptığı konuşma içib Bkz. "Marshall Plan speech by George Marshall", **NATO,** https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Marshall%20Plan%20speech.pdf, (15.02.2019) .

[82] Theodre A. Wilson, "The Marshall Plan 1947-1951", **Marshall Foundation,** 1977, s. 3. http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/The_Marshall_Plan_1941-1951.pdf, (15.02.2019).

[83] 14 Aralık 1960'da Paris Sözleşmesi'yle bu örgütün adı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) olacak.

Avrupa Kongresini (Congres of Europe) topladı. Toplantının sonunda sunulan "Avrupalılara Mesaj''da emeğin, düşüncelerin ve malların serbestçe dolaşacağı bir Birleşik Avrupa isteği dile getirildi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kurulması ve Avrupa Parlamentosunun oluşturulması kararlaştırıldı[84].

Churchill, Paul H. Spaak, Blum ve Gaperi gibi isimlerin onursal başkan olarak yer aldığı Avrupa Kongresi kalıcı bir örgüt haline geldi. Kongrede alınan kararlar, Fransa ve Belçika tarafından Brüksel Paktı'na getirildi. 17 Mart 1948 yılında İngiltere, Fransa ve Benelüx ülkeleri Brüksel Anlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma doğu-batı kamplaşmasının bir sonucu olarak gündeme gelmişti[85]. Fransa ve Belçika Avrupa Parlamentosunun kurulmasını savunurken İngiltere ulusal egemenlik sınırlarını aştığı gerekçesiyle parlamento fikrine karşı çıktı. Uzlaşma sonucunda 5 Mayıs 1949'da Londra Antlaşması'yla 10 Avrupa ülkesinin imzasıyla ve günümüzde 47 ülkeden oluşup ABD, Japonya, Kanada, Meksika, Vatikan gibi ülkelerin gözlemciliğini yaptığı Avrupa Konseyi (Concil of Europe) kuruldu. Konseyin dayanaklarını oluşturan diğer bir anlaşma ise 4 Kasım 1950'de Roma'da imzalanmış olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir. Ayrıca Avrupa Konseyi hükümetleri temsil eden Bakanlar Komitesi ve parlamenter kanadı temsil eden Avrupa Konseyi İstişare Meclisi olarak iki organdan oluşmaktadır. Soğuk Savaş'tan sonra yargı organı olan AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) etkin rol oynamaya başlayacaktır[86]. Bu kurumların doğrudan Avrupa Birliği'yle ilişkisi bulunmasa da Birliğin kurumlarının oluşturmasında ve düşünsel arka planın geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir.

Bu tarihsel gelişmelerle birlikte Avrupa bütünleşmesine yönelik kuramsal tartışmalar da başlamış oldu. II. Dünya Savaşı'nı takip eden süreçte Avrupa bütünleşmesine ilişkin ilk tartışmalar federalizm ve işlevselcilik yaklaşımları etrafında cereyan etti.

---

[84] Ekrem Yaşar Akçay, " AB'nin Haylaz Çocuğu: Fransa", **Bartın İİBF dergisi**, Cilt: 7, Sayı 14, 2016, ss. 3, 4.

[85] Haydar Efe, "AB'nin ''Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'' Oluşturma Çabaları"**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, Yıl:3, Güz, 2007, s.3.

[86]Hem hükümetleri hem de parlamentoları temsil eden ikili yapı daha sonra AB tarafından da benimsenecektir. Bkz. "Avrupa Konseyi", **T.C. Dış İşleri Bakanlığı,** http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa, (16.02.2019).

2.2.2. Teknokratik Bir Bütünleşme Adımı Olarak Avrupa Kömür Çelik Topluluğu

1870'ten 1945'e kadar geçen sürede Fransa ve Almanya arasında üç kere savaş yaşanmıştır. Son olarak II. Dünya Savaşı'yla birlikte meydana gelen yıkım Avrupa'da kalıcı bir barış tesis etmek için girişimlerin hız kazanmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda Fransız Dış İşleri Bakanı Robert Schuman eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak planlanan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurma teklifini 9 Mayıs 1950 yılında sunmuştur[87]. Topluluk kurmaktaki temel amaç savaş malzemelerinin hammaddesi olan kömür ve çeliğin uluslarüstü bir kuruluşa devredilmesiydi[88].

Almanya'nın Ruhr bölgesinde kömür ve çelik üretimi II. Dünya savaşından sonra müttefikler arası Ruhr Uluslararası Otoritesinin denetimine sokuldu. Ancak Marshal Planı ardından Almanya'nın hızlı bir şekilde kalkınması Ruhr bölgesine yönelik uluslararası denetimi etkisiz hale getirdi. Bunun sonucunda Fransız sanayisi ile Alman sanayisi arasında kalkınma hızı bakımından Almanya'nın lehine olan bir fark doğmaya başladı. Bu gelişmeler daha öncekilere benzer bir Alman-Fransız çekişmesini ortaya çıkarabilecek siyasi problemlere neden olabilirdi. Bu nedenle Fransa Planlama Teşkilatı Başkanı Jean Monnet tarafıdan geliştirilen Monnet Planı Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından 9 Mayıs 1950'de gündeme getirildi. Planda Avrupa'da düzenin korunması için Almanya'nın sınırlanmasının etkili olmayıp güç dengesinde problemleri doğuracağı ve kalıcı bir çözüm için Almanya'nın Avrupa'nın bütününe dâhil edilmesinin gerektiği ifade ediliyordu[89].

Kömür ve Çelik Topluluğu fikrinin şekillenmesinde Jean Monnet ve Hallstein[90] etkili olmuştur. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması Benelüks ülkeleri, Fransa, Almanya ve İtalya (toplamda 6 ülke) arasında 18 Nisan 1951'de İmzalanmakla birlikte AKÇT 25 Eylül 1952 tarihinde faaliyete geçti. Monnet'nin

---

[87] Schuman Planı'na göre Avrupa'da barışın Fransa ve Almanya arasındaki çekişmenin son bulması için kömür çelik üretiminin bağısız bir uluslar üstü kuruma devredilmeli ve bu kuruma tüm Avrupa ülkeleri katılabilmeliydi. Bkz. "Avrupa Birliği Tarihçesi", **T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı**, 01.07.2013, https://www.ab.gov.tr/_105.html, (16.02.2019).

[88] Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrup Birliği Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği ve Türkiye,** Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 1999, s. 10.

[89] "The Monnet Plan", **CVCE,** https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/fea7d215-e7e5-4882-ab3c-ee08605621b8/publishable_en.pdf, (17.02.2019).

[90] Hallstein Alman Şansölye Konrad Adenauer tarafından Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğun şekillendirmek üzere düzenlenen Schuman Konferansına delege olarak gönderildi. Bkz. "Walter Hallstein: a diplomatic force propelling swift European integration", **European Union,** https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/walter_hallstein_en.pdf, (17.02.2019).

yapmış olduğu plana uyularak AKÇT Yüksek Otorite, Bakanlar Konseyi, Adalet Divanı, Ortak Meclis olmak üzere 4 organdan oluşan bir yapıya sahip oldu. Yüksek Otoritenin temsilcileri ulusal meclisler tarafından seçilecekti. Yüksek Otorite, AKÇT'nin yürütme organı olarak işleyecek ve nitelik bakımından uluslarüstü bir organ olacak bir biçimde düzenlendi. Bakanlar Konseyi ise AKÇT'nin yasama organı olarak çalışmak üzere kuruldu. Adalet Divanı da AKÇT kurumları arasındaki uyuşmazlıkların çözüleceği bir organ olarak işlev gösterecekti. Ortak Meclis etki bakımından zayıf bir kurum olmakla beraber meclisteki gruplar üye ülkelere göre değil siyasi eğilimlere göre şekillenmekteydi[91].

2.2.3. Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu'nun Kurulması

Haziran 1950'de, Soğuk Savaş döneminde patlak veren ilk sıcak savaş olan Kore Savaşı'nın meydana gelmesiyle birlikte Avrupa'nın kendine ait bir savunma topluluğunun olması gerektiği fikri gelişmeye başladı. Özellikle federalistler Avrupa ülkeleri arasında AKÇT'yi aşan bir siyasi birlik arayışın takipçisi oldukları için bu girişimin öncüleri oldular.

1950'deki Pleven planı'nın[92] bir sonucu olarak Avrupa Savunma Topluluğu Antlaşması (Paris antlaşması olarak da bilinir) 27 Mayıs 1952'de Paris'te imzalandı. Hemen ardından da Avrupa Siyasal Topluluğu için girişimler başlatıldı. Ancak Fransız parlamentosu tarafından Avrupa Savunma Topluluğu Anlaşması Fransa için sorun teşkil edecek gerekçesiyle onaylanmadı. Sonuç itibariyle bu girişim etkisiz kaldı.

Fransa, Avrupa Savunma Topluluğu girişimini reddedince Monnet AKÇT'deki Yüksek Otorite Başkanlığı görevinden istifa etti. Ardından Birleşik Avrupa Devletleri için Eylem Komitsi (BADEK) "Action Commitee for the United States of Europe (ACUS)" adında bir örgütün başına geçti. Monnet Yüksek Otoritenin yetkilerinin enerji ve taşımacılığı da içine alan bir şekilde arttırılmasını savunuyordu. Ayrıca atom enerjisinin Avrupa'nın yaşayabileceği enerji krizlerine

[91] "Treaty Establishing the European Coal and Steel Community", **EUR-Lex**, https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF, (17.02.2019), ss. 7-45.

[92] Pleven Planı Fransa Başbakanı Rene Pleven tarafından geliştirilmiştir. Schuman planının Almanya'yı ekonomik anlamda dengelenmesine benzer şekilde bu plan da SSCB ile olası bir çatışmaya karşı Batı Almanya'yı güçlendirirken Avrupa seviyesinde askeri anlamda bir dengelemeyi içermektedir. Ayrıntılar için Bkz. Armağan Gözkaman, "Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 2, 2014, s. 6.

ilişkin bir çözüm yolu olabileceği görüşüne de destek vermekteydi[93]. BADEK çalışmaları sonucu 1-3 Haziran 1955'te Messina Konferansında Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) kurulması önerildi[94]. 27 Mart 1957'de İmzalanan Roma Antlaşması'yla, AET ve ardından Euratom kuruldu.

2.2.4. Brüksel Antlaşması, Bütçe Antlaşmaları ve Genişleme Dalgaları

Bu dönemde meydana gelen gelişmelere bakıldığında 1960 ve 1986 yıları arasında Avrupa'da derinleşmeye yönelik bazı antlaşmalar yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi Brüksel Antlaşması olarak da bilinen Füzyon Antlaşması'dır. Füzyon Antlaşması ile tek konsey ve tek komisyon kurularak AKÇT, AET ve AAET'in birleşik hale getirilmesine karar verildi. 8 Nisan 1965'te Brüksel'de imzalanan antlaşma 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe girdi[95].

Diğer bir gelişme ise bütçe konusunda yapılan antlaşmalardır. Bütçe antlaşmalarından ilki 22 Nisan 1970'de imzalanan Lüksemburg Anlaşması'dır. Bu antlaşma temel olarak zorunlu olmayan harcamalarda ve uluslararası anlaşmalarda son sözü Avrupa Parlamentosuna bırakmaktadır[96]. İkinci antlaşma ise Brüksel'de 22 Temmuz 1975 tarihinde imzalandı. Bu antlaşma Avrupa Parlamentosuna bütçeyi reddetme yetkisini vermekle birlikte Avrupa Sayıştayı (Court of Auditors)[97] gibi bir kurumun ortaya çıkmasına sebep oldu[98].

Avrupa bütünleşmesindeki başarılar diğer Avrupa ülkelerinin de dikkatini çekmeye başladı. Bunun neticesinde Avrupa'da yeni genişleme dalgaları başladı. İngiltere, Norveç ve Danimarka AET'e üyelik başvurularında bulunması ilk dalga

---

[93] "The role of the Action Communittee for the United State of Europe", **CVCE,** https://www.cvce.eu/content/publication/2007/3/7/70207515-8598-4e7f-8166-6953532c85cc/publishable_en.pdf (18.02.2019).

[94] Konferans'ta AKÇT'nin 6 üye ülkesinin dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleşti. Taşımacılık, konvansiyonel enerji ve nükleer enerji alanlarında kısmi bütünleşme için uygulamaların gerekliliği, ayrıca ortak market kurulması hakkında görüşmlerin başlatılması üzerine dış işleri bakanları isteklerini belirtti. Ayrıntılar için Bkz. "The Messina Conferance (1 to 3 June 1955)", **CVCE**, https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/1c8aa583-8ec5-41c4-9ad8-73674ea7f4a7/41ec71a6-2eb5-43c7-97e2-75ca5547217e, (18.02.2019).

[95] Bkz. "Merger Treaty", **European Parliament,** http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/merger-treaty, (18.02.2019)

[96] Ayrıntılar için Bkz. "Treaty amending Certain Budgetary Provisions", **CVCE** https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/93a76f6b-b740-40f0-8b30-2c7c25fa625d/publishable_en.pdf, (18.02.2019)

[97] Avrupa Sayıştayı 1977 yılında kuruldu. Her üye devletten bir üye bulundurmaktadır. İşleyiş olarak gelir ve giderleri hukuka ve usule uygunluğunu incelemektedir.

[98] "Second Budgetary Treaty/Treaty of Brussels", **European Parliament,** http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-brussels, (18.02.2019)

olarak görülür. İlk etapta İngiltere'nin AB'ye başvurusu Roma Antlaşması'na uygun olmadığı gerekçesiyle Fransa tarafından reddedilmişti. Fakat 22 Ocak 1972 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yla birlikte topluluğa katıldı. Norveç'in katılımı ise Norveç'te yapılan referandum sonucunda reddedildi[99].

Bütünleşmenin ikinci ve üçüncü genişleme dalgaları Güney ve Kuzey Avrupa ülkelerinin katılımıyla gerçekleşti. Yunanistan'ın AT'ye üyelik süreci 9 Temmuz 1961'de Atina Anlaşması'yla başladı. Ancak 1967 yılında Yunanistan'da askeri darbenin olması üyelik sürecinin durdurulmasına sebep oldu. Yunanistan'da demokratik rejimin tekrar tesis edilmesinin ardından Yunanistan 12 Haziran 1975'te birliğe üyelik için tekrar başvurdu. Ancak Komisyon Yunanistan'ın ekonomik durumunun birlik için uygun olmadığı kararını verdi. Bunu takip eden süreçte katılım müzakereleri 27 Temmuz 1976'da başladı ve 18 Mayıs 1979'da Katılım Antlaşması imzalandı. 1 Ocak 1981'de yürürlüğe giren antlaşmayla birlikte Yunanistan topluluğa katılmış oldu.

İspanya ve Portekiz'in 1962'de yapmış oldukları başvurular diktatörlükle yönetildikleri gerekçesiyle reddedilse de 29 Haziran 1970'te İspanya ile Tercihli Ticaret Antlaşması yapıldı. Bunu takiben Haziran 1977 yılında demokratik bir seçime gidilmesi gerekçe gösterilerek İspanya tekrar üyelik için başvuruda bulundu. Diğer taraftan Portekiz diktatörlükten demokrasiye geçiş sürecinde AB tarafından 150 milyon avro mali yardımla desteklendi. Tarım ve işçi dolaşımı serbestliği konularında da imtiyazlar kazanan Portekiz'in İspanya'yla birlikte, 1978-1979 yılları arasında başlayan müzakerelerin sonuç bulmasıyla, 1986'da birliğe katılımı onaylandı[100].

2.2.5. Topluluktan Birliğe Dönüşüm

1973-74 petrol krizlerinin ardından yaşanan ekonomik durgunluk ve daralma topluluğa üye ülkelerin zor durumda kalmasına sebep oldu. Gümrük birliği 1968'de tamamlanmış olmasına rağmen mevcut ekonomik sorunlar nedeniyle ortak pazar hedefi zorluklarla karşılaştı. Bu sorunları aşmak için Komisyon 1985'te bir dizi öneri sıraladığı Beyaz Kitap'ı yayınladı[101]. Roma Antlaşması'nın 236. maddesine

[99] Frank Emmert and Sinisa Petrovi, ''The Past,Present and Future of EU Enlargement'', **Fordham International Law Journal**, Cilt: 37, Konu: 5, 2014, ss. 1360-1365.
[100] Frank Emmert ve Sinisa Petrovi, 2014, ss. 1365-1370.
[101] "The Commission's White Paper and proposals", **CVCE,** https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/26/e938b477-1816-4930-96c0-4bc7f9b33e2f/publishable_en.pdf, (19.02.2019).

dayanılarak kurucu antlaşmada köklü değişiklikler yapıldı. Bu değişiklikler sonucunda ortak pazar ve politik işbirliği süreci başlamış oldu. Bu başlık altında birliğin yapısında dönüşümlere neden olan sürece odaklanılacaktır.

2.2.5.1.Tek Avrupa Senedi (TAS)

Topluluğun yapısının dönüşümünde TAS önemli bir noktada durmaktadır. TAS ile birlikte karar alma sürecinde bir dizi değişiklik meydana gelmiştir. Bakanlar Konseyinde karar alma sürecini hızlandırmak için oy birliğinden nitelikli oy çokluğuna geçilmekle beraber Parlamento, Avrupa Konseyi ile birlikte yasama sürecine dâhil edilerek bu kurumların rolü arttırılmış oldu[102]. Ayrıca Avrupa Parlamentosuna yeni üye kabulü ve ortaklık anlaşmalarının onayı konusunda yetki verildi. Bununla birlikte sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, çevre, teknolojik araştırma ve geliştirme gibi yeni politika alanları da topluluğun yetkisine verildi. Avrupa Siyasi İşbirliğinin oluşturulması gibi amaçların belirlenmesinin yanı sıra en geç 31 Aralık 1992'ta Avrupa'da Tek Pazarın kurulması hedeflendi[103]. 1992 yılında Jacques Deloros'un başkanlığını yaptığı komisyon TAS'ın hedefine ulaştığını ilan etti ve bu gelişmelerin sonucunda Avrupa Ekonomik Topluluğundan Avrupa Topluluğuna geçilecek süreç başlamış oldu.

2.2.5.2.Maastricht Antlaşması

10 Aralık 1991'de Maastricht'te düzenlenen zirvede yeni bir Avrupa Topluluğu Antlaşması yapılmasına karar verilmesiyle birlikte 7 Şubat 1992'de Maastricht Antlaşması imzalandı ve bu antlaşma 1993 yılının Kasım ayında yürürlüğe girdi. Bu antlaşmada Avrupa Topluluğu'nun ekonomik ve siyasi bütünleşmeden, ortak güvenlik politikasından, adalet ve iç işlerinde işbirliğinden oluşan 3 sütuna oturduğu ifade edildi.

Maastricht Antlaşması'yla birlikte Topluluğun kurumsal yapısına ve uygulamalarına yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Bu düzenlemelerden bazıları kısaca şu şekilde sıralanabilir: Üye devletler arasındaki tüm gümrük vergilerinin ve önlemlerin kaldırılması; ortak ticaret politikasının benimsenmesi; kişi mal ve hizmet dolaşımına engel olmayacak bir iç pazarın geliştirilmesi; tarım ve balıkçılık alanında

---

[102] "The Single European Act", **Eur-Lex** https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0027, (18.02.2019).

[103] "Single European Act, Official Journal of the European Communities", **Eur-Lex,** 29.06.1987, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF, (18.02.2019).

ortak bir politikanın belirlenmesi; ulaştırma alanında ortak politikaların benimsenmesi; ortak pazarın işleyişinin gerektirdiği seviyede ulusal mevzuatın yakınlaştırılması; Avrupa Sosyal Fonunu içeren sosyal politika, çevre politikası, Trans Avrupa Ağlarının kurulması; yüksek seviyeli sağlık korumasının gerçekleştirilmesine katkı sağlanması; eğitim ve öğretim ile üye devletlerin kültürlerinin yaygınlaşmasına katkı sağlanması; kalkınma işbirliği politikası, tüketicinin korunmasının güçlendirilmesi ve enerji sivil savunma ve turizm alanında önlemler alınması[104].

Maastricht Antlaşması'nın ortak hükümlerinde "birlik" oluşturma amacı ve birliğin örgütlenme yapısında önemli etkiler yaratacak kararların vatandaşlara en yakın şekilde alınmasını amaçlayan "İkincillik ilkesi" de yer bulmuştur. Bununla birlikte antlaşmada üye devletler ve halklar arasındaki ilişkilerin bütünleştirilmesi gibi amaçlardan da bahsedilmiştir. Birliğin hedefleri olarak iç sınırların kalkması, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilerek tek paraya geçilmesi, ortak savunmanın tesis edilmesi ve uluslararası sahnede ortak kimliğin beyan edilmesi, birlik vatandaşlığının kurulması, yargı ve iç işleri alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi belirtilmiştir[105]. Antlaşma'nın ikinci bölümünde birlik vatandaşlığıyla ilgili ifadelere yer verilmiştir. Antlaşma'ya göre birlik vatandaşı olmak için üye bir devletin vatandaşı olmak yeterlidir. Ayrıca Avrupa vatandaşı olan herhangi bir kişi uyruğu olmadığı bir devlette oy kullanabilme ve aday olabilme haklarına sahiptir(üye devlete ait istisnai durumlar haricinde bu geçerlidir)[106].

Maastricht Antlaşması'nda topluluğa emanet edilen görevlerin Avrupa Parlamentosu, Konsey, Komisyon, Adalet Divanı, Sayıştay gibi birliğin temel organları olarak tanımlanabilecek kurumlar tarafından sağlanacağı ifade edilmiştir[107]. Ayrıca Maastricht Antlaşması'yla beraber Avrupa Yatırım Bankasının[108] yanında bu Antlaşma'yla birlikte bütünleşmenin ekonomik boyutunun tesis edilmesinde ve

[104] "Treaty on European Union", **Europa.eu,** www.europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (18. 02. 2019). Başlık 2

[105] "Treaty on European…, Madde A, Madde B.

[106] "Treaty on European…, Madde 8, Madde 8b.

[107] Avrupa Konseyi üye devletlerin hükümet ve devlet başkanlarıyla komisyon başkanından oluşur. Yılda iki kere toplanan konsey bir rapor oluşturur ve bunu parlamentoya sunar. Dış ilişkiler, ekonomi ve kalkınma politikalarının uyumluluğundan da konsey ve komisyon sorumludur. Bkz. "Treaty on European…, Madde C, Madde D.

[108] 1958 yılında imzalanan Roma Antlaşması'yla kurulmuştur.

düzenlenmesinde rol oynayacak Avrupa Merkez Bankasının (AMB) ve Avrupa Merkez Bankası Sisteminin (AMBS) kurulması yönünde de karara varılmıştır[109].

AMBS'nin kurulması ulusal yetkilerin ulusüstüne kaymasına sebep olan önemli gelişmelerden biri olmuştur. AMB'nin ulusal merkez bankalarına kredi vermekten men edilmesi sonucunda Avrupa düzeyine bir çeşit ekonomik özerklik sağlanmıştır. Bununla birlikte devlet egemenliğinin ilkelerinden biri olan para basma yetkisi AMB'nin yetkisine verilmiştir. AB düzeyi Yatırım Bankası ve yapısal amaçlı fonlarla kötü koşullardaki bölgeleri kalkındırmayı amaçlayarak ulusaltı düzeye etki edebilecek hale gelmiştir. İç pazarda işçilerin durumunun iyileştirilmesine yönelik geliştirilen Avrupa Sosyal Fonu, öğrenci ve öğretmen hareketliliğini olanak tanıyan yapı, devletlerin dillerini Avrupa düzeyinde öğretmelerine olanak tanıyan ve üye devletlerin işletmeler üniversiteler ve araştırma merkezleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacı düzeyler arasındaki karar alımının ulus devletin hâkimiyetinden çıkmasına olanak tanıyan konulardır. Karar alımında Komisyon, Konsey, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite arasındaki ilişki ve bu kurumların nitelikleri ele alındığında birçok aktörün etkili olması söz konusudur. Maastricht Antlaşması bu bakımdan Avrupa'nın çok düzeyli bir örgütlenme yapısına sahip olmasını sağlamaktadır. Bu konunun ayrıntılarına "Avrupa Bütünleşmesine İlişkin Kuramsal Arka Plan" alt başılğında yer alan "Çok Düzeyli Yönetişim Yaklaşımı" kısmında değinilecektir.

2.2.5.3.Amsterdam Antlaşması

Amsterdam Antlaşması Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (ASTB) "European Free Trade Association (EFTA)" üyesi olan Avusturya, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerin katılımıyla ortaya çıkan yeni düzenleme ihtiyacı neticesinde imzalanmış bir antlaşmadır. Bu gerekçe çerçevesinde görev dağılımı üzerine tekrardan bir düzenleme yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Konsey ve Komisyon'un İstişari görevler icra ederken Bölgeler Komitesi tarafından desteklenecğine yönelik bir düzenlemeye gidilmiştir. Ayrıca Amsterdam Antlaşması'yla üye devletlere kendi aralarında daha yakın işbirliği kurabilme imkânının sağlanması da amaçlanmıştır[110]. Bunun dışında Amsterdam Antlaşması'nın 43. maddesinde üye bir devletin diğer üye devletin uyruğundan bir kişinin yerleşme özgürlüğüne dair getirebileceği kısıtlamalar

[109] "Treaty on European…,Madde 4a, Madde 4b.
[110] "Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Community", **Hrlibrary**, www.hrlibrary.umn.edu/instree/EUAmsterdam-treaty.pdf, (29.08.2019), Madde 11.

yasaklanarak kişilere şirket veya firma kurma hakı tanımıştır. Amsterdam Antlaşması'nda üye devletlerin ve topluluğun amaçlarını başarmak üzere istihdam stratejisi geliştireceği, ekonomik değişikliklere adapte olabilecek vasıflık iş gücü ve iş gücü piyasası geliştirmek için çalışacağı belirtilmiştir[111]. Antlaşma'da bu amaçlara ulaşmak için, üye devletler arasındaki işbirliğine ve üye devletlerin yetkilerine saygı göstermek şartıyla, topluluk ve üye devletler tarafından istihdam politikalarının destekleneceği de ifade edilmiştir[112]. Ayrıca Amsterdam Antlaşması'yla birlikte üye devletler arasında ve üye devletlerle Komisyon arasında gümrük işbirliğini geliştirmek üzere alınan önlemlerin ulusal ceza hukukuyla ve adliye yönetimiyle ilgili olamayacağına yönelik bir düzenleme de getirilmiştir[113].

2.2.6. Orta ve Doğu Avrupa Genişlemesiyle Birlikte Meydana Gelen Gelişmeler

Avrupa Birliği'ndeki karar alım süreçlerinin yeni genişleme dalgasına hazırlanması amacıyla Nice Antlaşması gündeme gelmiştir. AB'nin Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi nedeniyle 2004 Mayıs ayından itibaren üye sayısı artacağı için yönetim mekanizmasını rahatlatacak düzenlemeler gerekiyordu[114]. Bu Antlaşma'yla birlikte AB Temel Haklar Şartı'nın hazırlanması, AB kurumları tarafından imzalanması ve mevcut politika alanlarının geliştirilmesi gibi amaçlar belirlenmiştir[115].

Nice Zirvesi, devlet ve hükümet başkanları arasında Birliğin geleceğine ilişkin derin tartışmaların başlatılmasıyla birlikte kurucu antlaşmaların daha ciddi biçimde revize edilmesi amacıyla gerçekleştirildi. Aralık 2001 tarihli Leaken Zirvesinde AB'nin geleceğine ilişkin bildirge kabul edildi. Bu bildirgede Birliğin daha demokratik, saydam ve etkin olması hedeflendi ve Avrupa yurttaşları için bir anayasa hazırlanması üzerine kurultay toplanmasına karar verildi. 8 Şubat 2002'de toplanan kurultay 15 aylık bir çalışmanın ardından 13 Haziran 2003'te çalışmalarını tamamladı. Taslağın, birliğin tanımının, ilkelerinin, kurumlarına ilişkin hükümlerin

---

[111] "…The Treaty Establishing the European Community…, Madde 125.
[112] "…The Treaty Establishing the European Community…, Madde 126 ve 127.
[113] "…The Treaty Establishing the European Community…, Madde 135.
[114] Kıbrıs ve Malta da bu genişleme dalgasıyla AB'ye Katılmıştır. Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya gibi ülkeler Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri olarak isimlendirilmiştir. Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine ilişkin çalışma için bkz. Fatih Demir, "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 2, 2009.
[115] Ayrıntılar için Bkz., "Treaty of Nice", **European Central Bank,** www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_nice.pdf , (26.02.2019).

yer aldığı birinci bölüm ve Temel Haklar Şartı'nın yer aldığı ikinci bölüm Kurultay Başkanı Valery Giscard D'Estaing tarafından 20 Haziran 2003'te Selanik Zirvesinde Devlet ve Hükümet Başkanlarına sunuldu. Avrupa Konvansiyonu Valery Giscard D'Estaing'in başkanlığında toplandı[116]. Bu çerçevede oluşturulan Avrupa Konvansiyonunun hazırladığı Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma[117] 29 Ekim 2004 günü Roma'da imzalandı ve daha sonra üye devletlerin onayına sunuldu. Bu Antlaşma, Önce 29 Mayıs 2005 tarihinde Fransa'da[118] daha sonra 1 Haziran 2005'tarihinde Hollanda'da[119] yapılan referandumlarda reddedildi. Fransa'da %55, Hollanda'da %61.6 hayır oyu çıktı.

Hollanda ve Fransa'daki referandumların sonuçları nedeniyle Avrupa Anayasası'yla ilgili iki yıl süren bir belirsizlik yaşanmıştır. Takip eden süreçte Avrupalı liderler, Avrupa İçin Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma'nın yerini alacak bir Reform Antlaşması[120] üzerinde uzlaştılar. Buna göre artık ''AB Anayasası'' ifadesinin kullanılmasından vazgeçilerek yerine ''Reform Antlaşması'' tabirinin kullanılmasına karar verildi. Bu uzlaşı neticesinde 2007 Temmuz ayı sonuna kadar hükümetler arası bir konferansın toplanmasına, bu konferansın yıl sonuna kadar çalışmalarını tamamlamasına ve üzerinde anlaşılan metnin 2009 yılı Avrupa Parlamentosu seçimlerine kadar üye ülkelerin onayına sunulmasına karar verildi[121]. Reform Antlaşması'yla ilgili yapılan referandumlarda bu sefer İrlanda'dan %53,7 oy oranıyla red tercihi çıkmıştır. Ancak 2 Ekim 2009'da yapılan ikinci referandum sonucunda İrlanda Reform Antlaşması'nı onayladı. Böylece, Antlaşma'nın onay süreci tamamlanmış oldu[122].

Reform Antlaşması'yla birlikte Avrupa Birliği'ne tüzel kişilik kazandırmak için "Avrupa Topluluğu" ve "Topluluk" ifadeleri "Birlik" ifadesiyle değiştirildi. 2,5 yıllığına oy birliğiyle seçilecek AB Konseyi Başkanı atanmasına karar verildi.

---

[116] Ayrıntılar İçin Bkz. M. Gülce Kumrulu, ''Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon'', **Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt: 2, Sayı:4, 2003.

[117] "Treaty Establishing a Constitution for Europe", **Europa.eu,** www.europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf, (26.02.2019).

[118] "French say Firm 'No' to EU treaty", **BBC,** 30.05.2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4592243.stm, (26.02.2019).

[119] "Dutch say 'No' to EU constitution", **BBC,** 02.06.2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/4601439.stm, (26.02.2019).

[120] Reform Antlaşması 13 Aralık 2007'de Lizbon'da imzalandığı için bu antlaşma "Lizbon Antlaşması" olarak da bilinmektedir.

[121] Ayrıntılar için bkz. "Presidency Conclusion", Brussels, 20.06.2007, http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11177-2007-REV-1/en/pdf, (26.02.2019), s. 2-3.

[122] Ayrıntılar için bkz. "The Lisbon Treaty", **BBC,** 17.01.2011, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6901353.stm, (18.03.2019).

Bununla birlikte 6 aylık dönem başkanlığı sistemi üç ülkenin 18 aylık bir süre için başkanlık takımı oluşturması uygulamasıyla değiştirildi. AB Dışişleri Bakanlığı Konseyine de başkanlık etme görevine sahip "AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi" makamı oluşturulmasına karar verildi. Reform Antlaşması'yla birlikte Avrupa Parlamentosunun yetkisini genişletici bir karar olarak olağan karar alma usulü olan ortak karar almanın kapsamı genişletildi. Diğer bir Parlamento güçlendirici adım ise Parlamentoya Komisyon Başkanını seçme yetkisinin tanınması oldu. 2014 yılından itibaren Bakanlar Konseyi kararlarında Avrupa nüfusunun %65'ini oluşturan ülkelerin oyunun gerekliliğiyle birlikte üye ülkelerin %55'inin gerekliliği getirilmiştir. Strazburg'da kabul edilecek Avrupa Temel Haklar Şartını Birleşik Krallık ve Polonya dışındaki diğer üyeler için hukuki bağlayıcılık kazanacak. Reform Antlaşması'ndaki diğer önemli bir konu da güçlendirilmiş işbirliğinin bazı üye devletlerin nitelikli çoğunlukla diğer Avrupa Birliği üyelerini davet etmeden karar alarak hayata geçirilmesinin dış politikadaki alanlara da uygulanabilir olmasıdır[123].

Bu gelişmeleri takiben 2010 yılında Avrupa'da 2008 küresel ekonomik krizin etkisi altına girmiştir. Ulusaltı ayrılıkçılık hareketleri ve bağımsızlık yönündeki referandumlar artmakla birlikte Yunanistan ve Birleşik Krallık'tan AB'den ayrılma hedefi içeren tepkiler gelmiştir. Bu konulardan üçüncü bölümde ayrıntılarıyla bahsedilecektir.

2.3. AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİNE İLİŞKİN KURAMSAL ARKA PLAN

Bütünleşme kuramları genel olarak değerlendirildiğinde hiçbirinin tek başına bütünleşmeyi açıklamada yeterli olmadığı görülmektedir. Bütünleşme kuramlarının bütünleşmenin dönemlerine özgü olan gelişmelere ilişkin açıklama girişimi olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında bütünleşme kuramları birbirleriyle rekabet etmekten ziyade birbirlerini tamamlayan niteliktedir[124]. Diez ve Winner bütünleşmeye yönelik teorik incelemeleri 3 düzeyde ele alır. İlki 1960'larda liberalizm, realizm ve neoliberalizm gibi uluslararası ilişkilerin büyük boyuttaki tartışmalarıyla paralel bütünleşmenin tanımlanmaya çalışıldığı düzeydir. Temel temalar ise Avrupa bütünleşmesinin niçin meydana geldiği ve bütünleşmenin

[123] Zeynep Özler, "Lizbom Antlaşması İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Raporu", **İKV,** Numara: 9, Ekim 2009, https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf, (27,02,2019)

[124] H. Kutay Aytuğ, "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı" **Yönetim ve Ekonomi,** Cilt: 15, Sayı: 1, 2008, s. 158.

getirilerinin nasıl tanımlanacağıydı. İkinci düzey ise 1980'lerde yönetişim, karşılaştırmalı siyaset ve kamu politikası analizi gibi temel teorik referans noktalarına dayanan ve yönetişimi analiz etmeyi amaçlayan bir dönemi tanımlamaktadır. Bu düzeyde "AB düzenleme politikaları nasıl çalışır?", "AB içindeki politik ilerleme nasıl tanımlanır?", "AB'nin siyasi sistemi nedir?" gibi temalara odaklanılmaktadır. 3. düzey ise AB'nin inşasını temel inceleme alanı olarak ele alan 1990'larda bütünleşmenin siyasi ve sosyal getirilerinin neler olduğuna, bütünleşme ve yönetişimin nasıl kavramsallaştırılacağına ilişkin bir dönemi tanımlamaktadır[125].

Bütünleşme kavramı derinleşme ve genişleme olmak üzere iki eğilimi içermektedir. Derinleşme ulus devletlerin egemenlik alanına giren bazı faaliyetlerin ulusüstü bir düzeyin dâhil olmasına yetki vermesi veya ulusüstü düzeydeki mercilerin ulusal düzeydeki yetki alanlarında söz sahibi olması sürecidir. Haas'e göre bu sürecin olağan sonucu yeni bir siyasi topluluğun oluşması ve oluşan siyasi topluluğun önceki siyasi birimler üzerinde yetki sahibi olmasıdır[126]. Genişleme kavramı ise genel olarak siyasi topluluğa üye olan devlet sayısının arttırılması anlamına gelmektedir[127].

2.3.1. Avrupa Bütünleşmesine Dair Federalist ve İşlevselci Yaklaşımlar

Avrupa bütünleşmesinin düşünsel arka planı, daha önce de değinildiği gibi, Antik Yunan'a kadar dayanmakla birlikte bütünleşmenin 1945 sonrası önemli bir konu haline gelmesinin itici nedenleri Almanya ve Fransa arasındaki siyasi sorunların tamamen kapatılması gerekliliği, komünizm tehdidi ve Marshall Planı'yla Avrupa'yı toparlayacak zeminin sağlanabilmesi çabaları olmuştur. Bu gereklilikler sonucunda Avrupa federalist hareketi içerisinde bütünleşmenin kurumsal niteliğine ilişkin iki temel yaklaşım etkili olmuştur. Bunlardan birincisi Altiero Spinelli[128]'nin ismiyle anılan federal yapılı tam bir siyasal birlik anlayışıdır. Diğeri ise ekonomik

[125] Thomas Diez ve Antje Wiener, "İntroduction the Mosaic of Integration Theory", **Working Paper**, Sayı: 88, Mayıs 2018, s. 11.
[126] Ernst B. Haas, **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957**, Stanford, Stanford University Press, 1958, s. 16.
[127] Ayrıntılar için Bkz. Theo Stammen, "Avrupa Birliği'nin Gelişiminde Genişleme ve Derinleşme Süreci Arasındaki Diyalektik İlişki", (Çev. Necati İyikan), **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,** sayı: 15, 2008, ss. 196-209 s. 197.
[128] Spinelli 1984'te "Avrupa Birliğini Kuracak Bir Andlaşma Taslağı" Maastricht Antlaşması için dikkate alınan belgeler arasındadır bkz. Armağan Emre Çakır, **Avrupa Bütünleşmesinin Siysal Kuramları**, Beta Yayınları, İstanbul 2001, s. 15.

alandan başlayıp süreç içerisinde gerçekleşecek bir siyasi bütünleşmeyi öngören Jean Monnet'le anılan İşlevselci yaklaşımdır.

2.3.1.1.Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Yaklaşım

Federasyon kelimesinin kökeni Latince "foedus" kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime İngilizcede "league" Türkçede ''lig'' anlamlarını taşımaktadır. Elezar'a göre "Federal Prensipler paylaşılan kuralların ve öz kuralların birleşimi ile ilgilidir."[129]. Burgess ise şu şekilde tanımlar: Federasyon teknikler, prosedürler, kurumlar ve yapıları içren özel organizasyonel bir şekildir. Federasyon somut bir kurumsal gerçekliktir. Bu bakımdan diğer devlet şekillerinden rahatlıkla ayrılabilir[130]. Yazında federalizm kavramı bir kuramdan çok yönetim şeklini ifade etmektedir. Örneğin Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Anayasası'nın 20. maddesinde federalizm *"Almanya Federal Cumhuriyeti, demokratik ve sosyal bir federal devlettir"* biçimde yer almaktadır. Yönetim şekli olarak federalizm basitçe yetkinin federal ve federe yönetimler olmak üzere iktidarın iki merkez arasında paylaşılması anlamına gelmektedir. Federal yönetimin yetkisi ülkenin bütününü kapsarken federe yönetimlerin yetkileri belirlenmiş daha dar alanlarla (yurttaşların ve ülke topraklarının bir kısmı) sınırlıdır[131]. Federasyonda üniter devletin aksine yasama, yürütme ve yargı tek bir birimde toplanmadığı gibi konfederasyon gibi üst düzeyde alınan kararların alt düzeydeki vatandaşları doğrudan bağlamaması gibi bir durum da bulunmamaktadır. Yapısal anlamda Burgess Westminister modeli (Kanada), cumhuriyetçi-başkanlık modeli (ABD) ve İkisinin karışımı olan Almanya örneğinden bahseder[132]. Ancak federalizm kavramı bir yönetim şekli olduğu kadar barışın tesisi için normatif bir yaklaşım anlamını da içermektedir[133].

Federalizm, I. Dünya Savaşı sonrasında benzer bir savaş olasılığının nasıl önleneceği ve barışın nasıl tesis edileceği meselelerine odaklanan bir bütünleşme kuramıdır. Federalizm fikrinin temelleri orta çağa kadar götürülebilse de 1920'de Richard von Coudenhove Kalergi'nin *Pan-Avrupa* eseri federalist düşüncenin

[129] Daniel j. Elazar, **Exploring federalism**, the University of Alabama Press, 1987, s. 5.
[130] Michael Burgess**, Federalism and European Union –The Building of Europe 1950-2000**, Routledge, London 2000, s. 25.
[131] Bkz. Oktay Uygun, **Federal Devlet**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 29.
[132] Michael Burgess, "Federalism and Federation", **European Union Politics,** (Ed. Michelle Cini),2. Baskı, Oxford University Press, 2007 s.75.
[133] Bkz. Elazar, s. 67.

kaynak edindiği eser olmuştur. Altiero Spinelli ve Winston Churhill gibi isimlerle federalizm fikri somutlaşmıştır[134].

AB bütünleşmesinde federalizm düşüncesi Alman ve Fransız düşünce geleneklerinin etkileriyle şekillenmiştir[135]. Alman geleneğine göre AB nihayetinde federal devlet biçiminde bir örgütlenme olarak tamamlanacak bir şekilde tasarlanmalıydı[136]. Tartışmanın bu yöne ilerlemesi Maastricht Antlaşması'yla gündeme oturmuştur[137]. Joschka Fischer[138] Berlin'de yaptığı konuşmada Avrupa'da kurulacak birliğinin parlamentosuyla ve hükümetiyle yasama ve yürütme güçlerine sahip bir federasyon olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Anayasal antlaşmada "çekirdek egemenlikler" ve Avrupa düzeyinde düzenlenmesi gereken konuların federasyona devredilmesi gerektiği kalanların ise ulus devletin yetkisinde kalması gerektiğini söyledi. Ayrıca federasyonun ikincilik (subsidiarity)[139] prensibiyle ulus devletlerin varlığını garanti altına alacağına değindi[140]. Fischer bu bakımdan AB'nin parlamentosu, başkanı ve hükümeti olan federal yapılı bir birlik olmasını savunmaktadır. Fischer'in görüşlerinin arka planında Alman kamu hukuku geleneğinde yer edinen "*anayasa devletleşmelidir*" tezi gereğince anayasal bir antlaşmanın Avrupa federasyonunu veya Avrupa federal devletini ortaya çıkaracağı düşüncesi bulunmaktadır[141].

---

[134] Beril Dedeoğlu, "Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Siyasa**, Yıl 1, Sayı 1, 2005 ss. 17-39.

[135] Buna benzer bir coğrafi ayrımı Dosenrode siyasi gelenek ve politika yapım süreci açısından Anglo-sakson geleneği(İkili ve çatışmacı) ve Avrupalı(Kooperatif) gelenek olarak ayrım yapar. Bkz. Søren Dosenrode, **Approching the European Federation?,** Ashgate, 2007.

[136] Bertil Emrah Oder, **Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 451.

[137] Bertil Emrah Oder, s. 451-452

[138] Joschka Fischer 1998-2005 yılları arasında Almanya Dışişleri Bakanlığı yapmış bir siyasetçidir.

[139] Türkçe yazında "Subsidiarity" ilkesinin "Yerellik" ve "İkincilik ilkesi" biçiminde kullanımları bulunmaktadır. Yerellik ilkesi olarak kullanımı için bkz. Arzu Yıldırım, "Yerellik ilkesi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Asos Journal,** Yıl: 3, Sayı: 5, Eylül 2014. ikincilik İlkesi şeklinde kullanımı için bkz. Enver Bozkurt ve Mehmet Özcan, "Subsidiarity İlkesi(İkincilik İlkesi) ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,** Cilt: 6, 2001. Bu çalışmada ikincilik ilkesi şeklindeki kullanım tercih edilmiştir.

[140] Joschka Fischer, "From Confederation to Federation-Thoughts on the Finality of European Integration", **federal Trust asset**, no 8, London, The federal trust, 2000.

[141]"*Anayasa devletleşmelidir*" tezi anayasal düzenleme ve kurumlar arasındaki ilişkide anayasayı önceleyen, devlet biçiminin anayasayı değil anayasanın devlet biçimini dönüştürdüğünü ifade eden bir anlayıştır. Bkz. Reyhan Sunay, "AB Bütünleşmesinin Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal yaklaşım", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2006, ss. 195-196.

Alman geleneğinin merkeziyetçi ve devlet temelli federalizm anlayışının aksine Fransız geleneği devletsiz federalizmle birlikte anılır. Devletsiz federalizm[142] ulus devletlerin bütünlüğünün garantilenmesi koşuluyla anayasal anlamda sınırlandırılmış bir merkezi otorite biçiminde bir yapı öngörmektedir. Devletli federalizme dair temel eleştiri noktası bu tip yapılanmanın zayıf devletleri zor duruma sokacağı gerekçesidir. Fransa'nın ulus devlet merkezli bütünleşmesi devletler birliğini aşan ve egemenlik yetkilerinin bir bölümünün paylaşılmasıyla meydana gelecek Chirac'nın "*Birleşik Devletler Avrupası"* görüşünde somutlanan bir anlayıştır[143].

Ayrıca federalizm uluslararası ilişkiler teorilerinden liberal ve realist yaklaşımlara göre de biçim almıştır. Örneğin M.Burgess, D.J. Elazar, A. Spinelli ve K.C. Wheare gibi isimler liberal ekolün etkisinde olanlar olarak değerlendirilebilir. Wheare *Federal Hükümet* (*Federal Government*) adlı eserinde federasyonun nasıl kurulacağına dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Federasyon oluşturmanın ön koşulu olarak birlik oluşturma isteğinin gerekli olduğunu söyler. Bunun için de Wheare halklarda (people) federasyon kurma isteğini meydana getiren şeylere odaklanmaktadır. Bunun temelinde tehdit algısıyla ilişkili biçimde güvenlik isteğinin, ekonomik avantajlar sağlama isteğinin, benzer siyasi kurum ve anlayışa sahip olmak ve coğrafi yakınlığın yattığını söyler. Ancak federasyona sebep olacak bu faktörlerin varlığı tek başına etkili değildir. Bunun yanında liderlik vasfının, propaganda ve müzakere yeteneklerinin birlik oluşturmaya ilişkin ilgiyi arttıracağını ifade etmektedir[144]. Wheare sosyal ve politik yapılar arasındaki benzerlik ve ekonomik benzerliğe vurgu yapmaktadır. Bu açıdan yeni işlevselciliğin yayılma (Spill-over) kavramını çağrıştırsa da Wheare otomatik bir bütünleşmeden ziyade organik bir bütünleşme vurgusunda bulunmaktadır.

Daniel Elezar ve Michael Burgess federalizmin daha çok ahlaki yönlerine vurgu yapmıştır. Burges, Elazar ve Ostrom'un ortaya attığı anlaşmalı federalizm düşüncesini onaylamaktadır. Burges ayrıca İsviçre reformunun teoloğu olan ve insanların hayatı için kutsal bir anlaşmayı öneren Heinrich Bullinger'e (1504-1575)

---

[142] Devletsiz federalizm temel itibariyle ulus devletlerin bütünlüğünün anayasal olarak merkezi otorite karşısında garanti altına alındığı bir yapılanmayı tanımlamak için kullanılmaktadır. Sunay, s. 198.
[143] Sunay, ss. 198-199.
[144] Kenneth C. Wheare, **Federal Government**, 4. Baskı, Oxford University Press, Londan, 1963, ss. 36, 37, 40.

de referans verir. Yine benzer bir etki 1930'larda Fransız personalistleri[145] tarafından da olmuştur. Burgess Wheare'ın yaklaşımına getirdiği temel eleştiri sabit doğasıdır. Ancak Burgess'in eleştiri amacı daha çok yaklaşımın eksik kalan yönlerini tamamlama girişimi olarak değerlendirilebilir[146]. En yoğun eleştiri realist federasyon yaklaşımının temsil eden Riker tarafından sadece Wheare'a değil komple liberal federasyon anlayışına gelecektir[147].

Realist federalizm anlayışında William H. Riker ve David McKay önemli isimlerdendir. Riker 1964 yılında *Federalizmin Kökeni, Uygulaması, Önemi* (*Federalism-origin, operation, significance*) adlı kitapta ahlaki amaç olarak değil bilimsel amaç güderek rasyonel tercih yaklaşımına değinmiştir. Temel çıkış noktası uluslararası ilişkilerde temel klasik yaklaşımlardan olan realizm olmuştur[148]. Riker "federal pazarlık" kavramıyla federasyonu değerlendirmektedir. Riker'e göre politikacıları federal pazarlığa itecek iki durum söz konusudur. Birinci durum politikacıların kendi iç kontrollerini arttırmak için pazarlığı tercih etmeleridir. Burada iç faktörler tetikleyici rol oynamaktadır. İkinci durum ise dıştan gelen askeri ve diplomatik tehditlere karşı kendi egemenlik ve bağımsızlık yetkisinden vazgeçmek için pazarlığı tercih etmeleridir. Ama ikinci durumda feragat edilen yetkiler özü itibariyle yine egemenlik ve bağımsızlık içindir. Riker federal pazarlık hipotezini doğrulayabilmek için 1786'dan beri kurulan bütün federasyonları incelemiştir[149].

Riker'in değerlendirmelerinde tehdit diplomatik ve askeri olarak ele alınırken McKay'e göre bu tehdit ekonomik sosyal ve politik tabanlı da olabilir. Önemli olan ciddi bir tehdit algısının olması ve devlet adamının bu sorunun altından federasyon kurarak kalkabileceğine inanmasıdır[150]. Riker'in modelinin güçlü yanlarında biri federasyon kurulurken liberal ve yeni işlevselci yaklaşımın aksine otomatik bir inşa sürecini kabul etmemesidir. Bir diğeri de bütünleşmenin realistik durumlar karşısında

---

[145] Fransız personalizminin temsilcilerinden biri Emanuell Mounier'dir. Mounier'e göre kişiliğin esas görevi diğer kişiliklerle ortak bir topluluk yaratmaktır. Mounier'e göre bu öyle bir topluluk halidir ki kişilik burada birincil hakikattir. Kişiliklerin kişiliği olan bir personalist toplumdan bahseder. Ayrıntılar için Bkz. Johan de Tavernier, "The Historical Roots of Personalism", **Ethical Perspectives,** Eylül 2019, http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EP&ID=1208, (12.05.2019). s. 370.

[146] Dosenrode, s. 15.

[147] Ayrıntılar için Bkz. William H. Riker, **Federalism-origin, operation, significance,** Little, Brown and Company, Boston and Toronto, 1964, s. 15.

[148] Riker, s. xii, 2.

[149] Riker, ss. 13, 14.

[150] David McKay, "William Riker on Federalism-Sometimes Wrong but More Right than Anyone Else?", **Regional and Federal Studies**, Cilt. 14, Numara: 2, 2004, s. 171.

nasıl gerçekleşeceğine yönelik geliştirilmiş bir model olmasıdır[151]. Genel olarak Federalistler federal bütünleşmeyi barışın tesisi için gerekli olarak görmektedir. Ancak Başta Mitrany olmak üzere İşlevselcilerin geneli barışın tesisi için böyle bir zorunluluğa uğramadan uygulanabilecek yöntemlere odaklanmaktadır.

2.3.1.2.Avrupa Bütünleşmesinde İşlevselci ve Yeni İşlevselci Yaklaşım

İşlevselcilik tıpkı federalizm gibi 1. Dünya savaşı sonrası idealist atmosferden etkilenen ve Avrupa'da savaşın sonlandırılmasını amaçlayan arayışların sonucunda ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Kuramın temel değerlendirmeleri David Mitrany tarafından 1943'te *A Working Peace System*[152] adıyla yayınlanan kitapta yer bulmuştur. Mitrany temel olarak Avrupa'da barışın yeniden tesis edilmesi için uluslararası örgütlenmeye ve işbirliğine dikkat çekmektedir. Ayrıca Mitrany uluslararası örgütlerin küresel boyutta artan ekonomik bağımlılık nedeniyle küresel nitelikli problemlere dair ulus devletlerden daha etkili rol oynayacağına dikkat çekmektedir. Mitrany uluslararası örgütlerin ortaya çıkmasıyla yönetim işlevlerinde meydana gelen değişiklikler nedeniyle yurttaş bağlılığının hem devlete hem de uluslararası örgüte yöneleceğini ifade etmektedir. Bu değişimin bir sonucu olarak devletlerarası savaşların azalacağından bahsetmektedir. Mitrany Federalistlerden farklı olarak federal birleşmeyi barışı tesis etmek için bir zorunluluk olarak görmemektedir. Mitrany dallanma (Remification) kavramıyla bir alanda başlayacak işlevsel bir bütünleşmenin diğer alanlara da sirayet edeceği görüşünü savunmuştur. Örneğin 1952'de Monnet'in önerileriyle Fransa ve Almanya arasındaki anlaşmazlıklara çözüm getirmek için AKÇT'nin edindiği işlevsel rol bu anlayışı içermektedir[153].

Yeni işlevselcilik Ernst Haas'ın David Mittrany'nin 1940'lardaki *A Working Peace System* adlı eserinde yapmış olduğu değerlendirmelerin eleştirisine dayanmaktadır. Haas işlevselciliği Jean Monnet'nin AB bütünleşmesi için geliştirdiği pragmatik programla birlikte değerlendirerek yeni işlevselciliği geliştirmiştir. Haas Mittrany'nin dünyayı ölçek alan işlevsel yaklaşımın aksine bölge bazlı bir bütünleşmeye odaklanmıştır. Ayrıca Haas Mittrany'nin kullandığı dallanma kavramından yola çıkarak ekonomik alanda meydana gelecek bir bütünleşmenin

[151] Dosendore, s. 17.
[152] David Mitrany, **A Working Peace System, An Argument fort he Functional Development of International Organization,** Oxford University Press, London, 1943.
[153] Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, **Uluslararası İlişkiler Teorisi,** (Çev. M. Aksoy), Nobel Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 138.

siyasi bütünleşmeyi de beraberinde getirmek zorunda kalacağını ifade eden "yayılma" (Spill-over) kavramını geliştirmiştir[154]. Yeni işlevselcilikte bütünleşme sadece işlevsel ve teknokratik bir girişim olarak değil aynı zamanda politik bir süreç olarak ele alınmıştır. Bu bakımdan Haas bütünleşmenin ön koşulu olarak plüralist bir sosyal yapı ve ortak bir ideolojik yapının olması gerektiğine değinmiştir. Yani çoğunlukçu (Plüralist) demokrasilerin birbirine eklemlenmesiyle oluşacak bir bütünleşmeden bahsetmektedir.

Yeni işlevselciliğin diğer önde gelen savunucuları Leon Lindberg, Joseph Nye, Robert Keohane ve Amitai Etzioni'dir[155]. Lindberg çalışmalarında siyasi bütünleşme için gerekli olan şartlara odaklanmıştır. Bu açıdan "*kolektif karar verme sistemi*"nden bahseden Lindberg, bütünleşme için verilen kolektif kararın sistemin daha önceki verilen kararlarının sonucu olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir[156]. Buna ek olarak Lindberg yayılmanın bazı durumlarda devletlerarası problemleri arttıracağı gerekçesiyle yayılmanın geriye dönebilme (Spill-Back) potansiyelini de değerlendirmiştir[157]. Joseph Nye ise Haas'e benzer şekilde bütünleşmeyi bir süreç olarak ele aldığı "*süreç mekanizması*" kavramı vasıtasıyla bütünleşme sürecini gerçekleşme biçimiyle ilgili analitik bir değerlendirmede bulunmuştur[158]. Bu değerlendirme çerevesinde Nye Haas'taki yayılma kavramını bütünleşme potansiyeli ve süreç mekanizması çerçevesinde tekrar değerlendirmiştir. Ayrıca karşılıklı bağımlılıktaki dengelerin değişmesi halinde yayılmanın geriye doğru gideceği bir durumun yaşanabileceğini söylemektedir[159]. Amitai Etzioni de yayılma öncesindeki duruma odaklanarak geliştirdiği kalkış (Take-Off)[160] kavramıyla uluslararası bir örgütün kuruluşundaki devlet yönetiminden çıktığı aşamayı tanımlamıştır. Etzioni,

[154] Ayrıntılar için Bkz. Ernst B. Haas, s. 291-299.
[155] Joseph Nye ve Robert O. Keohane uluslararası ilişkilerde karşılıklı bağımlılık gibi konuları gündeme getirmiştir. Ayrıntılar için Bkz. Robert O. Keohane ve Joseph Nye, "Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 12, Sayı: 46, 2016.
[156] Ayrıntılar için Bkz. Leon N. Lindberg ve Stuart A. Scheingold, **Regional Integration: Theory and Research**, Hardvard University Press, 1 Ocak 1971.
[157] Elif Toprak, "Neo Fonksiyonalizmden yapısalcılığa Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu" **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt: 7, Numara: 1, güz 2007, s. 73
[158] Bkz. Joseph S. Nye, **Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization, Little, Brown and Company**, Boston, 1971.
[159] Elif Toprak, s. 74.
[160] Amitai Etzioni kalkış (Take-off) kavramıyla örgütlerin küresel aktör haline gelişini uçağın hava alanından kalkana kadar havaalanı talimatlarına uyarken gerekli koşullar oluştuğunda talimat almaktan çıkıp bilgi veren bir konuma gelmesine benzeterek açıklamaktadır. Bkz. Tayyar Arı, **Uluslarası İlişkiler Teorileri**, Marmara Kitap Merkezi, Bursa, 2010, s. 449-453

yayılmanın gerçekleşmesi için öncelikle kalkışın gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir[161].

Yeni işlevselciliğin zayıf yanlarından biri ekonomi gibi alçak politik konularla ilgilenirken ulusal çıkar ve güvenlik gibi yüksek politik konulara gerekli ilgiyi göstermemesidir. Örneğin 1965 yılında Fransa ortak tarım politikası hakkında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle topluluktan çekilmiş ve Charles de Gaulle "boş sandalye" politikasıyla ulusal çıkarlarını savunmuştur. Bu durum işlevselciliğin tezlerini zayıflatmıştır. Ancak 1987'de imzalanan Tek Avrupa Senedi tekrar yeni işlevselciliği popüler kılmıştır[162]. Diğer taraftan ekonomik alandaki bütünleşmenin siyasal bütünleşmeye nasıl sebep olacağına dair açık değerlendirmelerde bulunulmamıştır[163].

2.3.2. Hükümetlerarası Kurumsalcılık Yaklaşımı

1960'larda "Boş Sandalye" krizinin ardından Avrupa bütünleşmesine dair yapılan analizlerde hükümetlerarası kurumsalcılık yeni işlevselciliğe karşı geliştirilmiş bir yaklaşım olarak Stanley Hoffman ve Andrew Moravcsik gibi isimler tarafından savunulmuştur. Hoffman realist bir bakış açısına dayanarak anarşik bir uluslararası düzende temel aktör olarak ulus devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda işbirliğine gidebileceğinden bahsetmektedir. Hoffmann Avrupa bütünleşmesini işlevsel bir süreç olmaktan ziyade hükümetlerarasında gerçekleşen sıfır toplamlı bir oyun olarak ele almıştır. Ayrıca devletlerin güç ve değer bakımından bir çatı altında birleştirilerek eşitlendiği bir ulusüstü oluşumun olanaklı olamayacağını, bu nedenle Avrupa ülkeleri arasında gerçekleşen bu olayın bütünleşmeden çok etkileşim olduğunu ifade etmiştir[164].

Liberal hükümetlerarasıcılığın temsilcisi olarak Moravcsik ise ülkelerin bütünleşme tutumlarının iç politikadaki önceliklerden kaynaklanacağını savunmuştur. Hükümetlerarası yaklaşımı ulusüstü bir kurumun varlığına gerek olmadan devletlerin etkileşim içinde olmalarının yeterli olacağı görüşündedir. Bu yaklaşıma göre ulusüstü kurumların temel görevleri hükümetlerarası müzakerenin kolaylaştırıcısı olmaktır. Moravcsik bu koordinasyon görevini Avrupa

[161] Ayrıntılar için Bkz. Amitai Etzioni, **Political Unification Revisted: On Building Supranational Communities**, Lexigton Books, 2001, s. 51-53.
[162] Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası Teoriler Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar, 2004, s. 28.
[163] Ben Rosamond, **Theories of European Integration**, St. Martin's Press, 2000, s.77.
[164] Bkz. Stanley Hoffman, " Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe", **Daedalus,** Cilt: 95, Sayı:3, 1966, ss. 862-915.

Topluluğu'nun en doğru şekilde yerine getirdiğini söyler[165]. Liberal Hükümetlerarasıcılığın klasik hükümetlerarasıcılıktan ayrıldığı en belirgin nokta iç politik konuların ve uluslararası kurumların oynadığı rolün önemine vurgu yapmasıdır. Liberal Hükümetlerarasıcılık ülke içi çıkar gruplarını temel aktör olarak ele alır ve tercihlerin konulara özgü olarak belirlendiğini ifade eder[166]

2.3.3. Sosyal İnşacılık Yaklaşımı

Sosyal inşacılık yaklaşımı Avrupa bütünleşmesini açıklayan bir yaklaşım[167] olarak 1980'den sonra Avrupa bütünleşmesi bakımdan popülerlik kazanmaya başlamıştır. Federalizm, işlevselcilik, yeni işlevselcilik ve hükümetlerarasıcılık gibi ilk dönem kuramların odaklandığı nokta bireylerin ve toplumların etkileşiminden çok devletler ve elitlerin birbirleriyle olan etkileşimiydi. Ancak AB'nin Doğu Avrupa genişlemesiyle üye sayısının artması nedeniyle toplumlar arası etkileşim ve Avrupalılık kimliği üzerine kuramsal tartışmalar da önem kazanmıştır. Avrupa bütünleşmesi sürecinde meydana gelen genişleme ve derinleşme aktörlerin kimliklerinde de çeşitli dönüşümler yaratmıştır. Bu dönüşüm bütünleşmeye yönelik sosyoloji disiplinine dayanan değerlendirmeleri gerekli kılmıştır[168].

Sosyal inşacılığın felsefi temelleri 17.yy.da Giambatista Vico'nun doğal dünya ve tarihsel dünya ayrımına kadar gitmektedir. Doğal dünya Tanrı tarafından tarihsel dünya ise insanlar tarafından oluşturulmuştur[169]. Vico'nun yapmış olduğu bu ayrım 18.yy düşünürlerinin dayanak noktalarından biri olmuştur. Örneğin Kant dünya'ya dair edinilen bilgilerin beyindeki kalıplardan geçtiğini ve dünyanın o şekilde algılanıldığını ifade ederken, Hegel ise tarihin varlığının nesnel bir tin olarak

---

[165] Andrew Moravcsik, "Preferences and Power in European Community: A lineral İntergovernmentalist Approch", **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 31, Numara: 4, 1993, s. 480.

[166] Frank Schimmenfenning, "Liberal Intergovernmentalism", (der. D. Wiener), **European Integration Theory,** Oxford University Press, Oxford, 2004, ss. 75-94.

[167] Sosyal inşacılığın yaklaşım mı yoksa kuram mı olduğu konusu tartışmalıdır. Onuf'a göre inşacılık bir teori olmaktan ziyade sosyal ilişkilere yönelik bir çalışma metodudur. Bkz. Nicholas Onuf, ''Constructivism: A User's Manuel", **International Relations in a Constructed World, New York,** M.E. Sharpe, 1998, s.1. Adler İnşacılığı pozitivizm ve post-pozitivizm arasında duran bir sosyal teori olarak görmektedir. Bkz. Emanuel Adler, "Seizing the Middle Ground Constructivism in World Politics", **Communitarian International Relations The Epistemic Foundations of International Relations,** Londra ve New York, Routledge, 2005, s. 323.

[168] Frank Schimmelfennig AB'nin Orta ve Doğu Avrupa genişlemesini rasyonal tercih ve güç dengesi gibi gerekçelerle açıklanamayacağını ifade ederek realist kuramlara eleştiri getirmektedir. Ayrıntılar için bkz. Frank Schimmelfennig , "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", **International Organization,** Cilt: 55, Sayı: 1, 2001,s. 49.

[169] Ronert Jackson ve George Sørenson, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches,** Oxford, Oxford University Press, 3. Baskı, 2006, s. 163,164.

yer aldığını söylerken düşüncelerini Vico'nun tarihsel dünya tanımlamasına dayandırmıştır. Benzer şekilde sosyoloji disiplininde toplumu doğa bilimleri gibi ele alan mekanist sosyolojinin aksine Max Weber sosyal dünyanın doğal dünyadan farklı olduğunu ifade ederek farklı bir yorumlama tekniğinin gerekli olduğunu belirtmiştir[170]. Sosyal inşacılığı etkileyen önemli düşünürlerden biri olan Witgenstein dilin bir anlam ve gerçeklik kurduğunu, dilin bir tür eylem çeşidi olduğunu ifade etmiştir[171]. Bu arka plandan yola çıkarak Antony Giddens "yapan" ile "yapı" arasındaki ilişkiyi yapılandırma kavramını kullanarak ifade etmiştir. Giddens'a göre yapılar üzerine düşünen aktörler, düşünceleriyle birlikte, yapıları da dönüştüren bir ilişki tarzı geliştirmektedir[172].

Uluslararası İlişkiler alanında sosyal inşacılık, dünya politikasının sosyal bir inşa olduğu görüşüyle yer edinmiştir. Sosyal inşacılar yeni-realizmin askeri güç, güvenlik ve ekonomiye odaklanan maddi bakış açısına alternatif olarak devletlerarası ilişkilerde sadece maddi boyutun olmadığı sosyal boyutunun da olduğunu belirtmektedir[173]. Sosyal inşacılığa göre maddi kaynaklar insan faaliyetleri içinde anlam kazandığı için maddi yapıların yanında fikirsel yapıları da değerlendirmeye almak gerekir. Fikirsel yapılar ise aktörleri sadece düzenlemekle kalmaz aynı zamanda onların oluşturulmasında da rol oynarlar. Yani yapanlar ve yapılar birbirlerini karşılıklı olarak oluşturmaktadır. Oluşturma eyleminde ise öznelerin kimlikleri, çıkarları ve faaliyetleri rol oynamaktadır[174].

1990'lı yıllardaki rasyonel yaklaşımların AB'nin AB üyesi devletlerin bilinçli tasarımı olduğu fikrine karşı sosyal inşacı yazarlar 1999 yılında ''Journal of European Public Policy'' isimli derginin ''Social Construction of Europe'' isimli özel bir sayısında AB'nin ulusüstü niteliğine önem atfeden bir perspektif sunmuşlardır[175]. Yazarlar AB kurumlarının sadece davranışlara etki etmediğini aynı zamanda devletlerin ve bireylerin kimlik ve tercihlerini de dönüştürdüğünü iddia etmiştir. Ayrıca rasyonel kuramlarda norm ve kurallar devletlerin çıkarları

---

[170] Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, (çev. Taha Parla), 6. Baskı, Metis, 2004, s. 102.
[171] Bkz. Ludvig Wittgenstein, **Philosophical Investigations**, Oxford, Basil Blackwell, 1958.
[172] Antony Giddens, **The Constitution of Society: Outline of The Theory of Structuration,** Berkeley, University of California Press, 1984.
[173] Robert Jackson ve George Sørenson, **Intraduction to International Relations: Theories and Approaches,** Oxford, University Press, 3. Baskı, 2006, s. 162.
[174] Richard Price ve Christian Reus-Smit, "Dangerous Liaisons, Critical International Theory and Constructivism", **European Journal of International Relations,** Cilt: 4, Sayı: 3, 1998, s. 266, 267.
[175] Bu Dergiyle ilgili genel bir değerlendirme için Bkz. Steve Smith, "Social Constructivism and European Studies", **Journal of European Public Policy,** Cilt 6, 1999.

doğrultusunda işleyen araçlar olarak görülürken sosyal inşacılıkta devletlerin tutumlarında belirleyici bir rol oynayan etkenler olarak ele alınmıştır[176].

2.3.4. Çok Düzeyli Yönetişim Yaklaşımı

Çok düzeyli yönetişim 1980 sonrası ulusal, ulusaltı ve ulusüstü birimlerin işleyişinde meydana gelen dönüşümden sonrasını tanımlayan bir yaklaşımdır. Diğer kuramlardan farklı olarak devlet ve ulusüstü kuruluşlarla sınırlı kalmayıp birliği çok düzeyde ve farklı aktörlerin işleyişini yönetişim modeli aracılığıyla incelemesidir. Çok düzeyli yönetişim köklerini yeni işlevselcilikten alsa da yeni bir perspektif olarak değerlendirilmektedir. İşlevselcilik ve federalizm gibi kaynağını uluslararası ilişkiler disiplininden alan yaklaşımlardan çok karşılaştırmalı siyaset gibi disiplinlere dayanmaktadır.

Avrupa bütünleşmesinde TAS (1986) ve Maastricht Antlaşması (1993) ile birlikte piyasa temelli bir sürece girilmiştir. TAS gümrük duvarlarını düşürme, Bakanlar Konseyinde nitelikle oy sistemine gidilmesi ve Avrupa Parlamentosunun gücünün arttırılması gibi değişiklikler getirmiştir. Maastricht Antlaşması ise Konseye nitelikli çoğunluk ilkesi ve Avrupa Parlamentosuna belirli yasa türlerinde veto hakkı veren bir prosedür getirmiştir. Ayrıca Amsterdam Antlaşması sadece Ekonomik ve Parasal Birlikte değil Avrupa Topluluğu içerisindeki politika yapım alanlarının birçoğunda ortak karar alma faaliyetlerinin genişlemesine neden olmuştur[177]. Bu kurumsal reformlar karar almanın ulusal, ulusaltı ve ulusüstü düzeyde alındığı çok düzeyli yönetişim sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çok düzeyli yönetişim *yerel, bölgesel, ulusal ve ulusüstü düzeylerde hükümetler arasındaki devam eden müzakereler sistemidir*[178]. Çok düzeyli yönetişim merkezi hükümetin otoritesinin dikey olarak çoklu seviyede ve yatay olarak çoklu aktörlere dağılmasını ifade etmektedir[179]. Bache ve Flinders'e göre merkezi devlet otoritesinin dağılması demokrasiye ve politika yapım süreçlerine çeşitli etkilerde bulunmuştur. Bache ve

---

[176] Sosyal inşacılıkla ilgili yazında yapılan çalışmalar için bkz. Derya Büyüktanır, "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 14, Numara: 2, 2015.

[177] Liesbet Hooghe and Gary Marks, **Multi-Level Governance and European Integration**, Rowman & Littlefield, 2001, s.1

[178] Liesbet Hooghe (Ed.), **Cohesion Policy and European İntegration: building multi-level governance**, Oxford University Press, Oxford, 1996; Garry Marks, "Structural policy and multi-level governance in the EC", (Ed. Alan W. Cafruny ve Glenda G. Rosenthal), **State of European community**, Cilt: 2, Boulder Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1993.

[179] I. Bache, M. Flinders, "Themes and Issues in Multi-Level Governance", (der. I. Bache, M. Flinders), **Multi-Level Governance,** Oxford University Press, 2004, ss. 1-11, ss. 195-206.

Flinders'a göre bu etkiler karar alma süreçerinin karmaşıklaşması, devletin rolünün dönüşmesi ve demokratik hesap verebilirliğin değişmesi gibi üç gelişmeyi beraberinde getirmiştir[180].

Çok düzeyli yönetişime göre merkezi hükümet politika yapım sürecinde önemini korumakla beraber karar alma konusunda güç tekeli olmaktan çıkmıştır. Politika yapımındaki sorumluk ulusal, ulusaltı ve Avrupa düzeyindeki aktörler arasında paylaşılmıştır. Çok düzeyli yönetişime göre Komisyon ve Avrupa Parlamentosu gibi kurumlar AB politika yapım sürecindeki bağımsız aktörlerden etkilenebilir. Bununla birlikte AB düzeyindeki bu gelişmelerden ulusaltı aktörler de etkilenmektedir. Örneğin Brüksel'de açılan ulusaltı lobicilik ofisleri lobicilik faaliyeti için en açık yollardan birini oluşturmuştur[181].

AB yapısındaki dönüşüm sonucunda ulusaltı aktörler bazen AB kurumları ve merkezi hükümetler kadar AB politika yapımında önemli yer tutar hale gelmiştir. Bu dönüşüm ulusaltı aktörlerin AB düzeyinde rol oynarken merkezi hükümetlerin aracılığına ihtiyaç duymadan hareket etmelerine olanak tanımıştır. Merkezi hükümet her koşulda ulusaltı aktörlerle AB arasında bekçilik rolünü üstlenmez. Bazı konularda ulusaltı ve Avrupalı aktörler yetkili karar alıcılar olarak merkezi hükümetlerin yerini almıştır. Çok düzeyli yönetişim ayrıca bazı aktörlerin diğerlerinden daha etkili olduğuna da değinmektedir[182].

Garry Marks ve Liesbet Hooghe TAS ve Maastricht Antlaşması ile birlikte meydana gelen gelişmelerin AB'nin politik mimarisi açısından ne ifade ettiği, ulus devletlerin bu gelişmeler karşısında güç kaybedip kaybetmediği, eğer güç kaybediyorsa ortaya ne tip politik kuralların çıkacağını değerlendirmiştir. Bunu anlayabilmek için de devlet merkezli yaklaşım ve çok düzeyli yaklaşım olmak üzere iki alternatif kavramın bulunduğunu ifade ederler. Devlet merkezli yaklaşım devletlerin egemenliğini koruduğunu hatta AB üyeliğinin egemenliğini güçlendirdiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım Avrupa bütünleşmesinin ulusların müzakereleri tarafından yönetildiğini ifade etmektedir. Bu model ulus devletlerin arzuladıklarından daha fazla bütünleşmeye gidemeyeceğini de belirtir. Çünkü müzakereler ortak olan en küçük paydada gerçekleşmektedir. Ulusüstü aktörlerin

[180] Bache ve Flinders, s. 195-206.
[181] Marko Trnskı, "Multi-Level Governance in Eu", **sustainableislands,** https://www.sustainableislands.eu/BlockImages/InLibraryData/GalleryData/MULTI-LEVEL%20GOVERNANCE%20IN%20THE%20EU%20by%20Marko%20Trnski.pdf, (15.03.2019). s. 23.
[182] Trnski, s. 24

rolleri ise devletlere yardımcı olma niteliği taşımaktadır. Çok düzeyli yönetişim modeline göre ise AB düzeyinde politika yapımına katılan ulus devletler yetkilerini AB politika yapıcılarına ve ulusaltı düzeye geçirmektedir. Bunun sonucunda devletler kendi yurttaşları ve sınırları üzerindeki yetki ve kontrollerini kaybederler. Bu durumu Marks ve Hooghe Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Adalet Divanı, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu'nun rolleri tarafından devletlerin egemenlik alanları sulandırılması olarak değerlendirilmektedir[183].

Devlet merkezli modele göre devletler son karar alıcıdır ve yetkilerinin sınırlandırılmasına kendileri izin vermektedir. Devlet merkezli model uluslararası ilişkilerin realist yaklaşımına dayanarak ulus devletleri temel aktör olarak görmektedir[184]. Devlet merkezli model yine realist yaklaşıma dayanarak iç ve dış politika ayrımı yapar. Çok düzeyli yönetişim ise ulus devleti AB'nin güçlü bir parçası olarak görse de bu ayrımı reddeder. Çok düzeyli yönetişim ulus devletin ulusaltı ve ulusüstü düzeyler arasında tek düzey olmaktan çıktığını ve kontrolü altındaki faaliyetleri bu düzeylerle paylaştığını ifade eder[185]. AB, UN ve WTO gibi uluslararası rejim olmaktan ziyade ulusüstü bir niteliktedir. Çok düzeyli yönetişim devlet egemenliğinin bakanlar konseyindeki ortak devlet kontrolünün erozyona uğraması ve AB kararlarındaki devletlerin tek tek veto etme kabiliyetlerinin kısıtlanması nedeniyle bölündüğünü belirtir.

Devlet merkezci model devletlerin Bakanlar Konseyinde kollektif karar alımına katılırken kontrollerinin bağımsızlığını siyasi getirileri nedeniyle kaybettiğini belirtir. Ancak bu kayıp siyasi getirileri arttırdığından nihayetinde devletlerin egemenliğini güçlendirdiğini ifade etmektedir[186]. Devlet merkezci modelin ulus devletin kontrolünü kaybetmediği argümanının temel dayanağı antlaşma müzakerelerinin kilit aktörü olmasına dayanmaktadır. Ancak Maastricht Antlaşması'yla birlikte ulus devletlerle ek olarak anlaşmalara birçok iç aktörün katılımı da sağlanmıştır. Bu gerekçeyle çok düzeyli yönetişim ulus devletlerin Bakanlar Konseyi üzerinde karar almada kendi kontrollerini kaybetmediği görüşünü onaylamamaktadır. Hatta AB karar yapımında ne ulus devletlerin ne de bakanlar

[183] Marks ve Hooghe, 2001, ss. 1-2.
[184] Marks ve Hooghe, 2001, s. 3.
[185] Marks ve Hooghe, 2001, s. 4.
[186] Marks ve Hooghe, 2001, ss. 4-5.

konseyinin tamamen kontrolü sağlayamadıklarını iddia eder[187]. Ayrıca Avrupa Parlamentosu üye ülkeleri değil belirli bölgeleri temsil eder. Parlamenterler ülkelerinin temsilcisi değil bağlı oldukları siyasi partilerin ve ideolojilerinin etkisi altındadır.

Avrupa bütünleşmesi TAS öncesinde ulusal devletler tarafından ulus devletlerin politik amaçlarının sınırlandırılması çerçevesinde koordine edilen teknokratik bir süreçti. Ancak TAS ile birlikte Avrupa politika yapımı yerel grupların direkt AB alanına müdahil olabileceği şekilde genişletildi[188].

AB yapısındaki dönüşüm ulusaltı düzeylerdeki ayrılıkçılık hareketlerinde de dönüşüme etkide bulunacaktır. Avrupa'nın sahip olduğu çok düzeyli yapı neticesinde ayrılıkçılık konusu ulusal bir mesele olmaktan çıkıp ulus üstü düzeyde bir mesele haline gelecektir. Bir sonraki bölümde 2008 küresel Ekonomik krizinden sonra meydana gelen ulusal ve ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılık konuları AB'nin çok düzeyli yapısı çerçevesinde ele alınacaktır.

2.4. BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Avrupa bütünleşmesine yönelik Antik Yunan'dan bu yana çeşitli girişimler ve deneyimler yaşanmıştır. Antik Yunan dönemindeki deneyimde ve Dubois'in kaleme aldığı eserde dış tehdide karşı bir çözüm yolu olarak bütünleşme düşüncesinin söz konusu olmasının yanı sıra bütünleşme olgusu temelde barışın tesis edilmesini amaçlayan siyasi bir amaç olarak süre gelmiştir. Fransız Devrimi'yle birlikte ortaya çıkan milliyetçilik ve ulus devlet formunun yaygınlaşması sonrasında Fichte'nin düşüncesiyle başlayan ulus devlet merkezli bir bütünleşme şekli popülerlik kazanmaya başlamıştır. II. Dünya savaşından sonra gerçekleşen Avrupa bütünleşmesi barışın tesis edilmesini hedefleyen bir "siyasi amaç" ve aktörünün "ulus devlet" olduğu bir arka planı barındırmaktadır. Ancak "yayılma" kavramıyla açıklanan ekonomik alanda başlatılacak bir bütünleşmenin siyasi alanlara da yayılacağı şeklindeki yeni işlevsel mantık AKÇT'nin kurulmasında ve devam eden süreçte yer etmiştir. Sandalye krizi ise temel aktör olan devletlerin varlığını tekrardan hatırlatsa da TAS ve Maastricht antlaşmasıyla ekonomik bütünleşmenin devletlerin egemenliğiyle direkt ilişkili olan bir bütünleşmeye doğru yönelmesi işlevselciliği

[187] Bazı gözlemcilerin antlaşma yapmanın parlamentolar karşısında ulusal hükümetleri güçlendirdiğini iddia ettiği bir zamanda, Birleşik Krallık'taki olaylar tam tersini kanıtlıyordu. Britanya'da, muhalefet ve arka bankta bulunan parlamento üyeleri, Avam Kamarası'nda, Avrupa bütünleşmesi hakkındaki antlaşmayı neredeyse yürürlükten çıkaracaklardı. Bkz. Marks ve Hooghe, 2001, s. 5.
[188] Marks ve Hooghe, 2001, s. 9.

tekrar gündeme taşımıştır. TAS ve Maastricht'le birlikte siyasi bütünleşmeye geçilmesi neticesinde AB'de yönetişimin çok düzeyli bir yapıya dönüşmesi, bütünleşme konusunun devlet elitlerinin tekelinden çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler ulusaltı düzeydeki ayrılıkçı hareketlerin tutumlarını etkileyecek bir alanın oluşmasına neden olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AB'DE ULUSAL VE ULUSALTI DÜZEYDEKİ AYRILIKÇILIK HAREKETLERİ

3. AB'DE ULUSAL VE ULUSALTI DÜZEYDE AYRILIKÇILIK

2008 mortgage krizinin 2010'da Avro krizine dönüşmesiyle birlikte AB'nin çok düzeyli yapısının ulusal ve ulusaltı düzeyde ne tür sonuçlara yol açacağı görünürlük kazanmıştır. Tarihsel olarak varlığını sürdüren ulusaltı ayrılıkçılık konusu kriz sonrasında canlanmaya başlamıştır. Krizden etkilenen ülkelerde krizin yükünü üstlenmek istemeyen görece kalkınmış bölgeler bağımsızlık referandumlarıyla gündeme gelmiştir. Bu bağımsızlık talebinin birinci boyutu ulusal düzeyden ayrılma isteğiyken ikinci boyutu bağımsızlık sonrası AB içerisinde kalma isteğidir. Genel olarak AB içindeki ulusaltı ayrılıkçılık nitelik bakımından AB destekçisi bir kanatta yer almaktadır. Diğer taraftan ulusal düzeyde ayrılıkçılık olarak değerlendirilebilecek 2015'te Yunanistan'ın kurtarma programını referanduma götürmesi ve onu takip eden Brexit referandumu ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılıktan farklı olarak AB şüpheciliğini barındırmaktadır. Bu bölümde AB içerisindeki ulusal ve ulusaltı ayrılıkçılıklara odaklanılacaktır.

3.1. AVRUPA'DA ULUSAL DÜZEYDE AYRILIKÇI HAREKETLERİ POTANSİYEL HALE GETİREN GELİŞMELER

2000'li yılların başından itibaren AB'de ortak paraya geçilmesinin ardından Orta ve Doğu Avrupa genişlemesi gibi yeni gelişmeler olmuştur. Ancak bu gelişmelerin ardından 2006'da etkisini göstermeye başlayan mortgage krizi küresel niteliği nedeniyle Avro'yu da etkileyerek AB'deki çevre (perifery) ülkeleri mali krize sokacak bir boyuta gelmiştir. Bu olaylar neticesinde 2015 yılında Yunanistan, Grexit olarak adlandırılan, avrodan çıkma talebi olarak da değerlendirilen, AB'nin sunduğu kurtarma paketini referanduma götürmüştür. Bu bakımdan Grexit olayı AB'de ulusal düzeyde ayrılıkçılığın ilk kıvılcımı olarak da değerlendirilebilir. Ulusal düzeydeki diğer ayrılık talebi ise Britanya'nın AB'den çıkmak için referanduma gitmesidir. Yunanistan'daki referandum sonuçları yürürlüğe girememekle birlikte Brexit süreci hala tartışmalı bir şekilde devam etmektedir. Ulusal düzeyde gerçekleşen bu iki olaya odaklanıldığında Yunanistan krizin doğrudan etkisi altında

kalarak ayrılıkçı bir tutum sergilemiştir. Ancak Birleşik Krallık daha çok krizin dolaylı sonuçları, AB'ye olan tarihsel uzaklığı ve politik çıkarlarını müzakere etmek amacıyla referanduma gittiği söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında AB yapısının ulusal düzeydeki ayrılıkçılıkta oynadığı rolde ekonomik kriz anahtar rolü görmektedir.

3.1.1. 2008 Mortgage Krizinin Avro Krizine Dönüşmesi

Küreselleşme ulusal ekonomilerin ve farklı sektörlerin birbirleriyle etkileşimi ve bağımlılığı arttıran bir gelişmedir. Artan bağımlılığın sonucu ise bir ülke ve sektörde gerçekleşen krizin diğer ülkeleri ve sektörleri de etkileyebilecek hale gelmesidir. Geçmişten günümüze kadar bakıldığında dünya üzerinde 1929'da yaşanan büyük buhran[189], 1973-74'deki petrol krizleri, 1994-1995 Meksika krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 1999 Arjantin krizi[190] ve 2008'de yaşanan Mortgage krizi gibi küresel nitelikte birçok kriz meydana gelmiştir.

1970'lerde ekonomik krizlere karşı çözüm olarak serbestleşmeye yönelik bir eğilim doğmuştur. Bu doğrultuda tasarruf sorununa karşı finansal serbestleşmenin yoğunlaştırılması çözüm olarak ileri sürülmüştür[191]. Küreselleşme olarak da

[189] Yaşanmış en büyük ekonomik kriz 1929 Büyük buhrandır. ABD'de I. Dünya Savaşı sonrasında şirketler tekelleşmeye gitmişti. 1929 yılına gelindiğinde ABD ekonomisinin %50'sine hâkim 200 holding bulunmaktaydı. Bu durum bir şirketin batmasıyla ABD ekonomisinin sarsılabileceği anlamına geliyordu. Diğer taraftan Hoover hükümeti Liberal politikalarda ısrarcıydı ve piyasaya müdahaleden kaçındı. Ayrıca Hoover hükümeti Altına bağlı para basmaktan da taviz vermedi. Bununla birlikte Almanya ve Birleşik Krallık'tan savaş tazminatı altın olarak talep edildi. Ancak bunu karşılayamadıkları için Mal ve Hizmet olarak ödemeleri kabul edildi ve bu durum ABD'de mal ve hizmet sektörünün çökmesine neden oldu. Krizin önlenmesi için gümrük duvarı koyuldu ancak bu politika dış ticaretin küçülmesine neden oldu. 1 yıl boyunca sürekli yükselen New York Borsası 21 ile 29 Ekim arası bir düşüşe geçti. Böylece Büyük Buhran etkisini göstermeye başladı. Bkz. Murray N. Rothbard, **America's Great Depression**, 5. Baskı, Misses Institute, 2000.

[190] 1973 yılında meydana gelen Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Arap devletlerinin İsrail destekçisi batı ülkelerine karşı petrolü siyasi bir silah olarak kullanmasıyla küresel bir petrol krizi ortaya çıktı. Ayrıntılar için bkz. Hakan Ay, Öznur Uçar, "Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt:17, Sayı:1, 2015, ss. 16-19. 1980'lerin ikinci yarısında Meksika piyasalarını dünya kapitalizmine uyumlu hale getirmek için serbestleşmeye yöneldi. NAFTA'ya üye olan Meksika kamu bankalarının özelleştirilmesi, faiz oranlarının serbest bırakılması gibi uygulamaları yürürlüğe koydu. Böylece Meksika yabancı yatırımları çekmeye başladı. Siyasi çalkantılar da etkili olmakla birlikte banka kredilerinin geri ödenememesi ekonomik krizi tetiklenmesine sebep oldu. 20 Aralık 1994'te ulusal para birimi olan Peso'nun develue edilmesiyle finansal kriz ortaya çıktı ve bu kriz dünya piyasalarını etkisi altına aldı. Diğer bir finansal kriz ise 1960'lardan sonra kalkınmaya başlayarak 1980'lerde "Asya Kaplanları" olarak adlandırılmaya başlayan doğu asya ülkelerinde (Tayvan, Singapur, Hong Kong ve Güney Kore), 1997 yılında gerçekleşmiştir. Bu Kriz 1998'de Rusya'yı da etkisi altına almıştır. 1999 yılına gelindiğinde de Arjantin'de finansl nitelikli bir kriz ortaya çıkmıştır. Ayrıntılar için Bkz. Bülent Güloğlu, Ander Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:27, Ekim 2002, ss. 107-134.

[191] McKinnon ve Shaw 1973 yılında Schumpeter'in finansal serbestlik tezine dayanarak teori geliştirmişlerdir. Ronald I. McKinnon 1973'te "Money and Capitalism in Economic Development" adlı kitapta gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf probleminin finansal serbestleşmeyle aşılacağını

adlandırılan serbestleşmeye yönelik politikalar 1980'lerden bu yana uygulanmıştır. Küreselleşmenin sınırların gevşemesiyle beraber sermaye ve işgücü hareketliliğinin artması yönünde pozitif getirileri olacağı düşüncesi hâkim olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan örgütlenmiş para piyasasında faiz oranı pozitif olacağı için tasarrufun artmasına sebep olacağı düşünülmüştür. Tasarrufun artmasıyla birlikte bankaların kredi hacminin genişleyeceği, böylece firmaların kredi olanaklarını arttıracağı için yatırımlar artacağı ve kredi imkânı bulan tüketicilerin de erteledikleri tüketimleri gerçekleştirme olanağına sahip olacağı beklenmiştir. Sonuç olarak yatırım ve tüketim ilişkisi gelir üzerinden değil faiz üzerinden ele alındığı mevcut finansal serbestleşmenin getirisiyle şirketler ve hane halkı önemli derecede borçlanmıştır[192]. Uygulanan bu politikalar beklenenin aksine başarıdan çok finansal krizler meydana getirmiştir[193].1990'lı yıllardan sonra teknoloji ve iletişim alanında kaydedilen ilerlemeler finans sektöründe de bazı gelişmelere etkide bulunmuştur. Finans sektöründe konut sektörüne yönelik kredilendirme sistemlerinin geliştirilmesi ekonomik anlamda sağladığı katkıdan dolayı devletler tarafından desteklendi ve bununla birlikte kredi olanakları olabildiğince açıldı. ABD'de Mortgage sisteminde yapılan değişikliklerle ve konut sektörünün gerek tasarruf aracı gerek ekonomik kalkınmanın bir yöntemi olarak görüldüğü bir geleneği de barındırmasıyla beraber konuta yönelik kredi genişlemesinde önemli bir paya sahip oldu[194]. Bununla birlikte 2000'li yıllarda Çin ve Hindistan gibi Asya ülkelerindeki ekonomik kalkınma petrol ve tarım ürünlerine yönelik talebi arttırdı. Böylece dolar diğer para birimleri karşısında değer kaybetmeye başladı[195]. Diğer taraftan ABD'nin merkez bankası olan Federal Reserve Bank (FED)'in 2000'li yılların başından beri faiz'i düşük tutması konut kredilerine olan talebi arttırarak konut piyasasındaki fiyatların yükselmesine sebep oldu. Konut piyasasındaki iyimser hava nedeniyle bankalar subprime Mortgage olarak bilinen yüksek faizli ve riskli krediler vermeye başladı. Bankalar bu

---

öneren bir teori geliştirmiştir. Philip Arestis, "Financial Liberalisation and the Relationship Between Finance and Growth", **Cepp Working Paper**, Numara: 05/05, University of Cambridge, 2005, s.2.

[192] Ömer Faruk Çolak, "Küresel Kriz ve Brexit", **Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler**, (Ed. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu), Siyasal Kitapevi, Ankara, Ekim 2017, s.105.

[193] Ayrıntılar için Bkz. Charles P. Kindleberger ve Robert Z. Aliber, **Manias, Panics, and Crashes A History of Financial Crises**, 5. Baskı, Wiley &Sonic, 2005.

[194] Dean Baker, "The Housing Bubble Pops", **Meltdown: How Greed and Corruption Shattered Our Financial System and How we can Recover, (**ed. Catrina Vanden Heuvel), Nation Books, New York, 2009, s. 127.

[195] Çin'nin GSYH'si 2000 yılında 1.211 trilyon dolarken 2008'de 4.598 trilyon dolar olmuştur. Bkz. GDP (current US$), **The World Bank,** https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN, (15.06.2019).

anlaşmaları tahvil haline getirerek borsada yatırım ve ticaret bankalarına satışa sundu. Ayrıca ABD'deki gelir dağılımının gini katsayısına[196] bakıldığında 1990'ların başında 0.38 bandındayken 2005 ile 2010 yılları arasında 0.41'in üzerinde bir değer aldığı görülmektedir[197]. Bu tablo da düşük gelirlilerin bütçesinde daralma olduğunu göstermektedir. Düşük gelirlilere verilen Subprime Mortgage'ların ödemelerinde çıkan problemler ise kredi tahvilleri satın alan bankaların batmasına sebep oldu. Bunun sonucunda Bear Stearns'ın batmasıyla başlayan ekonomik kriz diğer bankaları da etkileyerek (Örneğin 158 yıllık bir banka olan Lehman Brothers'ın iflasına sebep oldu) küresel bir nitelik kazandı.

AB, AKÇT kurulduğu günden bu yana birçok küresel nitelikli ekonomik krizin etkisi altına girmiş olsa da bu krizler Avrupa bütünleşmesine olumsuz yönde etki edecek boyutlara ulaşmamıştır. Örneğin 1973-77 petrol krizleri Avrupa bütünleşmesinde bir duraklamaya sebep olmamakla birlikte TAS'ın imzalanması gibi, Avrupa bütünleşmesinin bir üst noktaya taşınmasına yönelik olumlu hedeflerin belirlendiği bir duruma sebep olmuştur[198]. Ancak ABD'de meydana gelen ve küresel bir niteliğe sahip olan mortgage krizi (2008 krizi) Avroyu da etkilemiş ve İrlanda, İtalya gibi ülkelerde etkisini ağır bir şekilde göstermekle beraber 2015'te Yunanistan'ın Avrodan ayrılma talebi şeklinde algılanan kurtarma programını referanduma götürmesine sebep olmuştur. Birleşik Krallık Avro Bölgesine dâhil olmasa da ekonomik krizin AB şüpheciliğini tetiklemesi[199] ve Brexit destekçisi propagandada ekonomik gerekçelerin sunulması AB'nin ekonomi politikalarının etkisi olabileceğini göstermektedir. Ekonomik ve Parasal Birliğe dâhil olan ülkeler ulusal bir yetki olan para basma yetkilerini Avrupa Merkez Bankasına devretmişlerdir. Böylece Avro Bölgesi içinde tek bir para ve döviz kuru politikası uygulanmaya başlamıştır. Para politikaları AMB'ye devredilirken maliye politikaları yine ulus devletlerin kendi yetkileri çerçevesinde kalmıştır. Bu durum Stiglitz'e göre avro krizine sebep olan faktörlerden biridir. Ayrıca Stiglitz Avro krizinin arkasındaki

[196] Gini katsayısı gelir dağılımını ölçmede kullanılmaktadır. 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Gini katsayısı değeri 1 olduğunda gelir tek bir kişide toplanmaktadır. 0 olduğunda ise herkesle eşit paylaşılmaktadır.

[197] GINI Idex World Bank Estimate, **The World Bank,** https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=US, (11.03.2019).

[198] Petrol krizinin ardından ortak pazara geçişte kriz dolayısıyla yaşanan zorlukların çözümüne dair Komisyon "Beyaz Kitap"ı yayınladı. Tek Pazar, politik işbirliği, tek paranın kullanılması gibi hedefler belirlendi.

[199] Ayrıntılar için Bkz. Richard Higgot ve Virgina Proud, **Populist-Nationalism and Foreign Policy**, Institut für Auslandsbeiehngen, Stuttgart, 2017, ss. 16-20.

piyasa tutuculuğuna vurgu yaparken Adam Smith'te isim bulan piyasa tutuculuğunun günümüzde neoliberaller tarafından savunulduğunu ifade etmektedir. Stiglitz 1929 yılında ABD başkanı Herbert Hoover'ın piyasa tutuculuğuyla aldığı önlemlerin büyük depresyona sebep olmasına dikkat çekerek 2008 yılında da Avrupa'nın benzer bir hataya düştüğünü belirtmektedir. Ayrıca Almanya'nın Avro Bölgesinin " transfer birliği" olmadığını vurgulamasının ve Avrupa'nın kemer sıkma politikalarına yönelmesi krizin derinleşmesinde etkili olduğunu da ifade etmektedir[200]. AB'nin politik bir proje olduğunu vurgulayan Stiglitz bu bakımdan Avro Bölgesinin doğuştan kusurlu bir uygulama olduğunu ve avro krizinin önemli sebeplerinden birinin ortak paraya geçiş olduğunu belirtmiştir[201]. Ortak paraya geçildiğinde ortak değişim oranının üye ülkelerin değişim oranlarıyla sabitlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ancak AB'nin ikincillik ilkesini benimsemiş olması kamu politikalarının Avrupa düzeyinde değil ulusal düzeyde alınmasına sebep olmaktadır. Bu durumda yapısal olarak değişim oranında sabitlenmeye gidilemeyeceğini ifade etmiştir [202].

Borç krizi olarak da bilinen Avro krizi Yunanistan'da başlayıp diğer Akdeniz ülkelerine de etkide bulunmuştur. Kriz sonrasında ortaya iki grup çıkmıştır. Birinci grup krizde cari fazla veren Fransa, Avusturya, Almanya ve Belçika gibi ülkelerin bulunduğu merkez grubu, diğer grup ise Yunanistan, Portekiz, İspanya ve İtalya gibi cari açık veren ve borçlanması yükselen ülkelerin bulunduğu çevre grubudur. Avro krizi üye ülkeler arasında ekonomik ve siyasi farklılıkların olduğunu ve Ekonomik ve Parasal Birliğe geçilirken bunların dikkate alınmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır[203]. Merkez grubunun temsilcisi olarak görülen Almanya'dan ise kriz hakkında çevre ülkelerin gereklerini yerine getirmemelerinden kaynaklı bir durum olduğu yönünde suçlayıcı açıklamalar gelmiştir. Dolayısıyla ekonomik krizden çıkış politikaları krizin mağduru olan ülkeleri cezalandırmaktan ileri gidememiştir.

3.1.2. Ulusal Düzeyde İlk Tepki: Yunanistan'ın Reform Planını Referanduma Götürmesi

Ekonomik krizden en çok etkilenen ülke olan Yunanistan'da krizden duyulan hoşnutsuzluk, siyasi spektrumun solunda kalan ve popülist söylemlerlerle öne çıkan

[200] Joseph E. Stiglitz, **The Euro, How a Common Currency Threatens the Future of Europe,** W. W. Norton & Company, ss. 45, 65, 77.
[201] Stiglitz, s. 27.
[202] Stiglitz, s. 41-43.
[203] Ziya Öniş ve Mustafa Kutlay, "Ekonomik Bütünleşme/Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliğinin Geleceği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 33, Bahar 2012, s. 4.

Syriza'nın iktidara gelmesinde etkili olmuştur[204]. 2015 Haziran ayında Yunanistan hükümeti IMF'ye olan 1,6 Milyar Avroluk borcunu ödeyemeyeceğini ilan etmiştir. Bunun üzerine 22 Haziran 2015'te yeni bir ekonomik reform planı sunulmuştur. Yunanistan 25-26 Haziran 2015'te gerçekleşen AB Liderler Zirvesindeki görüşmelerden de bir sonuç alamayınca referandum konusunu gündeme getirmiştir.

Kreditörlerle Yunanistan arasında geçen görüşmelerde Yunanistan'ın bütçe fazlası hedefine ulaşabilmesi için Yunanistan'ın harcamalarının %75'ini oluşturan kamu çalışanlarıyla emeklilerin maaşlarında sınırlandırmalara ve katma değer vergisinde genişlemeye gitmesi gerektiği belirtilmektedir[205]. Diğer taraftan Syriza'nın iktidara gelirken yürüttüğü propagandada bu tip kurtarma programlarına karşı bir duruş sergileyeceklerine yönelik vaatler bulunmaktaydı. Buradan hareketle Syriza kemer sıkma politikalarını içeren kurtarma paketine karşı olumsuz bir tavır takındı. Sonuç olarak 25 Temmuz 2015'te Avrupa Komisyonu Avrupa Merkez Bankası ve IMF tarafından Avro grubuna sunulan reform planının kabul edilip edilmemesinin sorulduğu bir referanduma gidildi. Referandumda %61.31 "hayır" %38.69 "evet" oyu çıkmasına rağmen, Yunanistan'ın kurtarma programını reddettiği takdirde ekonomik iflasla karşı karşıya kalacağı için, referandum sonuçlarına aykırı bir şekilde reform programını kabul etmek zorunda kaldı.

Genel olarak değerlendirildiğinde ulusal düzeydeki ayrılıkçılık 2015'te gündeme gelmiş yeni bir gelişme olarak henüz faaliyete geçmekten ziyade AB açısından olası bir tehdit olarak durmaktadır. Örneğin Yunanistan'dan gelen AB şüphecisi ve ayrılıkçı tavır diğer AB üyesi ülkeleri de etkisi altına alacak bir etki bırakmamıştır. Ancak Brexit referandumunun gündeme gelmesi böyle bir akımın doğma olasılığını getirebileceği için AB Brexit konusunda Birleşik Krallık'a karşı sert bir tutum takınmıştır. Ulusal düzeyde ayrılıkçılığın gündeme gelmesi fiilen AB'yi henüz etkisi altına almamış olmakla birlikte Brexit'in gerçekleşmesini takip eden süreçte olası senaryolar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte Eurobarometer 2019 kış değerlendirmelerine bakıldığında olası bir AB üyeliği referandumunda Britanyalıların %45'i Çeklerin %47'si İtalyanların %49'u AB üyeliğini destekleyeceği sonucuna ulaşılırken, Hollandalıların %86'si İrlandalı ve

[204] Ayrıntılar için bkz. "Yunanistan seçimleri: Syriza kazandı", **BBC,** 26.01.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150125_yunanistan_sandik_sonuc, (22.03.2019).
[205] Olivier Blanchard, "Greece: A Credible Deal Will Requre Difficult Decisions By All Sides", **IMFBlog,** 14.06.2015, https://blogs.imf.org/2015/06/14/greece-a-credible-deal-will-requir, (22.03.2019).

Lüksemburgluların %83'ü Almanların ise %86'sı ezici bir çoğunlukla AB üyeliğini destekleyeceği sonucuna ulaşılmıştır[206]. Bu sonuçlar dikkate alındığında bazı AB üyesi ülkelerde ulusal düzeyde ayrılıkçılık potansiyeli bulunurken bazı üye ülkelerde böyle bir tehditin henüz bulunmadığı görülmektedir.

3.1.3. AB İçinde Ulusal Düzeydeki İlk Ayrılık Hamlesi Olarak Birleşik Krallık'ın AB'den Çıkış Referandumu: Brexit

Birleşik Krallık'ın diğer AB üyesi ülkelere kıyasla kendini AB içinde konumlandırmaya yönelik devamlı olarak çekince bulundurduğu görülmektedir. Dördüncü bölümde ayrıntılarıyla ele alınacak olan Birleşik Krallıktaki gelişmeler ve Brexit konusu, AB'den ayrılmaya yönelik "evet" sonucu çıkan ilk gelişme olma bakımından önem taşımaktadır. Her ne kadar Brexit'in gerçekleşmesi halinde ulusal düzeyde başka ayrılıkçı faaliyetlerin gerçekleşebileceği beklentiler içerisinde yer alsa da henüz Brexit'e benzer bir durumla karşılaşılmamıştır. Bu nedenle çalışmanın dördüncü bölümünde ulusal düzeyde meydana gelen bu ayrılıkçı gelişmenin İskoç ayrılıkçılığına bulunduğu etki bakımından değerlendirmeye alınacaktır.

3.2. ULUSAL DÜZEYDEKİ AYRILIKÇI HAREKETLERİN ARKA PLANI: POPÜLİZM

18. yüzyılın sonlarında tüm dünyayı etkisi altına almaya başlayan milliyetçilik akımı tarihsel süreç içerisinde farklı formlarla tekrardan gündeme oturmuştur. Milliyetçiliğin 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan hali ulusal sınırlar içerisinde "biz" ve "öteki" ayrımını ortadan kaldırmayı amaçlayan birleştirici bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Milliyetçiliğin bu formu neredeyse iki yüz yıldır dünya siyasetinde yer etmiştir. İkinci bölümde değinildiği gibi Fichte'den bu yana Avrupa bütünleşmesine ilişkin ulus devlet formunda bir bütünleşme amacı güdülmüş ve AKÇT'den bu yana Avrupa bütünleşmesinde ulus devletler temel aktörler olarak yer almışlardır. Ancak 21. yüzyılda birleştirici milliyetçilik yerini ayrılıkçı milliyetçiliğe ve popülist milliyetçiliğe bırakmıştır[207].

Higgot ve Proud'a göre Avrupa'daki popülist milliyetçilik komşu ülkelere düşmanlık üzerine kurulmaktan çok ortak düşman olarak Avrupa Birliği kurumlarını

---

[206] "Spring Eurobarometer 2019", **European Parliament**, https://www.europarl.europa.eu/spain/resource/static/files/PDF/2019/eb911_sp_eurobarometer_en_web.pdf, (27.05.2019). ss. 21-22.

[207] Ahmet Karadağ ve Haluk Yaman, "Üç Farklı Milliyetçilik", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi,** Cilt:9, Sayı: 2, 2018, s. 85.

ve Brükseldeki elitleri hedef almaktadır[208]. Buradan yola çıkıldığında popülist milliyetçiliğin Avrupa'nın çok düzeyli yapısı içerisinde ulusal düzeydeki ayrılıkçılığın tutumunu oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan ayrılıkçı milliyetçilik ise AB içerisinde ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılıkla doğrudan ilişkilendirilebilmektedir.

3.2.1. Popülizm ve Popülist Milliyetçilik

Popülizm tanım olarak muğlâklığını koruyan bir kavramdır. Laclau'ya göre bu muğlâklığın temelinde popülizmi tanımlama konusundaki zorluklar ve bundan kaynaklanan isteksizlik yatmaktadır[209]. Yine de popülizmi tanımlamaya yönelik çabalar olmuştur. Örneğin popülizmi tanımlamaya yönelik 1967'de Londra Ekonomi Okulu'nda ''Popülizmi Tanımlamak'' (To Defination Populism) adında bir konferans düzenlenmiştir[210]. Ionescu ve Gellner popülizmin farklı yerlerde farklı biçimlerde ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu popülizmin tanımlanmasını güçleştiren bir etmendir. Laclau'ya göre popülizm sosyalist ve milliyetçi eğilimler barındıran sağ-sol biçimindeki tanımlamaya girmeyi kabul etmeyen bir çizgide durmaktadır[211].

Jan-Wener Müller popülist söylemin toplumu iki kutup olarak ele alırken kendi kanadının meşru diğer kanadın ise gayrı meşru olarak tanımlama eğilimine değinmektedir. Ayrıca Müller Avrupa'da yükselen popülizmin refah devletinin küçültülmesi, göç ve ekonomik krizden kaynaklandığını ifade etmektedir[212].

Genel olarak popülizmin demokratik temsilde çeşitli tahribatlara sebep olmaktadır. Popülizm hukukun üstünlüğü ilkesini yerinden edecek biçimde halk egemenliği ilkesini öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte yürütmeyi ön plana çıkarak yasama ve yargıyı da halkın egemenliğini kısıtlayıcı kurumlar olarak değerlendirmektedir. Siyasi arenayı tek biçimli bir halk tanımlaması yapmakla birlikte bu halkın çıkarlarını tehdit eden bir elit grubun bulunduğu alan olarak tanımlamaktadır[213].

---

[208] Higgot ve Proud, 2017.
[209] Ernesto Laclau, **Popülist Akıl Üzerine**, Epos Yayınları, 2007, s. 15.
[210] Bu konferanstaki bildiriler Ghista Ionescu ve Ernest Gellner tarafından 1969 yılında derlenmiştir. Popülizm kavramıyla ilgili bölüm için bkz. Peter Worsley, "The Concept of Populism", Populism **Its Meaning and National Characteristics**, , edit. Ghista Ionescu and Ernest Gellner, The Macmillan Company, 1969.
[211] E. Laclau, s. 15-16.
[212] Jan-W. Müller, **Popülizm Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 14-19
[213] Ayşe Kalav, "Demokrasi ve Popülizm Bağlamında Brexit Tartışmaları", (Ed. Erol Esen, Duygu Şekeroğlu), **BREXİT-Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler**, Siyasal Kitabevi, 2017, s. 70.

3.2.2. Dünya Genelinde Popülizmin Konumu

Popülizm'in tarihteki örnekleri Rusya'daki Narodnikler ve ABD'deki Halk Partisi (People's Party) olarak görülür[214]. 21. yüzyıl dünyasında ise Donald Trump, Marine Le Pen, Norbert Hoffer, Nigel Farage ve Geart Eider gibi öne çıkan birçok isim bulunmaktadır. Popülist partilerin pek çok ülkede önemli miktarda oy kazandığı görülmektedir. Hatta popülist partiler Avusturya, İtalya ve İsviçre'nin de dahil olduğu bazı batı demokrasilerinde hükümet ortağı olarak yer almışlardır. 1960'lardan günümüze popülist partilerin oylarının %5.1 oranından %13,2'ye çıktığı görülmüştür. Bu durum popülist partileri merkez partileriyle pazarlık yapar hale getirmiştir. Bunun önemli örneklerinden biri Brexit sürecinde Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'nin (United Kingdom Independence Party, UKIP) oynadığı rol gösterilebilir[215]. AB üyesi ülkelerde popülist partilerin tutumları ele alındığında Güney Avrupa ülkelerinin sol eğilimli bir popülizmi benimserken kuzey ülkelerinin muhafazakar eğilimli bir popülizm benimsediği görülmektedir[216].

Sosyal medya popülizmin yaygınlaşmasında rol oynayan faktörler arasındadır. Günümüzdeki teknolojik gelişmeler neticesinde online haberler ve bu haberlerin dolaştığı Facebook ve Twitter gibi sosyal medya ağlarında insanların kendi ilgi alanları ve görüşlerine sahip olan kaynaklara maruz kalarak "Yankı odası" (Echo chamber) oluşturmasına sebep olmuştur. Bu durum kitle iletişimi kozmopolitik değerlerin gelişmesi ve haberlerin iletilmesi bakımından bazı kısıtlanmalarla sebep olmuştur[217]. Ortaya çıkan bu alan popülizmin dış faktörler aracılığıyla manipüle edilebilir hale gelmesine de olanak tanımıştır. 2016'daki ABD başkanlık seçimlerinde Rusya tarafından yönlendirilen sahte hesapların ortaya çıkması ile gündeme gelen durumun yanı sıra Higgott ve Proud'a göre AB'de yükselen popülist milliyetçilikte de Rusya önemli bir rol oynamaktadır[218]. Buradan anlaşılacağı üzere popülizm sadece iç dinamiklerin değil aynı zamanda dış dinamiklerin de dahil olduğu bir konu haline gelmiştir.

---

[214] Ayşe Kalav, 2017, s. 67.
[215] Ronald F. Iglehart ve Pippa Norris, **Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash**, Hardvard Kennedy School, Ağustos 2016, s. 2,
[216] Higgot ve Proud, s. 32.
[217] C. R. Sunstein, **Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media**, Princeton University Press, New Jersey, 2017.
[218] Higgott ve Proud, s.44.

3.2.3. Popülizmin Avrupa Gündemindeki Yeri

Avrupa'da yükselen popülizmin temsilcisi niteliğindeki partilere bakıldığında Almanya'da Almanya için Alternatif (Alternative für Deutschland, AfD), İtalya'da Beş Yıldız Hareketi (Movimento a Cinque Stelle, M5S), Hollanda'da özgürlük için Parti (Partij Voor de Vrijheid, PVV), Polonya'da Hukuk ve Adalet Partisi (Prawo i Sprawiedliwosc, PİS), Birleşik Krallık'ta Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi, Macaristan'da Genç Demokratlar Birliği (Fiatal Demokraták Szövetsége, Fidesz), Fransa'da Ulusal Cephe (Front National, FN) gibi partilerin olduğu görülmektedir. Almanya'da 2013 yılında kurulan AfD'nin 2015 ve 2017 yılları arasındaki başkanı Frauke Petry'dir. Petry, Bernd Lucke'u devirerek partiyi göçmen düşmanı ve Avrupa şüphecisi bir çizgiye taşımıştır. 2017 seçimlerinde Bundestag seçimlerinde ulusal oyların %12,6'sını almıştır. İtalya'da ise kendisini partiden çok hareket olarak tanımlayan ve kurucularından biri ünlü bir komedyen olan Beppe Grillo'yla wep strateji uzmanı olan Roberto Casaleggio tarafından 2009 yılında Beş Yıldız Hareketi (M5S) kurulmuştur. Yolsuzluk karşıtlığıyla ön plana çıkan bu parti Avrupa şüpheciliğini içermekle birlikte internet özgürlüğüne ve devletin sınırlandırılmasına yönelik anlayışın hâkim olduğu bir yapıdadır. Buna benzer şekilde popülist parti olarak tanımlanabilecek bir diğer parti ise Hollanda'da 2006 yılında Geert Wilders tarafından kurulan ve İslam karşıtı tutumlarıyla bilinen PVV olmuştur. Polonya'da ise Lech ve Joroslaw Kaczyinski kardeşler tarafından 2001 yılında kurulan PİS bulunmaktadır. Bu parti Polonya'daki İlliberal[219] rejimin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Macaristan'da Viktor Orban'ın önderlik yaptığı ve 1988 yılında kurulup 2010 yılında iktidara gelen Fidesz de PİS'e benzer şekilde illiberal rejimin kurulmasında önemli rol oynayan bir popülist partidir[220]. Bu gelişmelere bakılacak olduğunda popülizmin ulusal düzeyde önemli bir konu halini aldığını görmek mümkündür.

3.2.4. AB ile Avrupa Yurttaşlarının İlişkisi Bakımından Popülizm

Inglehart Avrupa bütünleşmesine yönelik bireysel tutumlar üzerinde bilişsel gelişmişliğin etkilerine odaklanan bir çalışmada bulunmuştur. Inglehart yüksek bilişsel kapasiteye sahip olanların ulusüstü karar alımını destekleme olasılıklarının

[219] Biçimsel olarak liberal demokrasinin gereklerinin var oldu fakat uygulamada yerine getirilmediği bir yönetim sistemidir. Ayrıntılar için Bkz. Fareed Zakaria, "The Rise of Illiberal Democracy", **Foreign Affairs**, Cilt: 76, No: 6, Kasım-Aralık 1997, ss. 22-43.
[220] Ayrıntılar için Bkz. Higgott ve Proud, s. 35-41.

daha yüksek olduğuna kapasitesi düşük olanların böyle bir tutumda bulunmalarının daha düşük bir ihtimal olduğundan bahsetmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra piyasanın etkisi artmakla birlikte eğitim seviyesi de yükselmeye başlamıştır. Ayrıca bireysel motorlu taşıt kullanımındaki artışla birlikte ulaşım alanında da ilerlemeler olmuştur. Diğer taraftan televizyonun yaygınlaşması ve telekomünikasyon ağlarının kamusal alanda genişlemesi gibi gelişmeler de yaşanmıştır. Inglehart temel olarak eğitim seviyesinin yükselmesinin, kitle iletişim ağlarıyla ilgili gelişmelerle birlikte, Avrupa bütünleşmesini destekleyici bir ortam yarattığını ifade etmektedir. Ayrıca Inglehart bu gelişmelerin evrensel değerlerin gelişmesine de katkı sunacak bir durum olduğunu düşünmektedir[221].

Inglehart ve Norris popülizmi incelerken en yaygın olarak kullanılan Ekonomik güvensizlik ve kültür boşluğu tezlerine değinmektedir. Ekonomik güvensizlik tezi endüstri sonrası ekonomilerdeki çalışma gücünün niteliğindeki değişimin bazı kesimlerde yarattığı ekonomik güvensizliğe vurgu yapmaktadır. Neoliberal kemer sıkma politikaları, refah için güvenlik ağlarının daralması, işçi örgütlerinin erozyona uğraması; para, insan, eşya ve işçilerin küresel serbestliği, manifaktür endüstrinin çökmesi bu güvensizliğin kaynaklarındandır. Bununla birlikte Batı'da teknolojik otomasyonun gelişmesi, ekonomik bilgiye dayalı faaliyetlerin yükselmesi bu alanlarda yeterliliğe sahip olmayan çevreleri popülist partileri desteklemeye itmektedir. Kültürel boşluk tezine göre ise popülist partilere oy atma tutumu sadece ekonomik verileri değil aynı zamanda kültürel değişime karşı geliştirilen tepkileri de içerir. Kültürel boşluk tezi kuşaklar arasındaki kültür farkını da dâhil etmektedir. Kuşaklar arasındaki boşluk 1950 ve 60'ların kuşağıyla 1970 sonrası kuşağın değerleri arasında bunmaktadır. 1970'lerde gençlik hareketleri sonrasında gelişen "sessiz devrim" olarak da bilinen bazı kültürel değişimler gerçekleşmiştir. Kültürel değişimlerin içeriğinde cinsiyet eşitliği, insan hakları, yeşil ve çevreci hareketleri destekleyen çok kültürlülüğü ve kozmopolitizm gibi değerleri benimseyen bir kuşak getirmiştir. Savaş sonrası kuşak olarak tanımlanan 1950 ve 1960'ların kuşağının ise bu kültürle arasında bir boşluk bulunmaktadır. Kültürel boşluk teorisine göre bu yaşlı kuşak popülist partilerin destekçi kitlesini oluşturmaktadır[222].

[221] Ronald Inglehart, "Cognitive Mobilisation and European Identity", **Comparative Politics,** Cilt: 3, Sayı:1, Ekim 1970 ss. 45-70.
[222] Inglehart ve Norris, 2016, ss. 2-4.

Tablo 1: Brexit Referandumundaki Kullanılan Oyların Cinsiyete ve Yaş Grubuna Göre Yüzdelik Dağılımı

Cinsiyet	**Kalma oyu (%)**	**Ayrılma Oyu (%)**
Erkek 18-24	61	39
Erkek 25-49	53	47
Erkek 50-64	39	61
Erkek 65+	38	62
Kadın 18-24	80	20
Kadın 25-49	54	46
Kadın 50-64	40	60
Kadın 65	34	66

Kaynak: **"**Distribution of EU Referendum votes 2016, by age and gender", **Statista,** https://www.statista.com/statistics/567922/distribution-of-eu-referendum-votes-by-age-and-gender-uk/ (07.06.2019)

Tablo 1'de görüleceği üzere Brexit referandumunda erkeklerin ve ihtiyarların daha fazla AB'den ayrılık destekçisi olduğu görülmektedir. Avrupa'da popülizm destekçisi çoğunluğun demografik ve sosyal yapıları dikkate alındığında ülkelerdeki etnik çoğunluğa ait, erkek, dindar, az eğitimli ve yaşlı olduğu görülmektedir. Bunun sebebini açıklamak kolay olmamakla beraber çeşitli teorik yorumlara başvurulmaktadır. Örnek olarak eğitim düzeyi ele alındığında yüksek eğitimli olmanın sosyo-ekonomik statüyü, iş bulma imkânlarını, kariyer fırsatlarını arttırdığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu durum karşısında dezavantajlılar popülist söylemlerin etkisi altına girebilmektedir. Ama farklı bölgelerde farklı durumlarla karşılaşmak mümkündür[223]. Ronert Ford ve Matthew Goodwin *Revolt on the Right*'ta Birleşik krallıktaki ekonomik ve sosyal yapıdaki değişikliklerin endistüri sonrası ekonomiye uyum sağlama becerilerinden yoksun kalmış işçi sınıfından, yaşlı, düşük kalifiyeli bir seçmen kitlesi yarattığından bahseder[224]. Politikacılar ve medya elitleri her ne kadar sosyal liberalizmin benimsendiği, çok kültürlülüğün ve AB yurttaşlığının vurgulandığı değerleri paylaşsa da sol tabanlı işçi sınıfından oluşan seçmen ve yaşı

[223] Inglehart ve Norris, 2016, s. 5.
[224] Robert Ford and Matthew Goodwin**, Revolt on the Right: Explaining support for the radical right in Britain**, London: Routledge, 2014.

büyük sosyal muhafazakarlar daha otoriter ve popülist partilere yönelme eğilimi göstermektedir[225].

Ulusal düzeydeki ayrılıkçılığın ve Avrupa şüpheciliğinin önemli bir öğesi olmaya başlayan popülist partiler görüleceği üzere ihtiyaç duyduğu desteği ulusal düzeydeki dezavantajlı durumdaki çevreyle ilişki halinde inşa edebilmektedir. Bu bakımdan popülist partiler ulusal düzeydeki ayrılıkçılığın önemli bir aktörü haline gelmiştir.

3.3. AVRUPA'DA ULUSALTI DÜZEYDE AYRILIKÇI HAREKETLERİN KAYNAKLARI

Ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılığın tarihsel geçmişi kaynak bakımından Avrupa bütünleşmesinden önceki dönemlere denk gelmektedir. Bu bakımdan AB içerisindeki ulusal düzeydeki ayrılıkçılığa göre daha köklü bir geçmişi barındırmaktadır. Önceleri ulusal problem olarak değerlendirilebilecek ayrılıkçılık AB bütünleşmesiyle birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır.

Avrupa Birliği egemenlik sonrası bir sistem olarak küreselleşmenin önemli örneklerinden birini temsil etmektedir. Avrupa Birliği II. Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte Avrupa devletlerinin ekonomik ve kurumsal olarak bütünleşmelerinin sonucunda meydana gelmiştir. Bu bakımdan Avrupa Birliği bir devlet olmasa da, devlete benzer biçimde, üye devletlerin üzerinde ulusal hukukları ve yürütme kararlarını aşan bir yetkinliğe sahiptir[226]. Bununla birlikte Avrupa devletleri tek pazar ve Avro ile tek paraya geçmekle giriştiği yüksek seviyeli bütünleşmeden federasyona doğru bir gidiş beklenmesine rağmen Avrupa Birliği'nde yine de birçok ayrılıkçı hareket gerçekleşmiştir[227]. Bu konuyla ilişkili olarak Birleşik Krallık'taki İskoçya, İspanya'daki Katalan ve Bask bölgesi, Belçika'da ise Flander Avrupa içerisinde dikkat çeken bölgeler olarak yer almıştır[228]. Ayrıca AB içinde meydana gelen bu hareketler uluslararası sisteme ve küreselleşmeye dair birçok iddianın da tartışılmaya başlamasına sebep olmuştur. Bu tatışmalardan biri ayrılıkçı hareketlerin Westephallia Barışı'yla ortaya çıkan toprak bütünlüğü ve egemenlik anlayışlarının günümüzdeki uluslararası sistemde hala geçerli olup olmadığının sorgulanmasıdır. Diğeri ise yeni

[225] Matthew Goodwin and Oliver Heath, "The 2016 Referandum, Brexit and the Left Behind: An Aggregate-Level Analysis of the Result", **The Political Quarterly**, 2016, ss. 1-10.
[226] Stephen D. Krasner, "Think Again: Sovereignity", **Foreign policy**, 20.11.2009, http://foreignpolicy.com/2009/11/20/think-again-sovereignty/, (13.04.2019).
[227] Ross Dayton, "Seperatism, Globalization and European Union", **Miami-Florida European Union Center of Excellence**, Cilt: 15, Numara: 1, Şubat 2015, s. 3.
[228] Matthias Bieri, s.1.

devletlerin doğmasının ve yeni devletlerin doğmasına yönelik hareketlerin ortaya çıkması nedeniyle küreselleşmenin ulus devletlerin zayıflamasına sebep olacağı iddiasının sorgulanır hale gelmesidir[229]. Meydana gelen gelişmeler dikkate alındığında ulus devletlerin sönümlenmesinden çok ulusaltı düzeylerden kaynaklanan ayrılıkçılıklarla ulusçuluğun farklı formlarda tekrardan ortaya çıktığı görülebilmektedir.

Avrupa Birliği'nin temel aktörleri olarak Avrupa kurumları ve üye devletler yer almasına karşın Maastricht Antlaşması'yla birlikte ortaya çıkan ikincillik ilkesi bölgelerin yetkilendirmesini garanti altına almaktadır. Bu durum çekişmelerin devletlerarası olmaktan çok ulus devletle azınlık gruplar ve öz yönetimlerinin korunması adına taleplerde bulunan bölgeler arasında mücadelelerin artmasına uygun zemin hazırlamaktadır[230]. Diğer taraftan Avrupa Birliği'nde azınlık konusuyla ilgili benimsenecek politikalar konusunda bir fikir birliği sağlanmış değildir. Avrupa'da azınlık meselesi İspanya, Almanya, İtalya, İngiltere gibi ülkeler tarafından azınlıkların Birliğe aktif katılımı benimsenirken Yunanistan, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler ise azınlık konusunu bir iç mesele olarak ülkelerin bütünlüğünü bozucu faaliyetleri engelleme odaklı politikaların yanında yer almıştır[231]. Azınlık konusunda fikir birliğinin oluşmaması Maastricht'te Nice ve Lizbon'da da azınlık meselesinin ele alınmamasına sebep olmuştur[232].

Ulus devletlerle bölgeler arasındaki AB'ye karşı olan tutumdaki tezatlığın temelinde bölgelerin AB'de kalma isteği yatmaktadır. Avro Krizi patlak verdiğinde üye devletler AB'yi krizden sorumlu tutarken (Yunanistan ve Birleşik Krallık örneği) bölgeler krizin sorumlusu olarak ulus devletleri görmüştür(Katalonya, İskoçya, Veneto ve Lombardiya örneği). Ulusaltı düzeydeki bu durumun temelinde kemer sıkma politikalarının ekonomik olarak kalkınmış bölgelerin daha geri kalmış bölgelerin kalkınmasının sağlanması için daha fazla vergi yüküne girmesinden doğan tepki yer almaktadır. Bunu Avrupa'daki kalkınma seviyesi diğer bölgelere göre yüksek olan İskoçya, Katalonya ve Veneto bölgesindeki ayrılık taleplerinde görmek

[229] Connolly, s. 67.
[230] Michael Keating, "European integration and the nationalities question", **Politics and Society**, Cilt: 32, Konu: 3, Eylül 2004, s. 376.
[231] Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, "Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 2, No: 8, ss. 30-31.
[232] Burak Küntay, Yusuf Ertuğral, "Birleşik Krallık'ın AB'deki Geleceği ve İskoçya Sorunu", **Brexit sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği,** Europolitika ve Akamos Yayınları, 2017 s. 137.

mümkündür[233]. Bir diğer konu ise ekonomik anlamda kalkınmış bölgelerin bağımsızlık talebiyle birlikte ciddi anlamda Avrupa destekçisi bir kanadı oluşturmalarıdır. Desquens, Katalonya üzerine yaptığı değerlendirmede, bunun temelinde ticaretin alanının genişliği konusunun yattığını ifade etmektedir. Desquens'e göre serbest uluslararası ticaretin artması küçük coğrafi alana sahip devletlerin varlıklarını garantiye almaktadır. Uluslararası ticaretin kısıtlanması ise coğrafi olarak büyük devletleri güçlendirmektedir. Bunun sebebi kısıtlanan uluslar arası ticarette piyasanın coğrafi sınırlar çerçevesinde büyüklük arz eder hale gelmesidir[234]. Bu değerlendirmeden yola çıkıldığında ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlık sonrası AB içerisinde kalmayı garanti altına alma istekleri anlaşılır görülmektedir. Bu konu dördüncü bölümde İskoçya üzerinden ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

3.4. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ULUSALTI DÜZEYDEKİ AYRILIKÇI HAREKETLER

Küreselleşme uluslararası ve küresel ağlar içinde devlet ve devlet dışı aktörler arasında karşılıklı etkilerin arttığı bir süreç olarak varlık göstermiştir. Bununla birlikte Küreselleşme yapıcı etkiler bıraktığı kadar statükoda değişimlere sebep olabilecek sonuçlara da vesile olmuştur. Küreselleşme sosyal, kültürel, çevresel, ticari, politik ve güvenlikle ilgili alanların dâhil olduğu karşılıklı bağımlılığın çoklu kanallarına dayalı bir gelişmedir[235]. Diğer taraftan telekomünikasyon teknolojisinde meydana gelen gelişmeler toplumlar arasındaki mesafelerin önemini yitirmesine ve toplumlar arasında bilgi akışını artmasına sebep olarak kültürel ekonomik ve siyasal açıdan etkileşimi arttırmıştır[236]. Böylece ulusaltı bölgelerin küresel dünyayla doğrudan etkileşim kurabilir hale gelmesi ihtiyaç duyduğu kaynakların ulus devlete ihtiyaç duymadan temin eder hale gelmesi gibi gelişmeler söz konusu olmuştur.

Ayrılıkçı hareketler bir devlet içerisinde özerk bir bölge oluşturmayı amaçlayan hareketler ve merkezi devlet altındaki özerk bir bölgeyken yeni bağımsız devlet kurmayı amaçlayan hareketler olarak iki çeşit hareketi de tanımlamak için kullanılır. Bu bakımdan her ayrılıkçı hareket bağımsızlık amacı taşımamaktadır.

---

[233] Christopher K. Connolly, ss. 55-59.

[234] Joseph Desquens, "Europe's stateless nations in the era of glabalization, The case for Catalonia's secession from Spain", **SEJGA**, 2003, http://www.saisjournal.org/posts/europe's-stateless-nations-in-the-era-of-globalization, (05.05.2019).

[235] Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, "What's New? What's Not?(And So What?)", **Foreign Policy**, 2000, ss. 105-107.

[236] Sibel Fügan Varol, "Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme" **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültei Elektronik Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Mart 2017, s. 400.

Bağımsızlık amacı taşıyan ayrılıkçılık ise militan bağımsızlık hareketleri ve şiddet taşımayan demokratik ayrılıkçı hareketler olarak sınıflandırılmaktadır[237]. Ayrılıkçı hareketler içerisinde kimlik farklılığı vurgusu ön plana çıkan argümanlardandır. Kimlik tanımlaması ise grup içerisindeki tarihsel, kültürel, dilsel ve sosyal benzerlikler üzerinden geliştirilmektedir[238]. Kimliğinin farklı olmasından dolayı egemen olan kimlik tarafından eşitsizlik yaratacak uygulamalara maruz kalan grupların geliştirdiği ayrılıkçı hareketlerde kimlik önemli bir dayanak noktasını oluşturmaktadır[239]. Örneğin böyle bir kimliksel farklılık vurgusunu Bask ayrılıkçı hareketinde görmek mümkündür.

1989'da Doğu Bloku'nun çökmesi ve 1991'de SSCB'nin dağılmasının ardından dünya üzerindeki birçok coğrafyada yeni devlet kurulması durumuyla karşılaşılmıştır. Güney Sudan, Eritrea, Doğu Timor ve Karadağ (Montonegro)'ın bağımsızlığını ilan etmesi bu yeni oluşmuş devletlere örnek gösterilebilir. Ayrılıkçı hareket olarak tanımlanabilecek hareketlere Tibet, Xinjiang, Kashmir, Filistin, Quebec gibi bölgelerdeki hareketlerle Çeçenlerin ve Kürtlerin yaşadığı coğrafyadaki hareketler örnek gösterilebilir. Ayrıca Avrupa Birliği içerisinde de yaklaşık 46 tane ayrılıkçı parti bulunduğu dikkate alındığında[240] ayrılıkçı hareketlerin AB için önemli gelişmeler arasında yer aldığını söylemek mümkündür. Avrupa parlamentosunda bu ayrılıkçı hareketler "European Free Alliance" adındaki parti tarafından temsil edilmektedir. Avrupa'daki tüm azınlıklar adına konuşmaları nedeniyle kendilerini "sessizlerin sesi" olarak adlandırmaktadırlar. European Free Alliance, Yeşiller'le birlikte grup kurdukları için parlamentoda toplam 69 temsilciyle yer almaktadır[241].

Avrupa içerisindeki ayrılıkçı hareketler tarihsel geçmişi ve güncel gelişmelerle birlikte ele alındığında Bask bölgesindeki ETA ve Kuzey İrlanda bölgesindeki IRA gibi silahlı eylem tarzını içeren radikal bağımsızlıkçı hareketlere rastlanmaktadır. Bunun dışında referandum gibi yöntemlere başvuran demokratik

---

[237] Ayrıntılar için bkz. Alan B. Anderson, "Overview: the Diversity and Complexity of Separatist movement in Europe, **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe,** Cilt: 17, Numara: 3, 2018, s. 4-5.

[238] Ted R. Gurr, "Minorities, Nationalists, Islamists", (Ed. C.A. Crocker, F. O.Hampson, P. All), **Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Drived World**, Washington D.C.: United States Institue of Peace, 2007, s. 137.

[239] Ted Gurr, s. 138.

[240] "Who we are", **EFA**, https://www.e-f-a.org/who-we-are/, (13.04.2019).

[241] "2019 European Election Results", **European Parliament,** 27.05.2019 https://election-results.eu/ (27.05.2019).

ayrılıkçı hareket olarak tanımlanabilecek Katalonya, İskoçya, Flaman… Vs. gibi bölgelerdeki hareketler bulunmaktadır.

3.4.1. Radikal Bağımsızlıkçı Hareketler

Radikal bağımsızlıkçı hareketler olarak ulusaltı ayrılıkçılıkta eylem tarzı olarak şiddet unsurunu da barındıran hareketleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Avrupa'da bu nitelikleri barındıran hareketleri barındıran bölgelerin başında Bask ve Kuzey İrlanda gelmektedir. Alt başlıklarda bu bölgelerdeki hareketlere değinilecektir.

3.4.1.1.Bask Bölgesi

Bask bölgesinde Hint Avrupa dil ailesi içerisinde bağımsız bir kol olarak, İspanyolca'dan ve Avrupa'da konuşulan diğer dillerle yakın akrabalığı olmayan farklı bir dil konuşulmaktadır[242]. Bask bölgesi tarih boyunca Romalı, Viking, Vizigot ve Arap egemenlikleriyle çatışma yaşayıp özgün yapısını korumakta ısrar eden bir bölge olarak yer almıştır[243]. 18. yüzyılın sonlarına doğru İspanya'da Kraliçe İsabella ve Don Carlos arasında iktidar savaşı başlamıştır. Bask halkı bu mücadelesinde Carlos'u desteklemiş ve bu çatışmalar sonucunda Bask bölgesi yönetsel anlamda güç kaybı yaşamıştır. Bu güç kaybını takiben gerilla mücadelesi başlamış ve Basklar üzerinde asimilasyon politikaları artmış böylece bask milliyetçiliği yükselmeye başlamıştır[244]. Bask milliyetçiliğinin öncü ismi Sabino de Arana Goiri[245]'dir. Sabino'nun görüşleri etrafında şekillenen Bask milliyetçiliği Bask dilinin ve ırkının korunması doğrultusunda İspanya'dan bağımsız bir Bask bölgesinin yaratılmasını amaçlamaktadır[246].

1895 yılında kurulan Bask Milliyetçi Partisi (PNV) Bask bölgesinin otonomisinin güçlendirilmesinde etkili bir rol oynamıştır[247]. Bask bölgesi Francisco Franco dönemine kadar özerk bir bölge olarak yönetilmiştir. 1939 ve 1975 yılları

---

[242] Erkan Yurtaydın," İberce, Baskça, Afrika-Asya Dilleri ve Türkçe", **38. ICANAS (Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, Ankara/Türkiye, 10-15 Eylül 2007, s.1984-1985.

[243] Ümit Öztük ve A. Aslıhan Çelenk, "Bask Bölgesi: İspanya'nın Ayrılıkçı Sorunu", (Ed.Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran), **Dünya Çatışma Bölgeleri,** Cilt:1, Baskı: 3, Nobel Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 794.

[244] Fatma Gül Çökmez, "Bask Bölgesi: Etnik milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi ve İspanya'daki Devlet Politikalarının Etkisi, **Ege Akademik Bakış,** Sayı:8, 2008, s. 357.

[245] Bask halkının geçmişine ve tarihine ilişkin bazı görüşler geliştirmiştir. Ayrıntılar için Bkz. A.S. Farwell, "Race, Language, and Basque Protohistory According to Sabino Arana", **Estudios Vascos,** Sayı:30, 2009, ss. 49-80.

[246] Çökmez, s. 357.

[247] Michael Johns, "Europe's Black Sheep: Explaining Ethnic Conflit in Corsica and the Basque Country", **İnternational Studies Association Annual Meeting,** University of Mayland, 2004, s.13.

arasındaki Franco rejimi altında Bask bölgesi, sahip olduğu özerk yapı ilga edilerek, İspanya içerisinde asimile edilme politikalarına maruz bırakılmıştır. Bu uygulamalar Bask bölgesinde Euskadi ta Askatasuna (ETA) adındaki silahlı örgütün zemin bularak 1959 yılından bu yana süren terör eylemlerinde bulunmasına gerekçe oluşturmuştur[248].

ETA 1964 yılında silahlı mücadele ilanında bulunurken 1968 yılında dönemin ideolojik atmosferinin de etkisiyle ilk silahlı eylemlerini gerçekleştirmeye başlamıştır.[249]. 20 Kasım 1975'te Franco'nun ölümünün ardından İspanya siyasi bir dönüşüme girmiştir. Bu doğrultuda Bask bölgesindeki baskının azaltılmasına yönelik bazı Bask eyaletlerine mali özerklik tanınsa da Navarra eyaleti bu imtiyazın dışında kalmıştır[250]. 1978'da oluşturulan İspanya Anayasası ile bölgelerin özerkliklerine yönelik gelişmelerin meydana gelmesiyle birlikte ETA Batasuana ismiyle siyasi alanda mücadele vermeye başlamıştır. 1980'li yıllarda İspanya'nın uyguladığı reformlar ise bu partinin siyasi desteğinin giderek azalmasına sebep olmuştur[251]. 1986 yılında İspanya'nın Avrupa Topluluğu'na katılması Bask bölgesinin hakları Brüksel tarafından güvence altına alınmasına ve Bask bölgesinin haklarının genişlemesine sebep olmuştur. 1997 yılında ETA'nın Miguel Angel Blanco adındaki bir Bask siyasetçiyi öldürmesi tepkilere neden olmuş ve ETA'nın siyasi gücünün zayıflamasında önemli bir rol oynamıştır[252]. Fransa ile İspanya'nın ETA ile mücadelede kurdukları işbirliği ve 11 Eylül 2001 yılında İkiz Kulelere düzenlenen saldırıdan sonra terörle mücadelenin küresel bir konu halini alması neticesinde ETA'nın etkinliği oldukça azalmıştır[253].

3.4.1.2.Kuzey İrlanda Bölgesi

10. yüzyılda Vikinglerin denetimi altında olan İrlanda Adası 12. yüzyılda İngiltere Kralı II. Henry tarafından medeniyetsiz halklara medeniyet taşıma amacı ile işgal edilmiştir. Dermot Mac Murrough'un diğer bölgesel krallara üstünlük sağlamak

---

[248] Kalyna Macko, "The Effect of Franco in the Baque Nation, Pell Scholars and Senior Theses", **Pell Scholars and Senior Theses**, 2011, ss. 4-6.
[249] William S. Shepard, "The ETA: Spain Fights Europe's Last Active Terorist Group", **Medeterranean Quarterly,** Cilt:13, Numara: 1, 2002, s. 58..
[250] Öztürk ve Çelenk, s. 797.
[251] Akın Özçer, **Çoğul İspanya Anayasa Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli**, İmge Kitabevi, Ankarai 2007, s. 234-245.
[252] Öztürk ve Çelenk, s. 798-799.
[253] Fatma Anıl Öztop, "Devlet İçi Etnik Çatışmaların Çıkış Nedenleri: İspanya'daki Bask sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", **PESA International Journal of Social Studies,** Cilt:1, Konu:2, 2015, s. 64.

amacıyla II. Henry'den yardım istemesi gibi durumlar İşgali kolaylaştıran etmenler arasında yer almıştır. Böylece 12. ve 13. yüzyıllarda İngilizler İrlanda adasına yerleşmeye başlamıştır.

1532 yılında İngiltere Kralı VIII. Henry'nin Protestanlığı kabul etmesiyle birlikte Galler ve İskoçya Protestanlığı benimserken İrlanda'nın Katolik kalması İrlanda sorunun ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olmuştur. VIII. Henry'nin ardından gelen I. Elisabeth ve I. James dönemlerinde İrlanda Adası'nda İngiltere hâkimiyetinin artması adayı Protestanlaştırma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda adaya İngiliz ve İskoç Protestanlar yerleştirilmiştir[254]. İrlanda'da 1641 yılında ayaklanma çıkmış ve 12 bin göçmen öldürülmüştür. Buna karşılık İngiltere 1650 yılından 1714'e kadar Ada'nın %59'unu elinde bulunduran İrlanda hâkimiyetini %7'ye düşürecek bir biçimde müdahalelerde bulunmuştur[255]. Ayrıca Katoliklerin kamu kurumlarında görev alma ve eğitim hakları da yasaklanmıştır.

Fransız Devrimi'nin de etkisiyle İrlanda'da Wolf Tone önderliğinde bir isyan gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma sonucunda Wolf Tone idam edilmiş olsa da ayaklanmayı takip eden süreçte İrlanda koloni olma statüsünden çıkarılıp İngiltere'nin bir parçası olarak kabul edilmiştir. 1800'de çıkarılan Birlik Yasası (Act of Union) ile Protestan ve Katolik grupların birleşmesi sağlanmıştır.

19. yüzyıldaki gelişmelere bakıldığında Daniel O'Connell tarafından kurulan Katolik Topluluğu (Catholic Association) kamusal alanda Katoliklere yönelik yapılan kısıtlamalarla mücadele etmiştir. Bu toplulk 1829 yılında Katoliklerin kölelik statüsüne son vermeyi başarmalarıyla birlikte İrlanda milliyetçiliğinin ateşlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan kamusal kısıtlamalarla mücadele etmeyi sürdürmüştür. Bununla birlikte Genç İrlanda (The Young Ireland) Hareketi ve İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşliği gibi doğrudan İrlanda'nın bağımsızlığını hedefleyen hareketler de ortaya çıkmıştır. Bulara ek olarak 1845 ve 1850 yılları arasında yaşanan patates kıtlığı ve İngiltere'nin kıtlık karşısındaki tutumu İrlanda milliyetçiliğini perçinleyen konular arasında yer almıştır. 1879 yılında kurulan İrlanda Toprak Liginin (Irish Land League) 1881'de İrlanda Toprak Yasası'nı kabul ettirmesi İrlanda'nın bağımsızlık konusunda önemli bir aşama olarak görülmektedir.

---

[254] Mesut Şöhret, "Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** Cilt:2, Sayı:4, 2013, s. 45.
[255] Şöhret, s. 45.

İrlanda'yla Birleşik Krallık arasındaki çekişme uzun tarihsel bir süreci içerse de ayrılıkçılık olarak değerlendirilebilecek konuma I. Dünya Savaşı sonrası İrlanda Vatandaş Ordusunun (Irish Citizen Army) ve İrlanda Cumhuriyet Kardeşliğinin (Irish Republican Brotherhood) İngiltere'yle silahlı mücadeleye girmesiyle başlatılır. 1916'daki ayaklanmadan sonra 1905 Yılında Arthur Griffith tarafından kurulmuş olan "Sinn Fein" popülerlik kazanmaya başlamıştır. Katolik İrlandalılar 1916'daki ayaklanmanın bastırılmasının ardından hareketin silahlı kanadı olan İrlanda Cumhuriyetçi Ordusunu (Irish Republican Army) kurmuştur. Bunun karşısında Protestan İrlandalılar, Protestan Ulster Gönüllü Gücü (Protestan Ulster Volunteer Force) adında İngiltere'yle birliği savunan bir silahlı güç oluşturmuştur. Çatışmalardan sonra Sinn Fein 1918'deki seçimlerde 105 sandalyeden 73'ünü almıştır. Ancak Sinn Fein milletvekillerini İngiltere'ye götürmeyi reddederek Dublin'de tüm İrlanda'yı temsil etme niyetinde olan Dail Eirann adında bir meclis kurmuştur. Bununla birlikte Kuzey İrlanda'daki Ulster Meclisi İngiltere'ye bağlılığını sürdürmeye devam etmiştir. 11 Mart 1921'de Dail Eirann'ın İngiltere'ye karşı silahlı mücadeleye girmesi sonucunda 1921'in Aralık ayında İngiltere ve İrlanda, Serbest İrlanda'nın kurulması konusunda anlaşmışlardır. Bu anlaşmanın ardından Dail Eirann içerisinde ve IRA'da İrlanda'nın bölünmesine karşı olanlar tarafından 1932 yılına kadar Krallığa bağlılık yemini ilan edenlerin infaz edilmesi gibi olaylar yaşanmıştır. 1933'de İrlanda'nın bağlılık yemini iptal edilmiş ve İrlanda Serbest Cumhuriyeti'nin ismi Eire olarak değiştirilmiştir. 1949'da ise Eire ismi İrlanda Cumhuriyeti olarak değiştirilmekle beraber İrlanda Cumhuriyeti Commonwealth'in dışında kalarak İngiliz egemenliğine resmi olarak son vermiştir. 1950'li yıllarda Kuzey İrlanda'nın Katolik nüfusunun ekonomik anlamda ayrımcılığa maruz kalması IRA eylemlerinin de şiddetlenmesine neden oldu. 1962 yılında İngiltere ve İrlanda hükümetlerinin işbirliğiyle birlikte Saldırılara yönelik önlemler alındı. Ancak 1968'de Katolik ve Protestan çatışmaları yine yükselmeye başlamıştır. Artan Protestan baskısıyla birlikte İngiltere Protestan parlamentosunu kapatıp bölgeyi Londra'nın yetkisine verdi. 1969'dan itibaren süren çatışmaların ardından Kuzey İrlanda sorununa yönelik siyasal çözüm arayışına gidilmesiyle birlikte 1994 yılında IRA ateşkes ilan etti. Sinn Fein ve Britanya Hükümeti görüşmelerinin başlamasıyla birlikte 1998'de Belfast'te imzalanan "Hayırlı Cuma" Barış Anlaşması'yla çatışma dönemine son verildi. Eylül 2005'te IRA tam anlamıyla silahsızlandı ve Britanya 2007 yılında Kuzey İrlanda operasyonunu sonlandırdı.

IRA'dan kopan bazı radikal örgütler varlığını devam ettirse de gerekli halk desteğini bulamamaktadır[256]. Güncel gelişmelere bakıldığında ise Brexit'le birlikte ortaya çıkan sınır problemi Kuzey İrlanda sorununa ilişkin yeni bir problem olarak ortaya çıkmıştır[257].

3.4.2. Demokratik Ayrılıkçı Hareketler

Demokratik ayrılıkçı hareketler eylem tarzı olarak şiddeti benimsemeyen, hareketin dayanak noktasını radikal ideolojilerden çok rasyonel gerekçelerin oluşturduğu tipteki ayrılıkçı hareketlerdir.

3.4.2.1.Katalan Bölgesi

İspanya içerisinde Bask hareketine benzer bir şekilde kimliğin ön plana çıktığı diğer bir ayrılıkçı hareket ise Katalan ayrılıkçı hareketidir. Ancak Katalan hareketi Bask hareketinin aksine demokratik yollara başvuran bir ayrılıkçılık politikasını benimsemektedir. Anayasal açıdan meşru bir zemine oturan İskoçya ayrılıkçılığıyla meşruluk bakımından farklılık taşısa da Katalan hareketi İskoçya ayrılıkçılığına benzer şekilde demokratik formunu koruyarak yarı müzakereci biçimde mücadelesini devam ettirmektedir[258].

Katanonya da Bask bölgesi gibi Franco rejiminin asimilasyon politikaları doğrultusunda kendi dilinin ve kültürünün yasaklanması gibi uygulamalara maruz kalmıştır[259]. Tarihsel arka planına bakıldığında Katalan ayrılıkçılığında dilin ve kültürün korunması hareket için temel çıkış noktalarından olmuştur[260]. Franco rejiminin son bulmasıyla Katalan hareketi hak taleplerini yasal çerçevede gerçekleştirmeye yöneldi. Ancak İspanya hükümeti Katalan bölgesine yönelik imtiyaz taleplerini engelleyici uygulamalarda bulundu[261]. İspanya Başbakanı Mariano Rajoy anayasa reformunun gerçekleştirilmesine karşı bir tutum sergiledi. Bunun üzerine Katalan bölgesel hükümeti 9 Kasım 2014'te sembolik bir

---

[256] Şöhret, ss. 52-59.
[257] Ayrıntılar için Bkz. John Campbell, "Brexit: What is the Irish border backstop?", **BBC,** 05.04.2019, https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-politics-44615404, (05.06.2019)
[258] Rıfat Aydın, "Self-Determinasyon ve Ayrılma Hakkı Çerçevesinde Katalonya'nın Bağımsızlık Sorunsalının Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:4, Sayı:11, 2017, s. 526.
[259] Christopher K. Connolly, "Independence in Europe: secession, sovereignty and the European Union", **Duke Journal of Comparative & International Law**, Cilt: 24/51, Cornell Law School, 2013, s. 56.
[260] Matthias Bieri, "Separatism in the EU", **CSS,** 2014, http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse160-EN.pdf, (05.05.2019), s. 2.
[261] Connely, ss. 57-58.

referanduma gitti. Yasal olmayan bu referandumda ise 2 milyon seçmenin katılımı sonucunda %80 bağımsızlık yönünde bir sonuç çıktı. Ancak 5,4 milyon seçmen seçime katılmamıştı[262].

Her ne kadar Katalonya'daki ayrılıkçı hareketin tarihsel arka planı bir kimlik mücadelesi olma niteliği taşısa da 2014'teki referandum farklı bir içeriğe sahiptir. Referandum öncesi gelişmelere bakıldığında referandumun arka planında ekonomi temelli tepkilerin bulunduğu görülmektedir. Avro krizi etkisini göstermeye başladığında, İspanya içindeki en kalkınmış bölgenin Katalonya olması nedeniyle, İspanya merkezi hükümeti Katalonya'ya 17 milyar Avro vergi verme yükümlülüğü getirdi[263]. Son olarak İspanya'nın Katalonya'ya koyduğu finansal bariyerler vergilere ilişkin alınan kararlardan geri dönülmeyeceği ve krizin yükünü Katalonya'nın çekeceği fikri hâkim oldu[264]. Bu gelişmelerin ardından Katalonya hükümeti finansal kontrolü ele alabilmek için bağımsızlık ve özerkliğin arttırılması seçeneklerini içeren referandumda bağımsızlık yanlısı tutumunu diretmeye başladı[265]. Katalan Yönelim ve Birlik partisi ve Cumhuriyetçi Sol bağımsızlıktan yanayken Halk Partisi, Yurttaş Partisi ve Sosyalist Parti bağımsızlığa karşı çıkıp daha fazla özerklik tercihinde bulundu. İspanya Anayasası bağımsızlığa olanak tanımadığı için yapılan referandum yasa dışı olmakla beraber seçimde katılımın %37'lerde olması %80 çıkan bağımsızlık tercihinin meşru bir zemin bulmasını da zorlaştırdı.

2015 yılında düzenlenen yerel seçimler sonrasında Katalonya bölgesel hükümetinde bağımsızlık yanlısı grubun çoğunluğu sağlamasıyla birlikte 18 ay içerisinde yeniden bağımsızlık referandumuna gidileceği belirtildi. 1 Ekim 2017'de düzenlenen bağımsızlık referandumuna yaklaşık %42 katılım oranıyla %90,9 oranında bağımsızlık yanlısı bir sonuç çıkmıştır. İspanya Anayasası'na aykırı olması ve diğer referanduma benzer şekilde katılımın düşük olması nedeniyle meşruluk kazanamamıştır. Ayrıca bu referandumda AB İspanya yanlısı bir tutum benimseyerek bağımsızlığa destek vermemiştir[266].

---

[262] "Catalonia vote: 80% back independence", **BBC** 10.11.2014, http://www.bbc.com/news/world-europe-29982960, (15.06.2019).

[263] "Arguments for and against Catalonia Independence", **Debating Europe,** http://www.debatingeurope.eu/focus/independence-catalonia/#.VofjyPnhCM8, (05.05.2019).

[264] "The trials of keeping a country together", **The Economist,** 24.11.2012, http://www.economist.com/news/briefing/21567085-stabilising-spains-finances-without-tearing-its-social-fabric-apart-being-made-harder, (05.05.2019).

[265] "Arguments for and against Catalonia Independence", **Debating Europe,** http://www.debatingeurope.eu/focus/independence-catalonia/#.Voj-m_nhCM8, (05.05.2019)

[266] "Katalonya Referandumu: Bağımsızlığa destek verenlerin oranı %90,9" **BBC,** 02.10.2017, https://www.bbc.com/turkce/41458726, (27.05.2019).

3.4.2.2.Flaman Bölgesi

Yakın tarihte Avrupa'nın gündemine oturan gelişmelerden biri Belçika'nın Valon ve Flaman bölgeleri arasında yaşanan ve Belçika'yı bölünmeye götürecek ayrılıkçılık gelişmeleridir. Belçika Krallığı 3 topluluk (Fransız, Flaman ve Alman kökenliler), 3 bölge (Valonya, Flaman ve Brüksel bölgesi) ve 3 resmi dilden (Fransızca, Almanca, Felemenkçe) oluşan federal bir devlettir.

Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'la birlikte Benelüks ülkeleri olarak anılmakla beraber tarihsel geçmişine bakıldığında 14. yüzyılda Burgundy Dukalığı'nın hakmiyeti altına girerek birlik anlayışının yerleştiği bir çoğrafya haline gelmiştir. V. Charles döneminde ise birlik anlayışı güçlenmesi bölgedeki insanların kendilerini Fransız veya Alman olarak tanımlamaktan uzaklaşmasına sebep olmuştur[267]. 17. ve 18. yüzyıllarda ise güney vilayetlerinin daha çok Fransız etkisinde kalmasıyla birlikte Hollanda ve Belçika kimliklerini oluşturacak aşamaya gelinmiştir[268]. 1789'da gerçekleşen Brabant Devrimi ile Habsburg hanedanlığının hâkimiyeti altındaki Belçika vilayetleri II. Joseph'e karşı isyan başlatarak 1790'da Birleşik Belçika Eyaletleri'nin kurulmasını sağlamıştır. 1815 yılındaki Viyana Kongresine kadar sürecek olan bir Fransız işgalinin ardından 1830 Devrimi'yle Belçika bağımsızlığını kazanmıştır[269].

1830'da kurulan Belçika'nın ekonomik ve siyasi gücü kademeli bir şekilde Valon bölgesine yoğunlaştırdığı görülmektedir. Kalkınma açısından doğan farka ek olarak, Valon bölgesinde Fransızca konuşulması nedeniyle Belçika'nın ticari, kültürel ve siyasi alanında Fransız dili hâkim hale gelmiştir. Bunun sonucunda Felemenkçe konuşulan Flaman bölgesi kültürel ve dilsel açıdan azınlık konumunda kalmıştır. Bu gelişmeler neticesinde 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Flaman ulusalcı hareketleri etkisini göstermeye başlamıştır. Buna karşılık Belçika merkezi hükümeti Flaman ve Valon bölgelerine artan bir şekilde otorite transferinde bulunmuştur. Bu otorite transferleri Belçika'nın iki devlet biçiminde bölünmesiyle sonuçlanabilecek bir konuma gelmesine sebep olmuştur. İspanya içindeki ayrılıkçı hareketlerle kıyaslandığında bir ayrılıktan ziyade devletin ikiye bölünmesi gibi farklı bir gelişme gözlemlenmektedir. Bu açıdan Connoly Belçika'yı "en başarılı çöken

[267] Louis Vos, " Shifting Nationalism: Belgians, Flemings and Wallons", **The National Question in Europe in Historical Context** (Der. M. Teich, R. Porter), Cambridge University Press, 1993, s. 129

[268] Flamanlarla Hollandalılar arasındaki temel ayrım Hollandalıların Protestan, Flamanların Katolik olmasıdır. Dilleri birbirine benzemekle beraber ulusal kimliklerin farklılaşmasında meshep farklılığı etkili olmuştur.

[269] Kontacı, 476-477.

devlet'' olarak tanımlamaktadır[270]. Kontacı ise Belçika'yı kırılgan bir demokrasi[271] örneği olarak ele almaktadır[272]. Bu değerlendirmeler doğrultusunda Flaman bölgesindeki durumun, Katalonya ve İskoçya'daki ayrılıkçı hareketlerle karşılaştırıldığında, özgün bir niteliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

3.4.2.3.Lombardiya ve Veneto Bölgeleri

İtalya'da ayrılıkçı atmosferin ortaya çıkmasında etkili olan Kuzey Ligi Hareketi temellerini Lombard ligi (Lega Lombard, LL) ve Oasta Vadisi (Union valdotaine, UV) Birliğinden almaktadır[273]. 1979 yılında UV Avrupa Parlamentosu'na girmeye çalışsa da başarısız olmuştur. Ancak UV'nin oluşturduğu "Özerklikler Avrupası" (Europe Della Autonomie) kurulacak siyasi hareketin temellerini attı. 1979 yılında Bruno Bossi "Özerklik Yanlısı Kuzeybatı Lombard Birliği"ni (Unione Nord Occidentale Lombarda per L'Autonomia, UNOLPA) kurdu. Diğer taraftan Veneto Filoloji Topluluğu 1980'de Veneto Ligi (Liga Veneta) adını aldı. Bu dönemde Piemonte bölgesinde Piemonte'nin Yeniden Doğuşu Hareketi (Piemonteisa Arnassita) ortaya çıktı[274]. Unolpa 1984 yılında Lombard Ligi'ne dönüştü. 1987'deki seçimlerde parlamentoya bir milletvekili ve bir senatör çıkaran Lombard Ligi 1989'daki Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Lombard bölgesi oylarının %6,5'ini aldı. 1990'da Kuzey İtalya'nin altı ligi[275] bir araya gelerek Kuzey ligi'ni oluşturdu[276].

1991-1993 yılları arasında İtalya'daki siyasi krizi[277] takiben 2. Cumhuriyet olarak da adlandırılan[278] ve bölgeselleşmeyi arttıran bir dönüşüm gerçekleşti. Dönüşümden sonraki Seçimlerde Kuzey Ligi, Forza İtalya ile koalisyona dâhil oldu.

---

[270] Connoly, ss. 63-66.

[271] Yazında demokrasiye geçiş sürecini daha önceden tamamlamış olan demokrasilere pekişmiş demokrasiler ve demokrasiye yakın tarihlerde geçmekle birlikte kesintiler yaşamış olan demokrasilere de pekişmemiş demokrasiler denmektedir. Bununla birlikte çoğunlukçu, oydaşmacı ve ortaklaşmacı demokrasiler gibi modeller de bulunmaktadır. Ancak Kırılgan demokrasiler bu sınıflandırmaların dışında yer almaktadır. Kırılgan demokrasiler kökleri hukuksal alandan çok toplumsal ve siyasal alandan gelen bir "ideal tip"olarak ele alınmaktadır. Ersoy Kontacı, "Demokrasi Tartışmalarında Sınır Aşan Bir Kavramlaştırma Denemesi: "Kırılgan Demokrasiler" ve Belçika Örneği", A**UHFD,** 59 (3), 2010, ss. 469-470.

[272] Kontacı, ss. 467-492.

[273] A. Bull ve M. Gilbert, **Lega Nord and the Northern Question in İtalian Politics,** Gordonsville, Palgrave Macmillan, 2001, s. 10.

[274] Marco Tarchi, "The Lega Nord", (Der. L. De Winter), **Regionalist Party in Western Europe,** Routledge, Londra, 1998, s.143.

[275] Lombard ligi, Vento Ligi, Özerklikçi Piemonte(Piemonte Autonomista), Emilia-Romagna Ligi (Lega Emiliana Romagnola), Toskana İttifakı (Alleanza Toscana) ve Ligurya Birliği (Unione Ligure).

[276] Tarchi, s. 145.

[277] Krizle ilgili ayrıntılar için Bkz.Alper Arısoy, "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 2010, s. 4.

[278] 1994 seçimlerinden sonra çift partili sistemin uygulamaya konması için gerçekleştirilen dönüşümler 2. Cumhuriyetin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. (Fella 2006 135-136)

Bu durum ise Kuzey Ligi'nin büyük şehirlerdeki desteğinin düşmesine neden oldu. Ayrıca yıllar içerisinde Kuzey Ligi ayrılıkçı söylemlerini güçlendirse de istediği karşılığı bulamadı[279].

Ancak 2010'da Avrupa'da meydana gelen ekonomik kriz sonrasındaki gelişmeler İtalya'da da ayrılıkçı söylemlerin yükselmesine neden olmuştur. Katalonya'daki referandumunu takiben 2017 yılında İtalya'nın Lombardiya ve Vento bölgelerinde özerklik referandumu gerçekleşmiştir. İtalya'nın Gayri Safi Yurtiçi Hâsılasının %30'unda payı olan bu iki bölge görece fakir olan bölgelerin yükünü taşımak istememeleri nedeniyle başta vergi konusunu içeren bir özerklik talebiyle referanduma gitmiştir. Vento'da %57 katılımla %98 oranında Lombardiya'da ise %40 katılımla %95 oranında özerklik tercihli sonuçlar çıkmıştır. Bu seçimler de tıpkı Katalonya bağımsızlık referandumuna benzer şekilde anayasal uygunluk içermemesi nedeniyle bağlayıcılık taşımamaktadır. Ancak bu temsili referandum özerklik adına yapılacak müzakerelerde bu bölgelerin elini güçlendirecek bir koz olarak duracaktır[280].

3.4.2.4.İskoçya Bölgesi

İskoçya bölgesindeki ayrılıkçı hareket Katalonya bölgesindekiyle birçok açıdan benzerlik taşımaktadır. İki bölge de kriz sonrası diğer bölgelerin ekonomik yükünü çekmekten müzdarip olmakla birlikte ayrılık sonrası AB içerisinde kalmayı garanti altına almak istemektedir. Her iki bölgede de yetki devri gerçekleştiği için bölgesel meclislere sahip olma bakımından benzemektedirler. Dolayısıyla her iki bölge hem AB'ye hem de merkezi devlete karşı benzer perspektifler geliştirmiştir. Ancak merkezi devletlere bakıldığında İspanya'nın tarihsel açıdan otoriter deneyimlerle anılan bir devlet olduğunu Birleşik Krallık'ın ise daha demokratik bir nitelik taşıdığını görmek mümkündür. Bu durum Katalonya'nın aksine İskoçya'nın meşru bir şekilde referanduma gitmesini sağlamıştır. Birleşik Krallık'ın AB'den çıkma sürecine girmesiyle birlikte İskoçya'nın bağımsılık tutumundaki dönüşümler doğrudan AB'nin çok düzeyli yapısına gönderme yaptığı için bu tezde İskoçya'daki

[279] Ayrıntılar için bkz. Arısoy, s. 8-11.
[280] "Lombardiya ve Vento'dan daha fazla özerklik talebi", **DW**, 23.10.2017, https://www.dw.com/tr/lombardiya-ve-venetodan-daha-fazla-%C3%B6zerklik-talebi/a-41071136, (05.06.2019).

ayrılıçı harekete odaklanılmıştır. Dördüncü bölümde İskoçya bölgesindeki ayrılıkçılığa ayrıntılı olarak değinilecektir.

3.5. AB'DE ULUSAL VE ULUSALTI DÜZEYDE AYRILIKÇILIK ÜZERİNE GENEL DEĞERLENDİRME

20. yüzyılın ilk yarısında küreselleşmenin etkisini arttırmasıyla birlikte 1929 yılında New York borsasında meydana gelen bir krizin tüm dünyayı sarması gibi bir durumla karşılaşılmıştır. Bunu takip eden benzer nitelikte küresel krizler yaşanmakla beraber 2008'de meydana gelen küresel kriz Avrupa bütünleşmesinde ekonomik ve politik bir krize neden olduğu gibi AB'nin yapısının bölgeler ve ulus devletler düzeyindeki etkilerini ortaya çıkarmada doğrudan ve dolaylı olarak anahtar rol oynamıştır. 2008 mortgage krizinden 2010 yılında Avronun da etkilenmesi Avrupa'daki Yunanistan, İtalya, İspanya ve İrlanda gibi ülkelerin borç krizine girmesine sebep olmuştur. Avro Bölgesini etkisi altına alan bu krizden çıkış için kemer sıkma programlarının uygulanmasına karar verilmesi ulusal düzeyde AB'ye karşı tepkilerin artmasına sebep olmuştur. Hatta Yunanistan önlem paketini referanduma götürerek Avro Bölgesinden çıkma talebi olarak algılanacak bir girişimde bulunmuştur. Referandumun sonuçlarının uygulamaya geçmemiş olsa da diğer ulus devletlerin de AB'ye karşı tepkileri hesaba katılınca bu gelişme ulusal düzeydeki ayrılıkçılığın gündeme gelmesine sebep olmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra Britanya'nın AB'den çıkmayı referanduma götürmesi ve referandumdan olumlu sonuç çıkmasıyla birlikte ulusal düzeyde ayrılıkçılık tam olarak gündeme oturmuştur.

Ulusal düzeydeki ayrılıkçılıkta popülist söylemi benimseyen siyasi partilerin ve hareketlerin oynadığı rol dikkat çekmektedir. Hem Birleşik Krallık'ta hem de Kıta Avrupasında Avrupa şüpheciliği popülist partiler ve hareketler ekseninde ilerlemektedir. Bu bakımdan ulusal düzeydeki ayrılıkçılığı popülist milliyetçilik ekseninde ilerlediği görülmektedir.

Ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılık ele alındığında bu hareketlerin kökeninin doğrudan Avrupa bütünleşmesiyle ilişkili olmadığı görülmektedir. Ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılıklar Avrupa bütünleşmesine kadar ulusal düzeyde bir problem olarak süre gelmiştir. Ancak bütünleşme sürecinin geldiği konum ve AB'nin çok düzeyli bir yapı haline gelmesi, bölgelerin bağımsızlığı konusunu AB düzeyinde ve AB ile ilişkili bir hale getirmiştir Katalonya ve İtalya'nın Lombardiya ile Vento örneklerinde olduğu gibi bölgelerin bağımsızlık sonrası AB içinde kalmayı

garantileme istekleri doğmuştur. Dördüncü bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan İskoçya'nın bağımsızlık referandumunun AB içinde kalmayı garanti altına alamamasından kaynaklı olarak hayır tercihinin çıkması ve Brexit referandumunda evet tercihinin çıkmasının ardından İskoçya'nın tekrar ayrılık konusunu gündeme getirmesi ayrılık konusunun AB düzeyiyle olan ilişkisini göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BREXİT REFERANDUMU VE İSKOÇYA'NIN TUTUMU

4. ULUSAL DÜZEYDE AYRILIKÇILIK ÖRNEĞİ OLARAK BREXİT'İN ULUSALTI NİTELİKTEKİ İSKOÇ AYRILIKÇILIĞINA ETKİSİ

Birleşik Krallık'ta 2016 yılında gerçekleşen Brexit referandumu AB'den çıkma yönünde sonuçlanmıştır. Bununla birlikte AB içinde kalma yönünde en yüksek oy oranı İskoçya'dan çıkmıştır. 2014'teki bağımsızlık referandumunda İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan ayrılmama yönünde bulunduğu tercihte AB içinde kalmayı garantileyememesi önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca Brexit sonrasında İskoçya'da en geç 2021 yılında tekrardan bir bağımsızlık referandumunun yapılması gerektiği belirtilmiş ve bağımsızlık yönündeki tutum canlanmaya başlamıştır. Bu durum dikkate alındığında İskoçya için AB içinde kalmanın bağımsızlıktan daha önemli olmasıyla beraber (2014'teki bağımsızlık referandumu) Birlleşik Krallık içinde kalmaktan da önemli olduğu (Brexit Referandumu) sonucuna ulaşılabilmektedir. Brexit referandumu öncesinde ve sonrasında İskoçya'nın gösterdiği tutumlar AB'nin çok düzeyli yapısına göndermede bulunmaktadır. Bu bölümde Brexit sürecinin (Ulusal Ayrılıkçılık) İskoç ayrılıkçılığına olan etkisi analiz edilecektir. Öncelikle Birleşik Krallık'taki gelişmeler ve Brexit Referandumu analiz edilip ardından İskoçya'daki ayrılıkçılık ile İskoçya'nın Brexit sürecindeki tutumu değerlendirilecektir.

4.1. BİRLEŞİK KRALLIĞIN AB'DEN AYRILMASI TALEBİNİ İÇEREN REFERANDUM: BREXİT

Bu başlık altında Brexit referandumu öncesinde Birleşik Krallık'ın AB bütünleşmesindeki tarihsel yerine, referandum sonuçlarına, sonuçlara etki eden faktörlere ve referandum sonrası gelişmelere odaklanılacaktır.

4.1.1. Birleşik Krallık'ın AB'den Ayrılma Talebinin Tarihsel Arka Planı

Brexit'in gündeme gelmesinde AB içerisindeki güncel gelişmelerin etkisi olduğu kadar Avrupa şüpheciliği de önemli bir rol oynamıştır. Birleşik Krallık'ta yükselen ayrılık talebinin tarihsel arka planına bakıldığında AB dışında bir Birleşik Krallık düşüncesinin çok da yeni bir olgu olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bütünleşme taraftarlığı ve karşıtlığı AB'de döneme ve siyasi aktörlere göre değişim

göstermiştir[281]. Ancak bu Kıta Avrupası için geçerli bir durumken Birleşik Krallık'ta Avrupa şüpheciliği dönem ve siyasi aktör farketmeksizin her daim varlık göstermiştir[282]. Tarihsel geçimişine bakıldığında her ne kadar Churchill Avrupa'daki bütünlemenin önemli destekçilerinden biri olsa da Birleşik Krallık'ın dâhil olmadığı bir birliği desteklemekteydi. Çünkü II. Dünya Savaşı'ndan sonra bütünleşme meselesi Birleşik Krallık tarafından kıtayı alakadar eden bir konu olarak görülüyordu. Roma Antlaşması'nda Birleşik Krallık'ın imzasının olmaması bunu göstermektedir. Ancak 1973 yılında Muhafazakâr lider Macmillan topluluğa girme talebinde bulunmuştur. Bunu takiben Avrupa şüpheciliğinin Birleşik Krallık'ta gündeme çıkaran ilk gelişme 1974 yılında işçi partisinin AET üyeliğini referanduma götürme kampanyası olmuştur. 1975'te gerçekleşen referandum %67,2 kalma tercihiyle sonuçlanırken[283] referandumda kalma propagandası yapan Muhafazakâr Parti 1980'lerde Avrupa şüphecisi bir konuma gelmiştir. Tek Avrupa Senedi'yle Avrupa'da meydana gelecek derinleşmeye karşı Thatcher Bruges konuşmasında Britanya'nın parlamenter demokratik gelenek ve hukuksal gelenek bakımından Avrupa'dan farklı olduğunu dile getirmiştir[284]. Genel olarak bakıldığında Birleşik Krallık'ın 4 Ocak 1973 yılından beri Avrupa topluluğuna üyeliği söz konusunyken Avro ve Schengen Bölgesinin bir parçası olmayı kabul etmeyerek tek vize politikası gibi uygulamaların dışında yer almayı tercih etmesi, Birleşik Krallık'ın en başından beri AB'yle esnek işbirliğine dayalı bir yapıyı gerekli görmesinden kaynaklanmaktadır.

Maastricht Antlaşması'nın 1992'de imzalanmasının bir sonucu olarak Avrupa Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Birleşik Krallık'ta, Birleşik Krallık Bağımsızlık

---

[281] Ayrıca Tim Oliver Brexit'in Birleşik Krallık'ın Avrupa'da kalıp kalmama meselesinden çok parti politikaları, Anayasa değişiklikleri, ekonomi politik, küreselleşme ve AB'nin değişimiyle alakalı olduğunu ifade eder. Tim Oliver, "To be or Not to be in Europe: is that the Question? Britain's European Question and in/out Referendum", **International Affairs**, Cilt: 91/1, 2015.

[282] Avrupa şüpheciliği Birleşik Krallık'ta sol eğilimli ideolojik bir tutumdan ibaret değildir. Avrupa şüphecisi söylemler neredeyse Birleşik Krallık'taki tüm partilere hâkimdir. Birleşik Krallık'taki partiler duruma göre sert veya yumuşak Avrupa şüphecisi oldular. Yumuşak Avrupa şüpheciliği ulusal çıkarları bütünleşmenin üstünde tutan bir avrupa şüpheciliğidir. Sert Avrupa şüpheciliği ise Avrupa Birliğini kökten reddeden bir şüpheciliktir. Birleşik Krallık'taki partiler sürekli bu ikisi arasında gidip gelmiştir. Ayrıntılar için Bkz. Omelian Tarnavskyı, "Proponents of Euroscepticism in the United Kingdom from 1950 to 2017", **SSP,** http://ssp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/ssp-2017-4-03.pdf, (05.06.2019).

[283] Ayrıntılar için Bkz. James Walsh. "Britain's 1975 Europe referendum: what was it like last time?", **The Guardian**, (25.02.2016), https://www.theguardian.com/politics/2016/feb/25/britains-1975-europe-referendum-what-was-it-like-last-time, (05.06.2019).

[284] Margaret Thatcher, "Speach to the Collage of Europe (The Bruges Speech)", **Margaret Thatcher Foundation**, https://www.margaretthatcher.org/document/107332, (05.06.2019).

Partisinin " United Kingdom Independence Party (UKIP)" başını çektiği Avrupa Şüpheciliği bir söylem olarak tam anlamıyla terminolojide yerini bulmuştur. UKIP Birleşik Krallık'ın Britanyalılığı korumak adına AB'den çıkması gerektiğini, bu şekilde Birleşik Krallık'ın kültürel ve ekonomik olarak daha iyi olacağını savunmaktaydı[285].

David Cameron 23 Ocak 2013'te AB üyeliği ile ilgili koşulların tekrar müzakere edilmesi gerektiğini ve 2015 seçimlerini kazandığı takdirde AB üyeliğini referanduma sunacağını ifade etmiştir. 2014'teki İskoçya bağımsızlık referandumunun sonuçları bağımsızlık alehine çıkmasından güç alan Cameron 10 Kasım 2015'te Konsey Başkanı Tusk'a Birleşik Krallık'ın Avro Bölgesi, göçmenlerin sosyal hakları ve iç pazar serbestliği ile ilgili konulardaki konumunun tekrar müzakere edilmesine yönelik bir mektup yazdı. Bunu takiben 19 Şubat 2016'da Konsey ile Birleşik Krallık'ın üyelik konumu üzerine anlaşmaya varıldı. Cameron'ın referandumu gündeme getirmesindeki temel amaç AB'den gelen göçmenlerin sınırlandırılması ve "Daha Yakın Birlik" hedefinden muaf olmak gibi tavizler koparabilmekti. Ancak Birleşik Krallık'ta yükselen AB karşıtlığı hesaba katılmadığı gibi AB'de kalma yönünde kampanya yapan Cameron AB karşıtlarını ikna edemedi[286]. Referandumda ayrılık için evet tercihinin çıkmasıyla beraber Cameron istifa etti ve Brexit sürecini yönetmek üzere Theresa May Başbakan oldu[287].

4.1.2. Brexit Referandumu ve Sonuçları

Birleşik Krallık'ta 23 Haziran 2016 Perşembe günü yapılan referandumdan %51,9 oranında AB'den ayrılma yönünde "Evet" tercihi çıkmıştır. Oyların bölgelere dağılımına bakıldığında İngiltere'de %53,4'le, Galler'de %52,5'le ayrılma yönünde "Evet" sonucu çıkarken Londra'da %59,9'la, İskoçya'da %62'le ve Kuzey İrlanda'da %55,8'le AB'den ayrılık için "hayır" tercihinin çıktığı görülmektedir[288].

---

[285] Linda Vuorinen, " "Believe in Britain" Euroscepticism in the United Kingdom Independence Party's (UKIP) policies in 2009-2015", (Yüksek Lisans Tezi), University of Tampere, 04.05.2015.

[286] "İKV'den Analiz: Brexit Tartışmaları ve AB'nin Geleceği", **İKV,** 2016, s. 8-9. https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1469, (16.06.2019).

[287] "Brexit sonrası Cameron'dan istifa kararı", **NTV,** 24.06.2016, https://www.ntv.com.tr/dunya/brexit-sonrasi-camerondan-istifa-karari,5xt_2HbuDEC7jAAHyCnngA, (07.06.2019).

[288] "EU Referandum Results", **BBC,** https://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results, (14.01.2019).

4.1.2.1.Brexit Referandumunda Kamplar ve Siyasi Partilerin Tutumu

Birleşik Krallığın AB'den ayrılma referandumunda "Ayrılığa oy" ve "Britanya AB içerisinde daha güçlü" grubları olmak üzere iki grup propaganda yürütmekteydi[289]. "Ayrılığa Oy" kanadında Başta Muhafazakâr Parti ve UKIP bulunurken "Britanya AB içerisinde daha güçlü" kampında İşçi Partisi ve Liberal Demokrat Parti kilit rol oynayan partiler olmuştur.

Tablo 2: AB'den Ayrılık Referandumunda Milletvekillerinin Tutumu

Partiler	Kalma	Ayrılma
Muhafazakâr parti	185	138
İşçi Partisi	218	10
İskoçya Ulusal Partisi	54	0
Liberal Demokratlar	8	0
Demokratik Birlik Partisi	0	8
Sinn Fein	4	0
Soysal Demokrat İşçi Partisi	3	0
Plaid Cymru	3	0
Diğer	4	2
Toplam	479	158

Kaynak: **"**EU vote: Where the cabinet and orther MPs stand", **BBC** 22.06.2016, (04.06.2019).

Tablo 2'de görüleceği üzere AB içerisinde kalma ve AB'den ayrılma konusunda Muhafazakâr Partili milletvekilleri içerisindeki çekişme gözle görülür bir konumdadır. Ayrıca bu tablodan merkez partilerin milletvekilleri arasında tam bir fikir birliği sağlanamazken diğer partilerin daha net bir tutum benimsediği görülmektedir.

Muhafazakâr Parti ayrılıkçı kampın önemli isimlerinden biridir. 1975 yılındaki referandumda olduğu gibi 2016 referandumu da siyasi partilerin içindeki gerginliklerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 2010'dan beri Muhafazakârların Başbakanı olan David Cameron parti içerisinde Avrupa şüphecisi geleneğin zaferinin ardından istifa etti. Bu durum Birleşik Krallık için sadece başbakan değişikliği değil

[289] "Here's All About The Two Brexit Camps", **NDTV**, 23.06.2016, https://www.ndtv.com/world-news/heres-all-about-the-two-brexit-camps-1422437 (11.06.2019).

aynı zamanda merkez sağ partinin daha da Avrupa şüphecisi bir konuma gelmesini temsil etmektedir[290].

UKIP Maastricht Antlaşması'na karşı gelmek amacıyla Londra'daki ekonomi ve siyaset bilimi akademisyenlerinden oluşan Federalizm Karşıtı Birlik'in bazı üyeleriyle 1993 yılında kurulmuştur. UKIP'in açılımı Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi'dir. Lideri Nigel Farage'tır. UKIP Avrupa şüpheciliğini Thatcher'ın 1988 yılında yaptığı Bruges konuşmasına atıfla inşa etmektedir[291]. UKIP Mayıs 2015 seçimlerinde 1 koltuk kazanmıştır. Takip eden süreçte David Cameron'ın referandum kararı almasından sonra UKIP popülerlik kazanmaya başlamıştır[292]. Ulusal egemenliğin önemine vurgu yapan UKIP, demokratik yetkilerin Brüksel'den alınıp Westminister'a geri verilmesi gerektiğini ileri süren bir görüşü benimsemiştir[293]. Bu tutum gereği UKIP Brexit sürecinde ayrılık yanlısı kampın kilit partisi olmuştur.

İşçi Partisi referandum sürecinde AB içinde kalma yönünde propaganda yapan resmi parti görünümündeydi. Ancak parti lideri olan Jeremy Corbyn yeni seçilmiş olmakla beraber seçilmeden önce de popüler olmayan bir liderdi. Birçok İşçi Partili Milletvekili, İşçi Partili seçmenin yoğun olduğu bölgelerde Ayrılık yönündeki tercihlerin çoğunluğu sağlamasının sebebini AB içinde kalmanın öneminin parti tarafından yeteri kadar vurgulanamamış olmasında aramıştır. İşçi Partisi'nin AB içinde kalmaya yönelik sürdürdüğü zayıf politikanın yanında Avrupa destekçisi kanadın güçlü savunucusu olarak Liberal Demokrat Parti ön plana çıkmaya başlamıştır. Liberal Demokrat Parti ilerideki genel seçimlere kadar tekrardan AB'ye girmeye yönelik çalışmalarda bulunacağının garantisini vererek Avrupa destekçisi kanadın önemli bileşenlerinden birini oluşturmuştur[294].

4.1.2.2.Brexit Referandumunda Bölgelerin Tutumu

Aşağıdaki tabloda Brexit referandumuna yönelik tercihlerin bölgelere göre dağılımı yüzdelik olarak gösterilmiştir.

---

[290] Matthew Goodwin ve Oliver Heath, 2016, s. 2.
[291] UKIP lideri Farage bu konuşmanın duygularının tercümanı olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Karine Tournier-Sol, ''Reworking the Euroseptic and Conservative Traditions into a Populist Narrative: UKIP's Winning Formula?'', **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 53/1, 2015, s. 142.
[292] Ronald F. Iglehart ve Pippa Norris, 2016, s. 6.
[293] K. Tournier-Sol, 2015, s. 143.
[294] Matthew Goodwin and Oliver Heath, "The 2016 Referendum, Brexit and Left Behind: An Aggregate-Level Analysis of the Result", **The Political Quarterly**, Volume: 87, Issue 3, 2016, s. 325.

Tablo 3: Bölgelerde Kullanılan Oyların Yüzdelik Dağılımı

Bölge	AB'den Ayrılma (%)	AB'de Kalma (%)
Batı Midland	59,3	40,7
Doğu Midland	58,8	41,2
Kuzey Doğu	58	42,0
Yorkshire-Humber	57,7	42,3
Doğu	56,5	43,5
Kuzey Batı	53,7	46,3
Güney Batı	52,6	47,4
Galler	52,5	47,5
Güney Doğu	51,8	48,2
Kuzey İrlanda	44,2	55,8
Londra	40,1	59,9
İskoçya	38,0	62,0

Kaynak: IKV, **Britanya Referandumu ve Sonrası AB Entegrasyon Sürecinin Geleceği ve Türkiye,** İstanbul, 2016, s. 7.

Brexit referandumunda İngiltere'de %53,4 oranında Galler'de %52,5 oranında ayrılıktan yana tercihte bulunulmuştur. Göçmen karşıtlığının yoğunluğuyla bilinen Birleşik Krallık'ın iç Batı kısımlarında %59,3 oranında ayrılılıktan yana oy çıkmıştır. Göçmen karşıtlığıyla birlikte Avrupa şüpheciliğinin de kalesi olarak bilinen Birleşik Krallık'ın iç güney kesimlerinde %58,8 ayrılık yönünde oy çıkmıştır. Yorkshire ve Humber bölgesinde %57,7 Batı İngiltere'de ise %56,5 oranında ayrılık yönünde oy çıkmıştır.

Ayrılık yönünde oy oranı 14 yerel bölgede %70'i aşmıştır[295]. Ayrıca kuzeyde İşçi Partili seçmenin yoğun olduğu bölgelerde de ayrılıktan yana tutum benimsenmiştir[296]. Galler bölgesinde İşçi Partisi'nin yoğun olduğu Blaenau Gwent ve Merthyr Tydfil'de de %65'in üstünde ayrılık yönünde oy kullanılmıştır[297].

AB'den ayrılma yönündeki tercihe an az destek %38 oyla İskoçya'dan gelmiş ve İskoçya'yı %40 oyla Londra ve %44 oy oranıyla Kuzey İrlanda takip etmiştir. Gibralter'de %95,9 ile kalma taraftarı oy kullanılmıştır. Diğer taraftan Cambridge'in

[295] Bu yerel otoritelerin isimleri Boston, South Holland, Catle Point, Thurruck, Great Yarmouth, Fenland, Mansfield, Bolsover, East Lindsey ve North East Lincolmshire'dır.
[296] Bu yerel otoritelerin isimleri Rotherham, Barnskey, Doncaster, Walsall, Stoke on Trent, Burnley, Blackpool, Middlesbrough, Cleveland harlepool'dur.
[297] Goodwin ve Heath, s. 326-327.

varlık gösterdiği ve genç nüfusun yoğun olduğu bölgelerden AB'de kalma yönünde oylar daha yüksek çıkmıştır. İskoçya'da East Wandsworth, Islington, Londra belediyesi olan Haringey, Kuzey İrlanda'da Foyle, Londra'daki Hachney ve Lambeth'i güçlü kalma destekçisi bölgelerdir. AB içerisinde kalma yönünde oy kullanan 50 yerel otoritenin en çok oy aldığı 39 yerel otorite Londra ve İskoçya'da bulunmaktadır[298].

Genel olarak bakıldığında İngiltere ve Galler'in AB'den ayrılma yönünde tercihte bulunduğu görülmektedir. Ancak İrlanda, İskoçya ve Londra'daki sonuçlar Birlik içerisinde kalma yönünde çıkmıştır. Bölgelerin tutumlarındaki bu farklılıkla birlikte gündemde yeni konular yer etmeye başlamıştır. Bunlardan ilki, Brexit referandumunda İskoçya'nın farklı tutum takınması nedeniyle İskoçya'nın bağımsızlığı konusunun tekrardan gündeme gelmesidir. Diğer konu ise ayrılık sonrasında Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti arasında olan sınırdaki uygulamalarda doğabilecek problemlerdir. Bu konuların ayrıntılarına ilerleyen başlıklarda değinilecektir.

4.1.3. Brexit Referandumundan Çıkan "Evet" Tercihinin Arka Planı

Birleşik Krallık'ın Avrupa bütünleşmesiyle olan ilişkisindeki tarihsel soğukluğa tarihsel arka planın ele alındığı kısımda değinilmiştir. Bu bölümde ise ekonomik krizin, göç konusunun ve yükselen popülizmin Brexit referandumunun sonuçlarına olan etkisi ele alınacaktır.

4.1.3.1.Avro Krizinin Brexit Referandumundaki Tercihlere Etkisi

2008 Ekonomik Krizi birçok ülke tarafından finans temelli olarak algılanmıştır. Bu durum ülkelerin ortak önlem almak yerine içe çekilmelerine sebep olmuştur. Ortak önlemlerin alınmaması sonucunda ekonomik kriz daha da derinleşmiştir. Örneğin Trump hükümeti ABD'de seçildikten sonra parasal genişlemeye son verip korumacı politikalara yönelmiştir. Brexit'in ekonomik içeriği dikkate alındığında Birleşik Krallık da benzer bir tutumu benimsemeye yönelmiştir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasını destekleyenlerin gerekçelerine bakıldığında küreselleşmenin yarattığı göç ve işsizlik gibi sonuçlara bir tepki olduğunu görmek mümkündür. Brexit dolayısıyla AB'den ayrılmak anlamına geldiği kadar küreselleşmeye karşı da bir tepkiyi içermektedir. Bununla birlikte Birlik içerisinde

[298] Goodwin ve Heath, s. 327.

Portekiz, İtalya, İrlanda, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerin girdiği borç kriziyle birlikte girdikleri mali yükün İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin üstüne yükleyen AB yönetim planları sadece UKIP tarafından değil[299] mevcut Birleşik Krallık hükümeti tarafından ve muhafazakâr taban tarafından da benimsenmemiştir[300].

Avrupa Birliği'ne üye olmanın şartlarından biri katkı payı ödemektir. Katkı payı ise krizden etkilenen devletlere ve desteklenmesi gereken ülkelere bölgelere ve projelere yardım sağlamak amacıyla alınıyordu. 2015 yılında Yunanistan'da meydana gelen ekonomik krizden dolayı Birleşik Krallık'ın 19 milyar sterlinlik katkı payı ödemesi gerekliliği[301] İngiliz kamuoyunda ve hükümetinde rahatsızlığa sebep olmuştur. Dolayısıyla Yunanistan'daki gelişmeler Brexit'te yürütülen propagandalarda önemli bir yerde durmaktadır. Bununla birlikte Yunanistan'da uygulanacak olan kemer sıkma politikalarının yaratacağı göç dalgasından Birleşik Krallık'ın da etkileneceği dile getirilmektedir. Bunun yanı sıra Brüksel'deki seçilmemiş bürokratlar tarafından Yunanistan'ın ulusal egemenliğinin işgal edildiği ve benzer bir durumun Birleşik Krallık'ın da başına gelebileceği yönünde söylemler geliştirilmiştir[302].

4.1.3.2.AB'de Emeğin Serbest Dolaşımının ve Göç politikalarının Brexit Referandumundaki Tercihler Üzerine Etkisi

AB içindeki göç akışı ortak pazarın gerekliliği olan temel özgürlüklerden kaynaklanmaktadır. Bu özgürlükler mal, hizmet, emek ve paranın serbest dolaşımı olmak üzere dört başlığı içermektedir[303]. Emeğin serbest dolaşımı kavramı 1957 Roma antlaşmasından bu yana farklı anlamlar içermiştir. Roma Antlaşması'nda işçilerin ve yatırımların serbest dolaşımı olarak ifade edilmiştir[304]. Daha sonra 1990'da yürürlüğe giren Konsey Direktifleriyle emeğin serbest dolaşımı prensibi iş arayanları, öğrencileri ve emeklileri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir[305]. 1993

[299] Birleşik Krallığın AB'den ayrılması konusunda en radikal parti UKIP'tir.
[300] Ömer Faruk Çolak, 2017, s. 106.
[301] "The UK contributiın to the EU budget", **ONS**, 31.10.2017, https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicsectorfinance/articles/theukcontributiontotheeubudget/2017-10-31, (07.06.2019).
[302] Othon Anastasakis, "Grexit to Brexit: "Be Careful what you wish for!", **Open Democracy**, 10.06.2016, https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/grexit-to-brexit-be-careful-what-you-wish-for/, (22.03.2019).
[303] "The Lisbon…, madde 26/2.
[304] "Maastricht…, Madde 3/c.
[305] "Council Directive 90/365/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activity(13.07.1990)", **Eur-lex,** https://eur-

yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'yla birlikte Avrupa vatandaşlığı kavramıyla tanışılmıştır. Bu gelişmelere takiben 2004 yılında AB üyesi ülkelerin toprakları üzerindeki hareketlilikleri ve yerleşimi düzenlemek üzere Yurttaşlık Direktifleri çıkarılmıştır[306]. Yurttaşlık Direktifleri göçle ilgili düzenlemeler aracılığıyla 2006'da Birleşik Krallık hukukuna da girmiştir[307].

AB'ye yeni üye devletlerin dâhil olmasıyla birlikte eski üye ülkeler işçi piyasası konusunda bazı ülkelere geçiş sürecinde çeşitli sınırlamalar getirmiştir. 2004'te katılan Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Letonya, Polonya, Slovakya ve Slovenya'nın bulunduğu Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine; 2007'de katılan Bulgaristan ve Romanya'ya ve 2013'te katılan Hırvatistan'a ayrı ayrı geçiş süreçleri uygulanmıştır. Bu doğrultuda Birleşik Krallık Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kendi iç pazarlarına ulaşma hakkı tanımıştır. Bulgaristan ve Romanya'ya *home office* çalışma olanağı[308] sağlamanın yanında sezonluk tarım işçiliği ve sektöre dayalı işçilik gibi kalifiyesiz işlerde çalışma olanağı tanımıştır. Hırvatistan'a ise Avrupa üyesi olmayan ülkelerin vatandaşlarına tanıdığı kadar olanak tanımıştır[309].

İstatistikî verilere bakılacak olursa 1995 yılında Birleşik Krallık'ta bulunan, AB vatandaşı olan göçmen nüfusu bir milyon civarındayken 2015 yılında bu sayı yaklaşık olarak üç milyona ulaşmıştır. Bu nüfus artışında AB'nin Orta ve Doğu Avrupa genişlemesinin etkili olduğu görülmektedir[310]. Bir başka veriye göre 2005'te Birleşik Krallık'taki göçmenlerin %27'si AB vatandaşlarından oluşurken 2016 yılında bu oran %44'e ulaşmıştır[311].

---

lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0365&from=EN, (26.03.2019), "Council Directive 90/366/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for students(13.07.1990)", **Eur-lex,** https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0366&from=en, (26.03.2019), "Council Directive 90/364/EEC of 28 June 1990 on the right of residence (13.07.1990)", **Eur-lex,** https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0364&from=EN, (26.03.2019).

[306] Ayrıntılar için Bkz. "Corrigendum to Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems (29.04.20040)", **Eur-lex,**, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004R0883R(01)&from=EN, (26.03.2019).

[307] European Union Committee, **Brexit: UK-EU movement of People**, Report of session 2016-17, House of Lords, 2017, s. 12.

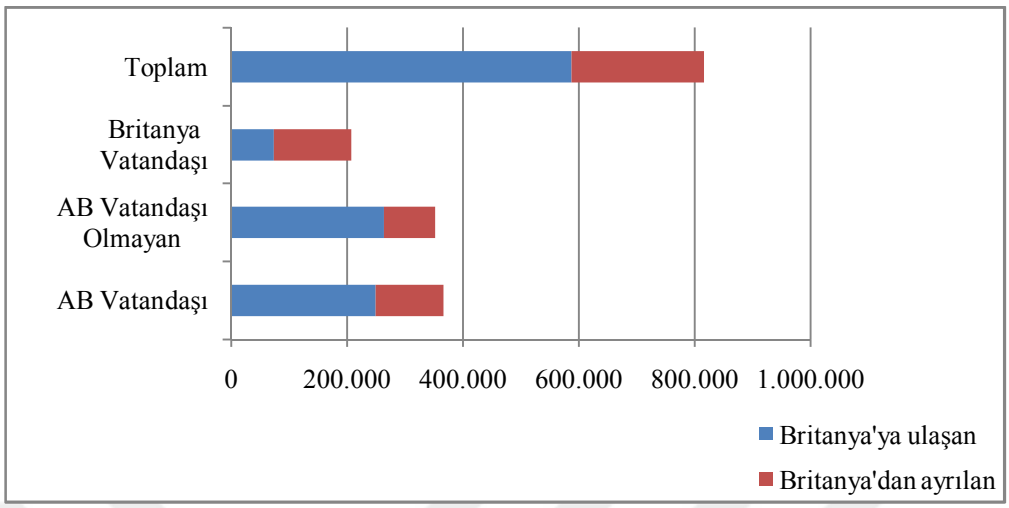
[308] Birleşik Krallık bu olanağı AB üyesi olmayan ülkelere de tanımaktadır.

[309] European Union Committee, **Brexit…**, s. 13-14.

[310] Carlos Vargas-Silva ve Yvonni Markaki, "EU Migration to and from the UK", **The Migration Observatory,** https://migrationobservatory.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2016/04/EU-Migration-to-and-from-the-UK17.pdf, (26.03.2019).

[311], "Review of the Balance of Comperences berween the United Kingdom and the European Union Single Market: Free Movement of Persons", **HM Government,** Yaz 2014, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/335088/SingleMarketFree_MovementPersons.pdf, (26.03.2019), ss. 28-30.

Tablo 4: 2016 yılı Birleşik Krallıkta Göç Giriş ve Çıkışı

Kaynak: "Reality Check: Migration to the UK", **BBC,** 25.05.2017, https://www.bbc.com/news/election-2017-40015269 (07.06.2019)

Tabloda görüleceği üzere Birleşik Krallık'a gelen göç oranı Birleşik Krallık'ın AB'ye verdiği göçten fazladır. AB'den gelen göçün büyük bir kısmının Britanya vatandaşı olmayan göçmenlerden oluştuğu görülmektedir. AB vatandaşı olmayanlar ve AB vatandaşı olanların sayısı neredeyse birbirine yakınken Birleşik Krallık'tan ayrılanların sayısı Birleşik Krallık'a gelenlerin sayısının neredeyse üçte biri kadardır. Bu verilerden yola çıkıldığında göç konusunun Birleşik Krallık'ın nüfusunun artışına olumlu etkide bulunduğunu söylemek mümkündür. Population Pyramid'in 2050 yılı nüfus tahminlerinde yaklaşık 66 milyon nüfusa sahip olan Birleşik Krallık'ın nüfusunun 75 milyona çıkacağı ifade edilmektedir[312]. Birleşik Krallık'ta doğum oranının azalması ve nüfusun giderek yaşlanmasına karşın böyle bir beklentinin doğmasında serbest dolaşımın getirdiği göç faktörünün önemli bir katkısı bulunmaktadır[313].

Emeğin serbest dolaşımı çerçevesinde meydana gelen göçler Birleşik Krallık'a ekonomik anlamda bir zarar getirmekten çok yaşlanan nüfus sonucunda ortaya çıkan bütçe baskısını çözmenin önemli çıkış yollarından biri olarak

[312] "United Kingdom", **Population Pyramid,** https://www.populationpyramid.net/united-kingdom/2050/, (07.06.2019).
[313] Klaas Staal, "Brexit implications for EU decision-making", **VIVES Research Center for Regional Economics,** 2016.

durmaktadır[314]. Dolayısıyla emeğin serbest dolaşımıyla ortaya çıkan göç konusu Birleşik Krallık'ın çıkarlarıyla zıtlık içermemektedir. Ancak göçmen konusu Birleşik Krallık içerisindeki dezavantajlılar tarafından, işsizlik problemi yaratacağı gerekçesine dayanan bir popülist söylem aracılığıyla, tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.

2016 yılında Birleşik Krallık'taki göçmenlerin amaçlarına bakıldığında AB vatandaşı göçmenlerin %70'inden fazlası çalışmak için Birleşik Krallık'ta bulunurken bu oran AB vatandaşı olmayanlar arasında %35'in altındadır[315]. Göç başlığı Birleşik Krallık'ta sağlık sistemi konusundan sonra en fazla ön plana çıkan konudur. Bununla birlikte Birleşik Krallık 25 ülkede yapılan araştırmada göç konusunda en endişeli ülke olduğu görülmüştür[316]. Mayıs 2016'da yapılan bir araştırmada göç sorununun AB referandumunda ekonomik gerekçelerden sonra Brexit referandumunda en çok gündeme gelen konu olduğu belirtilmiştir[317]. Araştırmaya katılanların %50'sinden fazlası hükümetin göç konusunda AB'den daha yetkili olması gerektiğini ifade etmiştir. Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının bu hâkimiyeti sağlayacağı konusunda araştırmalara katılanların üçte ikisi hemfikirdir. Ayrıca Birleşik Krallık Başbakanı referandum sonucunun halkın göç ve sınır kontrolünün Birleşik Krallık'ın elinde olmasını istediği anlamına geldiğini belirtmiştir[318].

2011 yılında Suriye'de patlak veren iç karışıklıklar AB'de yeni bir göç krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. 2015 yılında AB'ye yaklaşık 1,2 milyon sığınmacı başvurusu olmuştur[319]. Böylece Birleşik Krallık'ın AB'nin göç politikalarıyla ilgili olan problemlerinin üzerine Suriyeli göçmen krizi de eklenmiştir.

---

[314] Ayrıntılar için Bkz. Dilara Emsan, "İngiltere'nin Avrupa Birliğinden Ayrılması (Brexit)", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi, ss. 78-84.

[315] "Write evidence from the ONS", **ONS,** , http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/eu-home-affairs-subcommittee/brexit-ukeu-movement-of-people/written/44746.html, (27.03.2019), Table 1.

[316] "Perils of Perception", **Ipsos Mori**, Mart 2016, https://www.ipsos.com/sites/default/files/publication/1970-01/ipsos-views-perils-of-perception-april-2016.pdf, (26.03.2019), s.1.

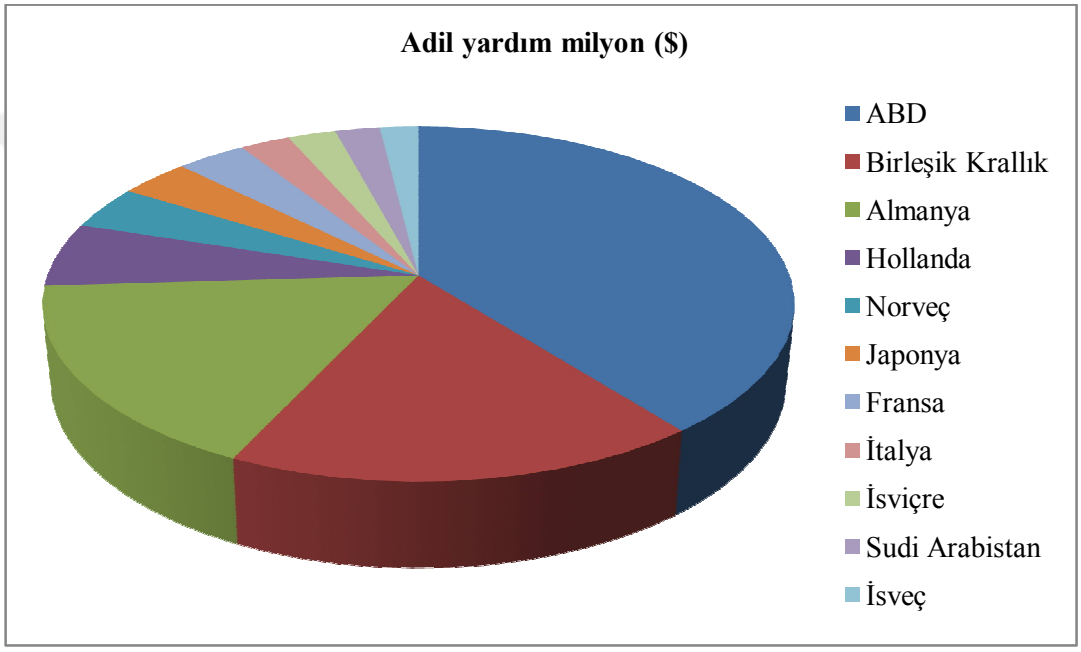
[317] "Highlights may 2016", **Ipsos Mori**, Mayıs 2016, https://www.ipsos.com/sites/default/files/publication/1970-01/ipsos-mori-research-highlights-may-2016.pdf, (26.03.2019).

[318] "Oral evidance: Evidance from the Prime Minister", (12.01.2016), http://data.parliament.uk/WrittenEvidence/CommitteeEvidence.svc/EvidenceDocument/liaison/evidence-from-the-prime-minister-12-january-2016/oral/26761.htm, (26.03.2019).

[319] "Asylum in the EU Member States record number of 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015", **Eurostat,** 2016. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6, (26.03.2019).

Ancak diğer Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında Birleşik Krallık bu akımdan etkilenen ülkeler arasında oldukça geride kalmaktadır. Ayrıca mültecilerin %6'lık bir kısmının varış noktası olarak Birleşik Krallık'ı belirlediği görülmektedir. Bu oranla Birleşik Krallık göçmenler tarafından varış noktası olarak belirlenen Avrupa ülkeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır[320]. Bu veriler dikkate alındığında Birleşik Krallık'ta göçmen konusuna ilişkin yükselen kaygıyla gerçek anlamdaki tehdit arasında fark olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Suriye'ye Yapılan Adil Yardımın Ülkelere Göre Dağılımı

Kaynak: " Syria Refugee crisis: is your country doing its fair share?", **Oxfam International,** 2016, https://www.oxfam.org/en/research/syria-crisis-fair-share-analysis-2016 (26.03. 2019) .

Yukarıdaki tablodan görüleceği üzere Birleşik Krallık en fazla adil yardımda bulunan ikinci ülke olmuştur. Bununla birlikte Birleşik Krallık Suriyeli mültecilerin sadece %2'lik bir bölümünün yerleştirilmesine olanak tanımıştır[321]. Finansal olarak Birleşik Krallık bölgeye 2,3 milyar Sterlin insani yardımda bulunmakla birlikte mültecilerin sadece %2'lik bir kısmını yerleştirilmesi arasında çelişkili bir durum

[320] Heaven Crawley, Franck Duvell, Katharine Jones, Simon Mcmahon ve Nando Sigona, "Destination Europe? Understanding the Dynamics and Drivers of Mediterranean Migration in 2015", **MEDMİG Final Report**, Kasım 2016, s. 24.
[321] "Syria Refugee crisis: is your country doing its fair share?", **Oxfam International,** 2016, https://www.oxfam.org/en/research/syria-crisis-fair-share-analysis-2016, (26.03. 2019) .

bulunmaktadır[322]. Buradaki verilerle AB içindeki göçe karşı olan tutum ele alındığında Birleşik Krallık'ın mülteci ve göçmen yerleştirme konusunda kaygı barındırdığı açıkça görülmektedir. Birleşik Krallık AB'nin Schengen sistemi gibi ulusüstü düzenlemelerinin birçoğunun dışında kalmaktadır. Ayrıca Dublin sözleşmesinde ve iltica başvurusu yapanlara yönelik oluşturulan Eurodac veri tabanında da bulunmamaktadır[323]. Buna rağmen göç ve sınır düzenlemeleri konusu Brexit taraftarı olan kanadın önemli argümanlarından biri olmuştur. Göç konusu yabancı düşmanlığına kaynaklık eden bir durum olarak Brexit sürecinde rol oynamıştır. UKIP'in göçmen karşıtı propagandaları bunlara örnektir. Bununla birlikte Türkiye'nin AB üyeliği olasılığının ve Yunanistan'daki krizin sonuçlarının benzer göç dalgalarına sebep olabileceği Brexit destekçiliğinin yabancı düşmanlığı barındıran argümanları arasındadır. Genel olarak buradaki verilerden anlaşılacağı üzere göç konusunun AB şüpheciliğini arttırmasında gerçeklikle çelişen durumların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda popülist söylemin Brexit referandumu sonuçlarında oynadığı rol göze çarpmaktadır.

4.1.3.3.Popülist İngiliz Milliyetçiliği'nin Brexit Referandumdaki Yeri

"Büyük Britanya" ve "Britanyalılık" kavramları 1707'de Birleşik Krallık Parlamentosunun kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Britanyalılık bir kimliği diğer kimliklere dayatma biçimi olmaktan çok kimlikleri toplayan niteliğe sahip bir kavramdır. Bu bakımdan Britanyalı olmak Britanya'nın parçası olmak anlamına gelmektedir. Ancak 2000'li yıllarda Britanyalılığın içerdiği anlamla çelişen, İngilizlik kimliğine dayanan bir İngiliz milliyetçiliği etkisini göstermeye başlamıştır.

Krishan Kumar İngiliz milliyetçiliğinin yükselişinin ardında Birleşik Krallık'ın dünya gücü olmaktan çıkmasına yönelen bir tepkinin yattığını ifade etmektedir[324]. Ancak benzer bir durumu yaşayan Fransa'da böyle bir sonuçla karşılaşılmamıştır. Kenny bu özgün durumun ortaya çıkmasında Birleşik Krallık'ın Fransa gibi üniter bir kimlik tanımlamak yerine, çok uluslu bir kimlik içermesinin ve ekonomik bir proje niteliğine sahip olmasının sebep olduğunu dile getirmektedir.

[322] Gökay Özerim, "Göç Konusunun Birleşik Krallık'ta AB Referandumu Sürecindeki Yeri", **Elveda Avrupa-İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler**, (ed. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu), Siyasal Kitapevi, Ankara, Ekim 2017, s. 87.

[323] Christina Boswell, "BREXİT and Immigration: The Focus on EU Membership is Misplaced", **European Futures**, 17.06.2016, https://www.europeanfutures.ed.ac.uk/article-3431, (05.05.2019)

[324] Krishan Kumar, "Empire and English Nationalism", **Nations and Nationalism**, Cilt:12, Konu: 1, 2006. s. 7.

Böylece 1960'larda başlayan kolonisizleşme süreciyle birlikte İngiliz kimliğini ön plana çıkaran bir İngiliz milliyetçiliği yükselmeye başlamıştır [325].

Popülist İngiliz milliyetçiliği denildiğinde ön plana çıkan diğer bir kavram ise Avrupa şüpheciliğidir. Avrupa şüpheciliği kavramı ilk olarak 1985 yılında Times gazetesinde ifade edilmiş böylece gündelik dilde kullanıma geçmiştir[326]. Avrupa Şüpheciliği İngiliz milliyetçiliğinin popülist formununun temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Avrupa bütünleşmesine 1973'te dâhil olan Birleşik Krallık daha sonrasında ne Schengen'e ne de Avro Bölgesine dâhil olmuştur. Bu durum Birleşik Krallık'ın bütünleşme süreci boyunca Avrupa şüphecisi bir tutum benimsediğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte Birleşik Krallık'ta gelişen Avrupa şüpheciliğinin önemli referans noktalarından birini 1988 yılında Margaret Thatcher'in Bruges'te yaptığı konuşmada "*Britanya kendi kültürel değerleri, gelenekleri ve kimliğiyle Britanya olarak kaldığı sürece AB güçlü olarak kalabilecektir.*" ifadesi oluşturmuştur[327]. Buradan da anlaşılacağı üzere İngiliz milliyetçiliği, ifade biçimi olarak temellerini muhafazakâr tutumdan almaktadır. Ancak popülist formdaki İngiliz milliyetçiliği UKIP'in söylemlerinden beslenmektedir[328].

UKIP Avrupa Parlamentosunda ilk sandalyesini 1999 yılındaki seçimlerde alırken 2014 yılındaki seçimlerde sandalye sayısını 3'e çıkarmıştır[329]. UKIP'in yükselişi Britanya'nın Avrupa'daki politik tutumun değiştiği yönünde bir anlam içerdiği gibi AB iç politikalarında da farklı tartışmaların doğmasına da sebep olmuştur. UKIP'in yükselişi Muhafazakâr Parti içerisindeki Avrupa şüphecisi kanadın da yükselmesine sebep olmuştur[330]. Örneğin David Camaron daha sonrasında Brexit'e karşı tavır alacak olmasına rağmen Muhafazakâr Parti 2015

[325] Michael Kenny, "The politicasion of Englishness: Towards a Framework for Political Analysis", **Political Studies Review**, Cilt:14, Konu: 3, 2016, ss. 325-334

[326] Menno Spiering and Robert Harmsen, **Euroscepticism Party Politics, National Identity and European Integration**, Rodopi, 2004, s. 15.

[327] Anthony Forster, **Euroscepticism in Contemporary British Politics**, Routledge, 2002, s. 76.

[328] Niki Seth-Smith, "UKIP and rise of English nationalism", **Opendemocracy,** 17.07.2013, https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/ukip-and-rise-of-english-nationalism/, (11.06.2019).

[329] Alex Hunt, "UKIP: The story of the UK Independence Party's rise", **BBC,** 21.11.2014, https://www.bbc.com/news/uk-politics-21614073, (11.06.2019).

[330] Philip Lynch ve Richard Whitaker, "UKIP is posing important challenges to the Conervatives, but as the Eurosceptic party continoes tor ise it faces its own", **LSE**, 08.05.2014, https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/rivalry-on-the-right-the-ukip-challenge-to-the-conservatives/, (11.06.2019).

yılındaki yapılacak genel seçimlerde iktidar olduğu takdirde Avrupa Birliği'nden ayrılmayı referanduma götüreceği yönünde vaatlerde bulunmaktan geri durmamıştır.

Brexit referandumunda ayrılık yanlısı kanatta yer alan UKIP popülist İngiliz milliyetçiliğiyle özdeşleştirilebilecek bir siyasi görüşe sahiptir. Bunun gerekçesi olarak UKIP'in sadece AB'ye yönelik tutumları değil aynı zamanda kendi dışındaki siyasi partileri düzen partisi olarak tanımlaması da bulunmaktadır. Halkın taleplerini dile getiren tek parti olarak kendisini görmesi[331] UKIP'in popülist tutumuna bir örnek olarak gösterilebilir. Partinin takındığı diğer bir popülist tutum ise kampanyada yer alan ''Kontrolü geri almak'' ifadesidir. Bu ifade popülizmin toplumun duygularını okşama eğilimini içermektedir. Popülizmin kaybedileni geri alma söylemiyle bağlantılı olarak eskisi gibi Büyük Britanya olma ifadeleri de yer almıştır. Bunun yanı sıra popülizmde görülen yalan ve eksik haberler üretme eğilimi UKIP'in propagandasında da yer bulmuştur. Örneğin referandum öncesinde mülteci düşmanlığını körüklemek için gerçeği yansıtmayan, sınırda sıraya girmiş mültecileri gösteren bir fotoğraf yayınlanmıştır. UKIP'in yine popülizmle ilişkilendirilen bir diğer söylemi ise ''Sizin talepleriniz bizim önceliğimizdir'' ifadesidir. Burada "Sizin talepleriniz" ifadesi sadece AB'den ayrılma talebini içermektedir. Dolayısıyla UKİP halkın talebi olarak AB'den ayrılma talebi dışında başka bir talebi görmemektedir[332]. Yani UKIP'e göre aksi yöndeki talepler halk tarafından değil halk düşmanları tarafından gelmektedir. Bu tutum popülizmin halkı tek tip olarak ele alma özelliğini barındırmaktadır. Görüleceği üzere UKIP popülist İngiliz milliyetçiliğinin oluşmasında önemli bir aktör olarak yer etmiştir. Brexit referandumundan sonraki sürece bakıldığında UKIP'den ayrılanların kurduğu Brexit Partisi Avrupa parlamentosu seçimlerinde %31 oy alarak iktidar ve muhalefet partilerini geride bırakmıştır[333]. Genel olarak bakıldığında popülist İngiliz milliyetçiliğinin AB'den ayrılmaya yönelik diğer tüm gerekçeleri içine alabilen bir söylem formu olması nedeniyle (Ekonomik kriz, göç… vs.) Brexit sürecindeki kilit faktörlerden biri olduğunu ifade etmek mümkündür.

---

[331] Cas Mudde, "The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy", **West European Politics,** Cilt: 33, Konu: 6, 2010, s. 1175.

[332] Erol Esen, "Demokrasi ve Popülizm Bağlamında Brexit Tartişmaları",(Ed. Erol Esen, Duygu Şekeroğlu) **BREXİT-Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler**, Siyasal Kitabevi, 2017, ss. 76-78.

[333] "Avrupa Parlamentosu seçimi: İngiltere'de Brexit partisi zafer kazandı, iktidardaki Muhafazakâr parti %9'a geriledi", **BBC,** 27.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48417901 (11.06.2019).

4.1.4. Brexit Referandumu Sonrasında Meydana Gelen Gelişmeler

Referandumdan sonra Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasına ilişkin izlenecek yol için, AB hukukuna Lizbon Antlaşması'yla giren, AB üyelerinin tek taraflı ayrılmasına dair prosedürleri içeren 50. madde esas alındı. 50. madde'ye göre AB üyesi bir ülkenin ayrılmasının iki yılda gerçekleşeceği ifade edildiği için Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının da iki yılda gerçekleşeceği bekleniyordu[334]. Theresa May süreci 29 Mart 2017'de başlattığı için ayrılma işleminin 29 Mart 2019'da Cuma günü saat 11.00'da gerçekleşeceği beklenmekteydi. Buna ek olarak Avrupa Birliği Adalet Divanı Birleşik Krallık'ın süreci durdurabilmesinin mümkün olabileceğine ilişkin düzenleme getirdi. Düzenlemeye göre eğer 28 AB üyesi onay verirse süreci uzatabilmek mümkün olacaktı.

Müzakereler sonrasında Birleşik Krallık ve AB 25 Kasım 2018'de Brexit'in yürürlüğe girmesi konusunda anlaşmıştı. Bu anlaşma temel olarak Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının sonucunda ödeyeceği tazminatı, Birleşik Krallık'taki AB vatandaşlarının ve AB içerisindeki Birleşik Krallık vatandaşlarının durumunun ne olacağını ve Kuzey İrlanda sınırları hakkında yapılabilecek uygulamaları içermekteydi[335].

585 sayfalık bir geri çekilme anlaşması imzalandı. Geçiş süreci'nin (Transition period) 29 Mart 2019'da başlayıp 31 Aralık 2020'de tamamlanması bekleniyordu. Ancak geçiş sürecinin 2 sene daha uzatılabileceği belirtildi. Bununla birlikte ayrılma nedeniyle Birleşik Krallık'ın AB'ye ödeyeceği ayrılık tazminatına ilişkin taslak üzerinde anlaşıldı. Eğer geçiş süreci uzarsa Birleşik Krallık daha fazla ödemede bulunacaktı. AB içindeki Birleşik Krallık vatandaşlarının ve Birleşik Krallık içindeki AB vatandaşlarının sosyal güvenlikleri ve ikametleri korunacaktı. Anlaşmaya göre Geçiş sürecinde herhangi bir AB ülkesinde ikameti olan yurttaşlar

[334] Jennifer Rankin, Julian Borger ve Mark Rice Oxley, " What is article 50 and why is it so central to the Brexit debate?", **The Guardian,** 25.06.2016, https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/25/article-50-brexit-debate-britain-eu, (05.06.2019).

[335] Anlaşmanın ayrıntıları için bkz. "Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, as endorsed by leaders at a special meeting of the European Council on 25 November 2018", **UK Publishing Service,** https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/759019/25_November_Agreement_on_the_withdrawal_of_the_United_Kingdom_of_Great_Britain_and_Northern_Ireland_from_the_European_Union_and_the_European_Atomic_Energy_Community.pdf, (16.01.2019).

geçiş sürecinden sonra o ülkede ikamet etmeye devam edebilecekti. Herhangi biri aynı AB ülkesinde 5 yıldır yaşıyorsa kalıcı olarak yerleşmesine izin verilecekti[336].

Birleşik Krallık içinde AB ile en fazla gümrük ilişkisini Kuzey İrlanda'nın yürütüyordu. Bu nedenle İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda arasına sınır koyulmamasını garanti altına alan "Backstop" uygulaması 2017'nin Aralık ayında AB ve Birleşik Krallık arasında kararlaştırıldı. Bu karar temel olarak Kuzey İrlanda'nın Gümrük Birliği içerisinde kalması, ortak pazarın geniş bir parçası olması ve AB katma değer vergisi sistemi içinde kalmasını içermekteydi. Backstop Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık içerisinde daha özerk bir yapıya sahip olmasına sebep olacaktı[337].

Birleşik Krallık geçiş sürecinde Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın yetki alanı içinde olması kararlaştırılmıştı. Böylece Birleşik Krallık ve AB'nin katıldığı bir komite ile ayrılma anlaşmasından doğabilecek anlaşmazlıkların üstesinden gelmek hedefleniyordu. Ayrıca bütün ihtilaf çözüm prosedürü bir tahkim paneli tarafından denetlenecekti. Eğer AB yasasının yorumundan kalan herhangi bir tartışma varsa tahkim paneli bağlayıcı karar için konuyu Avrupa Birliği Adalet Divanına gönderecekti[338].

Balıkçılık konusundaki anlaşmaya göre AB'nin Birleşik Krallık sularında balıkçılık faaliyetleri yürütebilmesi için ayrı bir anlaşma gerekmekteydi. Çıkış sonrası AB ve Birleşik Krallık İlişkilerine yönelik bildirgeyle ticari ve ekonomik işbirliğine yönelik ortaklık, hukuk uygulamaları ve kriminal yargılamalar, dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında işbirliğine yönelik parametreleri oluşturmaktaydı. Brexit sonrası ilişkilerin Birlik prensiplerine uygun bir şekilde oluşturulması amaçlanmıştı. Bu prensipler dört temel serbesti anlayışına, gümrük birliği ve ortak pazar bütünleşmesine dayanmaktaydı. Bununla birlikte Birleşik Krallık'ın egemenliği de garanti altına alınacaktı. Ticari ilişkilerin "mümkün olduğunca en yakın" (as close as possible) prensibine dayanan bir çizgide devam etmesi hedeflenmekteydi. Kolaylaştırıcı düzenlemeler ve teknolojiler İrlanda adasındaki sınır problemlerinin çözümünü garanti altına alacak alternatif düzenlemeler ve gelişmeler üzerine düşünülmesi hedeflenmişti. Birleşik Krallık'ın

[336] Birleşik Krallık hükümeti geçiş sürecini uygulama süreci ,"Implementation period", olarak isimlendirmektedir.
[337] John Campbell, "Brexit: What is the Irish border backstop?", **BBC**, 05.04.2019, https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-politics-44615404, (19.01.2019).
[338] " Brexit: what is the withdrawal agreement?", **BBC**, 25.11.2018, https://www.bbc.com/news/uk-46237012, (19.01.2019).

düzenleyici işbirliği ve gümrüğü üzerine anlaşmaların genişletilmesine yönelik geliştirmeler yapılacaktı. Düzenlemeler ve finansal hizmetler Haziran 2020 öncesinde denklik (Equivalence) ilkesinde dayanarak temel sektörde detayların görüşülmesini sağlayacaktı. Birleşik Krallık görüşmelerden yeni teknoloji ve dijital ekonomi üzerine avantaj elde etmeyi beklemişti. Ancak AB henüz Birleşik Krallık'ın tüm AB veri tabanlarına ulaşımı konusunda netleşmiş değildi. Hareket özgürlüğü konusunda Birleşik Krallık sınır kontrolünü ele almak istemekteydi[339]. Fakat bu sadece AB vatandaşlarının Birleşik Krallık'ta değil aynı zamanda Birleşik Krallık vatandaşlarının da AB içerisinde özgür alanının kısıtlanacağı anlamına gelmekteydi. Bununla birlikte tatil amaçlı, kısa süreli seyahat hakkını iki taraf da koruma altına almak istemekteydi.

Bu gelişmeleri takiben çekilme programı 12 Mart'ta meclis üyeleri tarafından onaylanmadığı için Theressa May diğer Avrupa Birliği üyelerine Brexit'i geciktirmeye yönelik teklifte bulundu. 29 Mart 2019'da gerçekleşmesi gereken Brexit 12 Nisan'a ertelenmişti. Birleşik Krallık ile AB arasında yapılan zirveden sonra Brexit'in 31 Ekim'e ertelenmesine karar verildi. Bununla birlikte partiler arası Brexit görüşmelerinde Corbyn Parlamento'da Brexit anlaşmasını bir daha reddedeceğini ifade etti[340]. Theressa May Avam Kamarası'nda üç kere reddedilen Brexit anlaşmasında değişiklikler yapılarak son kez parlamentonun onayına sundu. Brexit Antlaşması hakkındaki değişiklikler İrlanda'nın "backstop" uygulaması, işçi hakları ve çevre konularını kapsamaktaydı. Diğer taraftan Theresa May ikinci referndum için milletvekillerini ikna etmeye çalışmıştı. Muhafazakâr Parti grubunda destek kaybı yaşayan May'in Brexit'in tartışmalı konularıyla ilgili referandum yapılması talebi de gerekli desteği bulamadı. Bununla ilgili Haziran ayının ilk haftasında yeni anlaşma milletvekillerinin onayına sunulacaktı[341]. Ancak gerekli onayı alamayan May istifa etme kararı aldı[342]. Brexit 31 Ekim'e ertelendi ve bu arada Muhafazakâr Parti'nin yeni Başbakanı'nın seçimi tartışmaları gündeme

[339] "Take back control" Brexit'in temel gerekçesi ve propaganda sloganı olarak yer almıştır.
[340] "İngiltere'de partiler arası Brexit görüşmeleri çöktü", **euronews,** (17.05.2019), https://tr.euronews.com/2019/05/17/ingiltere-de-partiler-arasi-brexit-gorusmeleri-coktu, (05.06.2019).
[341] Bahtiyar Küçük, "Theresa May'den Brexit için 'son çare': Yeni Referandum Yapabiliriz", **Euronews**, 21.05.2019, https://tr.euronews.com/2019/05/21/theresa-may-den-brexit-icin-son-care-yeni-referandum-yapabiliriz, (05.06.2019).
[342] "Theresa May neden istifa ediyor, şimdi ne olacak?" **BBC,** 24.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48388416, (25.06.2019).

oturdu[343]. Bundan dolayı 31 Ekim 2019'a kadar Brexit konusu muğlâklığını koruyan bir hal almıştı. 24 Temmuz 2019 tarihinde Boris Johnson Başbakan olarak seçildi. Hükümetin talebi üzerine Kraliçe 2. Elizabeth parlamentonun açılışının 14 Ekim'e ertelenmesine onay verdi. Bu karar 31 Ekim'e kadar yeni bir anlaşmanın yapılması için gerekli süre kalmaması nedeniyle Brexit'in anlaşmasız gerçekleşmesini sağlamaktaydı. Ancak İngiltere Yüksek Mahkemesi bu kararın yürürlüğe girmesini engelledi ve Johnson hükümeti 19 Ekim'de yeni bir anlaşma metnini tekrar oylamaya sunmak zorunda kaldı. Yeni anlaşma onaylandı ancak hükümetin zaman planlaması için aynı sonuç çıkmadı. Bu doğrultuda Brexit'in ertelenmesi konusu gündeme geldi. Böylece Brüksel'den Brexit'in 31 Ocak 2020'ye ertelenmesi kararı çıktı. Birleşik Krallıkta meydana gele erken seçimlerde Boris Johnson tek başına iktidara geldi ve böylece 31 Ocak 2020'da Brexit'in gerçekleşeceği kesinleşmiş oldu.

Brexit referandumu sonrasında İskoçya'nın AB'de kalma yönündeki tutumunu İskoçya'nın bağımsızlığı konusu takip etmiştir. Bu konuya ilerleyen başlıklarda değinilecektir.

4.2. İSKOÇ BAĞIMSIZLIK HAREKETİ

İskoçya'nın bağımsızlığı konusu her ne kadar 2014'teki referandumdan sonra dünya gündemini işgal etmeye başlamışsa da tarihsel olarak köklü bir arka planı barındırmaktadir.

4.2.1. İskoçya Bağısızlık Hareketinin Tarihsel Arka Planı

Eski adı Kaledonya olan İskoçya, ismini İrlanda'dan göçen Scotia kabilesinden almaktadır. Scotia kabilesi yerleştiği coğrafyada Dalriada adında bir krallık kurmuştur. Bu krallık 9.yüzyılda Piktlerle birleşerek Alba krallığını oluşturmuştur. Takip eden süreçte, İngiltere'de Britanya adasında hâkimiyet sağlama amacıyla hareket edecek olan, Uzun Bacak lakaplı I. Edward'ın tahta çıkması İskoçya için İngiliz tehdidinin başladığı tarih olmuştur. İskoçya kralı III. Alexander'ın ölümünün ardından I. Edward İskoç soylularının talebiyle, hakemlik yapmak üzere, İskoçya'ya davet edildi. I. Edward John de Balliol'u Kral olarak atamasının ardından İskoçya'da hâkimiyet kurmaya çalıştı. Bunun üzerine İskoçya Fransa ile işbirliği yapmaya yöneldi. 1296 yılında ise I. Edward İskoçya'yı egemenlik altına almak üzere işgal etti. Bu olaydan yaklaşık bir yıl sonra İskoçya

[343] Chris Morris " Brexit: İngiltere'nin mevcut şartlarda AB'den ayrılacağı 31 Ekim'e kadar neler olabilir?" **BBC,** 30.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48451999, (25.06.2019).

halk kahramanı William Wallace'ın da adının duyulmasına sebep olacak olan Lanark isyanı patlak verdi. İsyanı takip eden Loundon Hill ve Ayr'daki savaşlarda İskoçya zafer kazandı. Ayrıca İskoç soyluları İngilizlerin şartlarını kabul ettiği esnada Wallace ve Andrew Murray'ın birlikleri Stirling Savaşında (11 Eylül 1297) İngiliz ordusunu bozguna uğratı. Ancak 1 Mayıs 1298'de meydana gelen Falkirk savaşı İskoçların yenilgisiyle sonuçlandı. İngiltere bu zaferin ardından İskoçya'yı egemenliği altına sokmaya başladı. Wallace'ın yargılanması İskoçya'da İngiltere'ye yönelik tepkinin artmasına neden oldu. Bu tepkinin hâkim olduğu atmosferde tahta geçen İskoçya kralı I. Robert İngilizlere karşı zafer kazanarak İskoçya'nın hâkimiyetini geri aldı.

Birleşik Krallık Kraliçesi I. Elizabeth'in varis bırakmadan ölmesi nedeniyle en yakın akrabası olarak IV. James'in torunu olan James tahta geçti. Böylece James 1603 yılında I. James adıyla taç giyerek İngiltere, İskoçya ve Galleri merkezden yönetmeye başladı. Hukuki ve siyasi birlik olmadan "Taçlar Birliği" adı altında bu iki ülke tek krallık altında varlığını sürdürürken 1707 yılındaki "Birleşme Yasası" ile "Büyük Britanya" olarak tek parlamento tarafından yönetilmeye başladı. Bu birleşmenin ardından 1715 ve 1745 yıllarında İskoçlar tarafından tacı ele geçirmek üzere bazı ayaklanmalar çıkarılmış olsa da bu girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. 1800 yılındaki Birleşme Yasası ile İrlanda Parlamentosu dağıtılarak İrlanda'ya Birleşik Krallık Parlamentosunda temsil hakkı verildi. Bu değişim sonucunda devletin resmi adı ''Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı'' oldu[344].

Bu gelişmelerden yaklaşık 3 asır sonra 1978 yılında İskoçya ve Galler için çıkarılan ve yetki devri öngören yasalar çerçevesinde 1 Mart 1979 tarihinde bir referandum gerçekleştirildi. Yasa hükümlerinin uygulamaya geçilmesini Galler'in %80'i reddederken İskoçya'daki referandumda yetki devri için %52 evet oyu çıkmıştır. Referandumda bir tercihin onaylanabilmesi için katılımın %40'ını geçme şartı getiren bir nitelikli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. İskoçya'daki Refranduma katılımın %63,6 olması neticesinde İskoçya'daki seçmenlerin sadece %32,9'luk bir kesimi yetki devri için "Evet" tercihinde bulunmuş görünüyordu. Bu nedenle İskoçya'daki referandum sonuçları onaylanmamıştır[345].

---

[344] Ayrıntılar için Bkz. Peter Fry ve Fiona Somerset Fry, **The History of Scotland,** Routledge, London and New york, 2005.

[345] "The 1979 Referendums", **BBC**, http://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/scotland/briefing/79referendums.shtml, (28.05.2019).

1988'de İskoçya'daki Kiliseler, milliyetçiler, Liberal Demokratlar, İşçi Partililer ve diğer sivil toplum kuruluşları İskoçya Anayasal Konvansiyonunu kurarak yetki devrinin gerçekleşmesi için anayasa değişikliğini talep eden bir kampanya başlatmışlardı. İskoçya Anayasal Konvansiyonu bu amaç doğrultusunda 1995 yılında İskoçya Parlamentosu için bir program yayınladı[346]. Bu gelişmeler İskoçya'da yetki devrine yönelik talebin yükselmesinde etkili olmuştur.

1997 yılındaki genel seçimlerin kazananı Tony Blair liderliğindeki İşçi Partisi oldu. İşçi Partisi 11 Eylül 1997 yılında yeni bir referandum yapmaya karar verdi. Galler'de sadece Galler Parlamentosunun onayı için referandum düzenlenirken İskoçya'da aynı zamanda Parlamentonun sahip olacağı vergileri değiştirme yetkisi için de referanduma gidildi. İskoçya'da Referanduma katılım %60,4'ü bulmuşken İskoçya'nın kendi Parlamentosuna sahip olması için %77,3'le, İskoçya Parlamentosunun vergileri değiştirebilme yetkisi için ise %63,5'le onay verildi. Referandumdan sonra İşçi Partisi hükümeti İskoçya Antlaşması'nı 1998 yılında yürürlüğe koydu. Böylece 1999 yılında 129 üyeli İskoçya Parlamentosu faaliyete geçmiş oldu. Yetki devri gereğince egemen devletin sahip olduğu yasama ve yürütme yetkileri İskoçya Parlamentosuna ve onun seçtiği yürütme organına devredildi[347].

15 Ekim 2012 tarihinde İskoçya Başbakanı Alex Salmond ve Birleşik Krallık Başbakan'ı David Cameron arasındaki müzakereler sonucunda imzalanan Edinburgh Anlaşması ile 2014 yılında bir referandum gerçekleştirilmesine karar verildi[348]. 18 Eylül 2014'te referanduma %84,5 katılım oranıyla birlikte 1 617 989 (%45) "evet" tercihi 2 000 926(%55) oyla hayır tercihi çıktı[349]. Buna karşın 2016 yılında yapılan Brexit referandumunda Birleşik Krallık'ın genelinde %51,9 çıkan ayrılma taraftarı oya nazaran %62 oy oranıyla İskoçya en fazla AB yanlısı oyu kullandı.

---

[346] Yayınlanan program için Bkz. "Scotish Constitutional Convention", **SCC,** https://paulcairney.files.wordpress.com/2015/09/scc-1995.pdf, (29.05.2019)

[347] Richard Dewdney, **Results of Devolution Referendums (1979 & 1997**), Social 6 General Statistics Section, House of Commons Library, 10.11.1997, s. 2-13.

[348] "Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland", Edinburgh, 15.10.2012, https://www2.gov.scot/Resource/0040/00404789.pdf, (29.05.2019).

[349] "Scotland votes no" **BBC**, https://www.bbc.com/news/events/scotland-decides/results, (29.05.2019).

4.2.2. Birleşik Krallık'ta Gerçekleşen Yetki Devrinin İskoç Bağımsızlık Hareketine Etkileri

Birleşik Krallık üniter[350] görünüme sahip bir devlet olsa da adem-i merkeziyetçi bir siyasi geleneği barındırmaktadır. Tıpkı İspanya'da olduğu gibi Birleşik Krallık'ta da belli talepler doğrultusunda yetki devrine gidilmiştir. Yerelleşmeye yönelik uygulanan değişiklikler Belçika gibi üniter bir ülkenin federal bir şekle dönüşmesine sebep olsa da[351] benzer uygulamalar İspanya ve Birleşik Krallık'ta farklı sonuçlara sebep olmuştur. Yetki devri federal devleti[352] çağrıştırsa da İspanya ve Birleşik Krallık'ta gerçekleşen yetki devri üniter ve federal devlet arasında bir form olarak tanımlanabilecek yarı federal veya bölgesel devlet biçiminde bir özelliğe sahip olmuştur. Üniter devletler yerel yönetimlere sadece idari alanda yetki verirken bölgesel devlet üniter devletlerdeki gibi örgütlenme ve yetkilerin kanunla belirlendiği devletler olmaktan çok anayasa ile belirlenen yetkilerle donatılmıştır[353].

Yetki devri kavramının yerelleşme (Desantralization) kavramından farkı yetki devrinin bir bölgede yaşayan etnik topluluğun taleplerini karşılamak ve kendi haklarını tayin etme konusunda belli bir seviyede kontrol sahibi olması anlamını taşımasıdır. Birleşik Krallık'ta İskoçya ve Galler'e sağlanan yetki devri yasama devri olarak da isimlendirilmektedir[354]. Birleşik Krallık'taki yetki devri uygulamalarının tarihsel arka planına bakıldığında devlet sekreterliğinin önemli bir yerde durduğu görülmektedir. Westminister tarafından geleneksel olarak İskoçya, Galler ve Kuzey

---

[350] Birleşik Krallık'ın üniter bir devlet mi yoksa yarı federal bir devlet mi olduğu konusunda yazında bir uzlaşıya varılmış değildir. Üniter devletin en belirgin özelliği ülke, millet ve egemenlik unsurlarındaki teklik ilkesinden kaynaklı yasama, yürütme ve yargı erklerinin tek olmasıdır. Bundan dolayı idari örgütlenmedeki il ve ilçe gibi idari bölümlendirmeler bulunsa da bu birimler idari yetki dışında yasama ve yargı yetkilerine sahip değildir. Bkz. Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş,** Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2004, s. 67-68. Birleşik Krallık'ta bölgelerin anayasalarının değil statülerinin olması üniter devlet görünümüne sebep olsa da yetki devri sonucunda meydana gelen görünüm federal görünümü çağrıştırmaktadır. Bu durumu açıklayabilmek için "bölgeli devlet" kavramına başvurulmaltadır. Bkz: Seyfullah Tosun, **Bölgeli Devlet İspanya, İtalya ve Birleşik Krallık Örnekleri,** 1. Basım, On İki Levha Yayıncılık, 2018.

[351] Arend Lijphart, **Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries**, Yale University Press, New Haven London, 1999, s. 197.

[352] Birleşik devletler birden çok devletin gevşek veya sıkı bağlarla birleşmelerinden oluşur. Birleşik devletler birlik ve topluluk olarak ikiye ayrılır. Birlikler, birden çok monarşik devletin başına bir hükümdarın geçmesi şeklindeki kişisel birlik ve birden çok devletin dış ilişkilerde tek bir devlet şeklinde hareket edip kendi içlerinde bağımsız olduğu gerçek birlik olarak ikiye ayrılmaktadır. Topluluk şeklindeki örgütlenmede ise üye devletlerin uluslararası alanda kişiliğe sahip olabilmekle beraber ayrılma hakkının da korunduğu konfederasyonlar ve uluslar arası kişiliğe tek bir devletin sahip olduğu federal devletler olarak ikiye ayrılır. Bkz. Kemal Gözler, s. 70-79.

[353] Kemal Gözler, s. 70.

[354] Frank Bealey, **The Blackwell Dictionary of Political Science: A User's Guide to its Terms**, Blackwell Publishers, UK, 1999.

İrlanda'yı temsil edecek olan devlet sekreterlerini atanmaktaydı. İskoçya Devlet Sekreterinin ilk olarak atanması ise 1885 yılında gerçekleşmiştir. Ancak 1926 yılına kadar İskoçya'nın tam bir devlet sekreterliğine sahip olamamıştır. Bununla birlikte İskoçya'nın 1982 yılına kadar kabineden komuta edilmesi de sözkonusu olmamıştır. Ayrıca Galler'de de 1964 yılına kadar Devlet Sekreterliği faaliyete geçmemiştir. Bunların yanı sıra 1997'de İşçi Partisi hükümeti Kuzey İrlanda, Galler ve İskoçya'da farklı derecelerde yetki devri uygulamaya karar vermiştir. Uygulamaya karar verilen yetki devrine bakıldığında Birleşik Krallık'taki farklı kimliklerin farklı yetki devri taleplerinde bulunmasından dolayı asimetrik bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir[355].

İskoçya'daki yerinden yönetim İskoçya Yasası ile kurulmuştur. Tek meclisi olan İskoçya Meclisi 73'ü basit 56'sı nispi çoğunluk sistemine göre 4 yıllığına seçilmek üzere 129 üye bulundurmaktadır. İskoçya'da yürütme İskoçya Parlamentosunun seçip Kraliçe'nin atadığı bir başbakan ve başbakan tarafından atanan bakanlardan oluşmaktadır. Birleşik Krallık İskoçya'nın yürütme organına Eğitim, çevre, sağlık, polis gibi pek çok alanda tam bir yasama yetkisi sağlayıp ardından kısıtlamalara gitmiştir. Örneğin gelir vergisi toplama olanağı sunarken gelir vergisi oranında %3'ü geçmeyecek bir değişiklik yapma olanağı tanımıştır[356]. Bununla birlikte merkezi hükümet İskoç Parlamentosunun kararlarını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve AB topluluk hukukuna aykırı olduğu takdirde Lordlar ve Avam Kamarası olmak üzere her iki meclis ile veto edebilmektedir[357]. Ayrıca Westminister İskoç Parlamentosunun yetkisi dâhilinde olan alanlarda kanun yapma yetkisine sahiptir. Ancak İskoç Parlamentosu tersi bir uygulamayı gerçekleştirememektedir[358].

Keating desantralizasyonla sağlık ve eğitim gibi kamu hizmetlerinde İskoçya ve İngiltere arasında farklılıkların meydana geldiğini belirtmiştir. Bu farklılığın temelinde İngiltere'de uygulanan neoliberal politikaların İskoçya'da karşılık bulmaması yatmaktadır[359]. Keating yerel yönetim reformu sonrasında İskoçya'da

---

[355] Montserrat Guibernau, "Devolution and Independence in the United Kingdom: Tha case of Scotland", **REAF**, Numara: 11, 2010, s. 56.
[356] William Wade ve Christopher Forsyth, **Administrative Law**, 9th editiın, Oxford, Oxford University Press, 2004, ss. 134-136.
[357] Wade ve Forsyth, s. 136.
[358] Barry K. Winetrobe, "Much More to Say: Constitutional Change, Devolution and Public Law in the UK", **The British Journal of Politics & Internatinal Relations,** Cilt: 7, Konu: 3, 2005, s. 39.
[359] Michael Keating, "Policy Convergence and Divergence in Scotland under Devolution", **Regional Studies**, Cilt: 39, Konu: 4, 2005.

çıkan yasa sayısında artışa dikkat çekmektedir. Kamu maliyesi ve eğitime ilişkin çıkan bu yasalar reform sonrası dönemde yoğunluk kazandığı için merkezi hükümetin etkisi altında olmadan çıkmıştır. Böylece İskoçya'da reform öncesinde de varlık gösteren gelenek farklılığı reform sonrası daha belirgin bir hal alarak varlığını devam etmiştir[360]. Ayrıca Mart 2015'te yapılan bir araştırmada İskoç halkının %62'si kendisini Britanyalı'dan çok İskoç olarak gördüğünü belirtmiştir[361]. Bu kimlik farklılaşmasında yetki devri sonrasındaki uygulamaların önemli bir yer ettiğini görmek mümkündür.

Birleşik Krallık'ın oluşumunda bölgelerin katılış şekline bakıldığında İskoçya'daki ayrılıkçı hareketin diğer bölgelerden daha farklı bir içeriğe sahip olmasını anlamak mümkündür. Örneğin İskoçya ile kıyaslandığında Gall Tudor hanedanlığının İngiliz tahtına katılması örgütlenme yapısı ve kültür üzerinde farklı sonuçlara sebep olmuştur. Henry Tudor'un 1485'te Bosworth Savaşı'ndaki zafer kazanması Gall asimilasyonu için öz güven toplamasına sebep olmuştur. Ardından 8. Henry 1536'da kabul edilen Birlik Antlaşması'yla Galler'i kendi topraklarıyla birleştirmiştir. Bunun sonucunda İngiliz sistemine tamamen dâhil olan Galler yönetimi kendi özgün niteliğini kaybetmiştir. Ayrıca Galler, İngiltere'deki yasal işlemler için kullanılan tek dil uygulamasına da maruz kalmıştır. Bu uygulama ise asimilasyonu hızlandırmıştır. Diğer taraftan İrlanda'ya bakıldığında, İrlanda'nın İngiltere ve İskoçya'nın Krallar Birliğine 1653'te dâhil olduğu görülmektedir. Uzlaşma Kanunu'na göre İrlanda fethedilmiş toprak olarak geçmekteydi. Ayrıca Ulster İrlandalı Katolik popülâsoynun yanında Britanyalı Protestan popülâsyonun da bulunduğu bir coğrafya haline gelmişti. Buna ek olarak Williamite Savaşları Katolik ayrımcılığının güçlenmesine sebep olmuştu. Çıkarılan Penal Kanunları neticesinde Katoliklerin sadece ordunun dışında bırakılması sağlanmamış aynı zamanda yerel ve ulusal düzeylerdeki politik alanlara dâhil olmalarına da yasaklama getirilmiştir. 1800'deki birlik antlaşması da İngiliz parlamentosu içerisinde Protestanları koruma altına almaktaydı. Ayrıca 1920 yılında İrlanda Hükümeti Antlaşması'yla İrlanda hükümeti iki öz yönetime ayrılmıştı. Bu tarihten sonra da İrlanda'da Katolik Protestan çekişmesi sürmeye devam etti. Kuzey İrlanda ve Galler'in durumu göz

[360] 2001 yılında İskoçya İngiltere'deki uygulamalardan farklı olarak sosyal devlet anlayışıyla eğitim harcını kaldırmıştır. Bkz. M. Keating, 2005.
[361] "Would you rather describe yourself as British or Scottish?", **What Scotland thinks,** 19.03.2015, http://whatscotlandthinks.org/questions/would-you-rather-describe-yourself-as-british-or-scottish, (05.05.2019).

önünde bulundurulduğunda İskoçya'nın daha farklı bir konumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel süreçler Galler'in asimilasyona İrlanda'nın çatışmaya maruz kalmasına sebep olurken İskoçya'nın özgün yapısını korumasına olanak tanımıştır. Böylece 1707'de İngiltere ve İskoçya'nın parlamentolarının birleştirilmesinden sonra İskoçya'nın yasal sistemi, eğitim sistemi, hukuku ve kiliseleri de dâhil olmak üzere kendine özgü yapısı korunmuştur[362].

4.2.3. İskoçya Bağımsızlık Referandumu

İskoç Ulusal Partisi (Scotland National Party- SNP) 1934 yılında parlamento'ya girdiği günden beri bağımsızlık yönünde bir tutumu benimsemiştir. 1979'daki referandum bunun ilk örneğiydi[363]. Tarihsel arka planına bakıldığında Birleşik Krallık'ın Avrupa Topluluğu'na girmesi gündeme geldiği dönemde Galler ve İskoç kamuoyunda üyeliğe yönelik olumsuz bir tutumun hâkim olduğu görülmektedir. Ancak Margaret Thatcher'in Avrupa şüphecisi bir tavrı benimsemesi bu bölgelerdeki Avrupa'ya yönelik tutumun değişmesinde etkili oldu[364]. Örneğin SNP 1980'li yılların sonlarına doğru "Avrupa'da bağımsız bir İskoçya" sloganı çerçevesinde politikalar geliştirmeye başlamıştır. 1973 yılında Birleşik Krallık Avrupa Topluluğu'na üye olunca İskoçya Avrupa düzeyinde temsil imkânına kavuşmasıyla birlikte küçük devlet olmanın dezavantajlarından kurtulma olanağı yakaladı. Böylece Londra hükümetinin aracılığından sıyrılıp doğrudan Avrupa'da karar alma mekanizmasının bir parçası haline gelecekti[365]. İskoçya'nın Avrupa içinde bağımsız bir "ülke olması politikası hem Avrupa düzeyinde temsili hem de Avrupa piyasalarında İskoçya'nın yer etmesini sağlayacaktı. SNP'nin benimsediği bu politika seçmende karşılık bularak 1980 sonrasında SNP oylarının yükselmesine sebep olmuştur[366].

Londra hükümeti İskoçya'da yükselen ayrılıkçı tutuma ve milliyetçi atmosfere karşı taviz politikalarıyla karşılık verdi. Ancak bu durum beklenenin aksine İskoçya'da merkezi hükümetten taviz beklentilerinin artmasına sebep oldu[367]. Böylece SNP 2011'deki bölgesel seçimi kazandıktan sonra Başbakan Alex Salmond

[362] Montserrat Guibernau, s. 5.
[363] Öznur Akçalı, "Avrupa'da Ayrılıkçı Hareketler: İskoçya Örneği", 09.09.2014, https://www.abhaber.com/avrupada-ayrilikci-hareketler-iskocya-ornegi/, (20.09.2019)
[364] Mustafa Şahin, Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası, Nobel Yayınları, Ankara, 1994, s. 154.
[365] Burak Küntay, Yusuf Ertuğral, "Birleşik Krallık'ın AB'deki Geleceği ve İskoçya Sorunu", **Brexit sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği,** Europolitika ve Akamos Yayınları, 2017, s. 137
[366] Şahin, 1994, ss. 163-164.
[367] Küntay ve Ertuğral 2017, s. 138.

bağımsızlık referandumu için Merkezi hükümete talepte bulundu. Bu talebin ardından 2012 yılında, yapılacak referandumdan çıkan sonuca herkesin saygı duyacağına dair, Edinburgh Anlaşması imzalanmıştır[368]. İskoçya Birleşik Krallık'tan ayrılma durumunda Avroya geçmeyip paund/sterlinde kalmak istese de Birleşik Krallık böyle bir seçeneğe olanak tanımamıştır. Ancak referandumdan çıkan sonuç her ne olursa olsun İskoçya için kazançlı olacaktı. Bağımsızlıkla sonuçlanmasa da daha fazla yetki devrinin gerçekleşmesi durumu sözkonusuydu[369]. Bu bakımdan İskoçya bağımsızlık referandumu daha fazla yetki devriyle bağımsızlık arasındaki bir seçim olarak durmaktadır.

İskoçya'nın bağımsızlık taleplerinin arkasında 1969 yılında Kuzey Denizi'nde petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunmasıyla birlikte meydana gelen gelişmelerin de etkili olduğu görülmektedir. Petrol ihtiyacını ithalatla karşılayan Birleşik Krallık 1980 sonrasında petrol ihracatçısı konumuna geldi. Ayrıca diğer taraftan Birleşik Krallık'ta doğalgaz kömürün yerini almaya başladı. Bu gelişmeler doğrultusunda İskoçya petrolün İskoçya'nın hakkı olduğunu ve faydalanma konusunda İskoçya'nın önceliğinin olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık Londra hükümeti ise petrolden tüm ülkenin faydalanması gerektiğini ifade etmiştir[370]. Dolayısıyla İskoçya'nın bağımsızlık talebinin arkasında petrol meselesi de yer etmektedir.

İskoçya'da SNP "*Kendi başımıza daha iyiyiz*" (*We are better off on our own*) ve *"Ekonomimiz Birleşik Krallık'ın genelinden daha güçlü*" (*Our economy is stronger than United Kingdom as a whole*) gibi sloganlara dayanan bir ayrılık propagandası yapmıştır[371]. Bu bağlamda İskoç politikacı Gray Birleşik Krallık'ın kalanı için İskoçya'nın 35 milyar sterlinlik bir yükün altına girdiğini ifade etmiştir[372]. "Evet" kampanyasında vergi bakımından İskoçya'nın Birleşik Krallık'ın diğer bölgelerini besler konumda olmasına vurgu yapılmakla birlikte, İskoç halkı genel

[368] "Edinburgh agreement (October 2012) Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland" **gov.scot,** https://www2.gov.scot/resource/0040/00404789.pdf, (05.05.2019).
[369] Valentina Pop, "Scotland chooses to stay in the UK Edinburgh", **EU observer**, 19.09.2014, https://euobserver.com/political/125677, (05.05.2019).
[370] Şahin, 1994, s.164.
[371] "Scotland's future, Your guide to an independent Scotland", **Scottish Government**, 2013, http://www.gov.scot/resource/0043/00439021.pdf, (05.05.2019). s.13,
[372] Michael Gray, "Westminster charges Scotland billions of pounds in service costs", **Business for Scotland,** 12.03.2014, http://www.businessforscotland.com/westminster-charges-scotland-billions-of-pounds-in-service-costs/, (05.05.2019).

olarak Birleşik Krallık'ın ekonomi politikalarını desteklemiyordu[373]. Ayrıca "evet" kampanyası tarafından İskoçya'nın petrol ve balıkçılığa sahip olmasının kendi başına zengin bir ülke olarak varlığını sürdürebileceğinin dayanağı olarak vurgulanmıştır[374]. Diğer bir konu ise İskoçya'nın Birleşik Krallık'ın bir parçası olmasından dolayı nükleer silahlar için 100 milyar sterlin vermeyi kabul etmek zorunda kalmasıdır. İskoçya'nın bağımsız olması İskoçya'yı böyle bir yükten kurtaracaktı. Bununla birlikte İskoç seçmenin neredeyse yarısının nükleer silaha karşı olması[375] bu konunun "evet" kampanyasında ele alınan temel konulardan olmasına sebep olmuştur.

4.2.4. Bağımsızlık İhtimalinde İskoçya'nın AB içinde Kalma Konusu

İskoçya'nın bağımsızlık referandumu sırasında dikkat çeken konulardan biri de İskoçya'nın bağımsızlık sonrası Avrupa Birliği'yle ilişkilerinin ne olacağı konusuydu. İskoçya eğer bağımsız bir devlet olursa dolaylı olarak AB dışında kalacaktı. Bu nedenle İskoçya'nın bağımsızlık konusunu gündeme getirmesiyle birlikte AB içinde kalmayı isteyip istemediğiyle ilgili tartışmalar da ortaya çıktı[376].

Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Jose Manuel Borosso ayrılıkçı ülkelerin doğrudan Avrupa Birliği içerisinde kalamayacağını ifade etmiştir. Bu ifadenin gerekçelerinden biri de yeni üye devletlerin kabulü için diğer Avrupa Birliği üyesi ülkelerin onayının gerekmesidir. Borosso'nun bu ifadesine dayanarak referandumda hayır oyu kullanan İskoç seçmen sayısının %36 olduğu görülmektedir[377]. Diğer taraftan Avrupa Konseyi Başkanı Van Rompuy ayrılıkçı hareketlerin güçlü olduğu İspanya için bireşik bir devlet olarak devam etmesi yönünde temennide bulunmuştur. Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun yeni başkanı Jean-Claude Junker'in "*Önümüzdeki beş yıl içinde Avrupa'ya yeni üye alınmayacaktır*" ifadesi İskoçya'nın bağımsız olduğu takdirde AB'ye kabul edilmesinin kolay olmayacağı yönünde

[373] Terry Macalister, "Who would get oil revenues if Scotland became independent?", **The Guardian**, 21.05.2014, https://www.theguardian.com/politics/reality-check-with-polly-curtis/2012/mar/02/oil-revenues-if-scotland-became-independent, (05.05.2019).
[374] Michael Gray, "10 economic benefits for a wealthier independent Scotland", **Business for Scotland,** http://www.businessforscotland.com/10-economic-benefits-for-a-wealthier-independent-scotland/, (16.06.2019).
[375] James McKeon, "Scottish independence could leave UK nuclear weapons homeless", **the Bulletin**, 20.08.2014, http://thebulletin.org/scottish-independence-could-leave-uk-nuclear-weapons-homeless7395, (05.05.2019).
[376] Eve Hepburn, "Open Democracy: What next for independence movements in Europe?", 16.11.2014, https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/eve-hepburn/what-next-for-independence-movements-in-europe, (16.06.2019).
[377] Katy Owen, "A tale of two referendums", **Survation,** Eylül 2014, http://survation.com/a-tale-of-two-referendums-fear-of-leaving-eu-has-little-effect-on-pro-independence-scots-2/, (16.06.2019).

yorumlanmasına sebep olmuştur[378]. Bunun sonucunda İskoçya'daki Bağımsızlık referandumunda ekonomik bütünleşmenin avantajlarının devamlılığı için Birleşik Krallık içinde kalma düşüncesi ağır basmıştır[379].

İskoçya'nın bağımsız olmasının Avrupa'daki diğer ayrılıkçı hareketleri de cesaretlendirecek bir domino etkisi yaratabileceğine ilişkin beklentiler bulunmaktadır[380]. Domino etkisi olasılığı Avrupa'da son zamanlarda artan ayrılıkçı partilerin sayısı dikkate alındığında olası bir durum olarak görülmektedir. EurAsia Group başkanı Ian Bremmer da benzer bir değerlendirmeyle İskoçya'nın bağımsız olmasının diğer ayrılıkçı hareketleri cesaretlendireceğini ifade etmiştir[381]. Avrupa Birliği ayrıca devletlerin güvenliğini, yasalarının uygulanabilirliğini ve kalıcı barışın devamını sağlamaya odaklanarak Merijin ve Guillame'nin ifade ettiği gibi devletlerin balkanlaşma potansiyellerine karşı önlemler almaktadır. Bu nedenle ulusaltı düzeyde gerçeleşecek bir bağımsızlık durumunda tekrardan AB'ye katımlın gerçekleşmeyeceği birçok kez belirtilmiştir[382].

İskoçya'nın bağımsızlığı konusu Birleşik Krallık'ın üyesi olduğu uluslararası örgütlerde kalınıp kalınmayacağı tartışmalarını doğurmuştur. Ancak İskoçya Bağımsızlık referandumundan çıkan "Hayır" sonucu Avrupa birliğinde yer almaya devam etme, NATO üyeliği ve diğer uluslararası örgütlerde varlığını devam ettirmek gibi konulardaki belirsizliği ortadan kaldırmıştır[383]. İskoçya'da bağımsızlık referandumunda hayır oyu çıkmasında Adam Smith Enstitüsü Araştırma Direktörü Sam Browman'a göre halkın bağımsızlık için belirgin bir nedeninin olmaması ve mevcut ekonomik durumun devamlılığını isteyen, bağımsızlık sonrasındaki belirsizliğe cesaret edemeyecek olan bazı kararsız oylar etkili olmuştur[384].

---

[378] Danny Kemp, "Europe fears Scottish İndependence Contagion", 14.09.2014, https://www.businessinsider.com/afp-europe-fears-scottish-independence-contagion-2014-9 (30.09.2019)

[379] Küntay ve Ertuğral, 2017, s. 138.

[380] Erika Forsberg, "Do Ethnic Dominoes Fall? Evaluating Domino Effects of Granting Territorial Concessions to Separatist Groups", **International Studies Quarterly**, 2013, s. 335.

[381] Brett LoGiurato, "Bremmer: If Scotland Votes For Independence, Prepare For The European 'Contagion' Effect Across Europe", **Business Insider**, 08.09.2014, https://finance.yahoo.com/news/bremmer-scotland-votes-independence-prepare-205754548.html, (16.06.2019).

[382] Merijn Hamon ve Guillaume van der Loo, "The temporal paradox of regions in the EU seeking independence: contraction and fragmentation versus widening and deepening", **European Law Journal,** Cilt: 20, Numara: 5, 2014.

[383] Dilek Yiğit, "İskoçya Bağımsızlık Referandumu: Pandora'nin Kutusu", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 70, Ekim 2014, s. 12.

[384] Gökhan Kurtaran, "İskoçya Referandumda 'ekonomik istikrar' dedi ", 2014, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iskocya-referandumda-ekonomik-istikrar-dedi/118662 (29.09.2019)

4.2.5. Brexit Sonrası İskoç Ayrılıkçılığının Tekrar Gündeme Gelmesi

Brexit seçimlerinden sonra İskoçya Başbakanı Nicola Sturgeon'un İskoçya'nın AB içerisinde kalmayı tercih etmesinin sebepleri İskoçya'nın dünya ortak piyasasında kalarak dünya piyasasıyla ilişkili işlerini ve yatırımlarını, Avrupa devletleri içerisinde özgür seyahat etme çalışma ve yaşama hakkını korumak olduğunu belirtmiştir[385]. Brexit sonrasında Theresa May'in Lizbon Antlaşması'nın 50. maddesini yürürlüğe sokabileceğini açıklamasını[386] takip eden süreçte Sturgeon İskoçya parlamentosu'nun onayı olmadan sürecin başlatılmasına tepki göstermiştir. Sturgeon Londra Hükümeti'nin sert bir Brexit'i hedeflediği ve süreci parlamento onayı olmadan planladığını ifade etmiştir[387]. Brexit referandumundan sonra İskoçya'nın bağımsızlığının tekrardan gündeme gelmesi üzerine İspanya Başbakanı Mariano Rajoy İskoçya'nın ayrılık sonrası AB ile yapacağı müzakereye karşı olduğunu ifade etmiştir[388]. İspanya'nın bağımsız bir iskoçya'nın AB'ye alınmasından duyduğu rahatsızlığın temel nedeni böylesi bir olasılığın İspanya içerisindeki Katalonya ayrılıkçı hareketini de tetikleyebilecek olmasıdır.

Brexit referandumunun ardından Sturgeon SNP'nin Glasgow kongresinde "*Eğer bu ülkemizin çıkarlarını korumak için gerekiyorsa, İskoçya'nın Birleşik Krallık Avrupa Birliği'nden ayrılmadan önce bağımsızlık konusunu yeniden ele alma kapasitesine sahip olmasında kararlıyım*" şeklinde ifadelerde bulunarak Birleşik Krallık'tan ayrılmak üzere tekrardan bir bağımsızlık referandumu yapılması için yasa tasarısı sunacağını belirtmiştir[389]. 2017 yılının Mart ayında Sturgeon bağımsızlık referandumunun tekrarlanması talebini İskoçya meclisine taşıyarak 59 milletvekilinden gelen olumsuz yanıta karşı 69 milletvekilinin onayıyla ikinci bir referandum için destek almıştır. Bu durum karşısında İngiliz hükümetinden gelen cevap ise Brexit gerçekleşmeden böyle bir durumun tartışmaya açılamayacağı olmuştur[390].

---

[385] "Brexit vote: Nicola Sturgeon statement in full", **BBC,** 24.06.2016, https://www.bbc.com/news/uk-scotland-36620375 (07.06.2019).

[386] **"**Avrupalı aşırı sağcılar referandum için ayaklandı", **Euronews,** 24.06.2016, https://tr.euronews.com/2016/06/24/avrupali-asiri-sagcilar-referandum-icin-ayaklandi, (30.09.2019).

[387] Gülsüm Alan, "AB'den İngiltere'ye Özel Statü", 20.02.2016, https://tr.euronews.com/2016/02/20/ab-den-ingiltereye-ozel-statu, (30.09.2019).

[388] "İspanya: İngiltere'den sonra İskoçya ile AB üyelik müzakeresi yapamayız", **BBC,** 29.06.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_ab_ingiltere (07.06.2019).

[389] "İskoçya ikinci bağımsızlık referandumuna hazırlanıyor", **BBC,** 13.10.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37644207 (07.06.2019).

[390] " İskoçya Parlamentosu'ndan bağımsızlık referandumuna detek", **BBC,** 28.03.2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39420228 (07.06.2019).

2019'un Mayıs ayında Sturgeon Birleşik Krallığın AB'den ayrılması durumunda en geç 2021 yılında bağımsızlık referandumuna gideceğini belirtmiştir. Ancak böyle bir referandumun gerçekleşebilmesi için Birleşik Krallık hükümetinin onayı gerekmektedir. Birleşik krallık hükümeti ise bu talep karşısında daha önceden ikinci bir referandumun yapılmayacağına karar verildiğini belirtmiştir[391].

İskoçya Yüksek Mahkemesi Boris Johnson'un İngiltere parlamentosunu askıya alma yönündeki tutumunun kanunsuz olduğu kararını verdi. Bununla birlikte SNP'li Joanna Cherry de parlamento'nun derhal toplanmasına yönelik çağrıda bulundu[392].

İskoçya'daki milliyetçi kanatta 2014'te %55 bağımsızlığa karşı oy çıkarken 2016'daki referandumda %62 oranında hayır oyunun çıkması referandumun tekrarlanması için bir gerekçe olarak görülüyordu. Milliyetçi kanat yine 2014'te bağımsızlık yönünde oy çıkmamasının sebebini AB içerisinde kalmanın garanti olmamasına bağlıyordu. Dolayısıyla Brexit'in gerçekleşmesi İskoç milliyetçilerine göre İskoçya bağımsızlık referandumunun tekrar yapılmasını gerekli kılıyordu[393]. 2014'te Neil Mackay'in öncülüğünü yaptığı "All Under One Banner" hareketi'nin çalışmaları doğrultusunda 5 Ekim'de Edinburgh'da binlerce İskoçyalı bağımsızlık için sokaklara döküldü. Pankartlarda "Britanya devletiyle bağlar koparılsın", "Irkçılığa ve kemer sıkma politikalarına karşı direnin"gibi ifadeler yer almaktaydı[394].

Birleşik Krallık'ta gerçekleşen yetki devri sonrasında İskoçya ve İngiltere'nin benimsediği politikalar arasında ideolojik farklılıklar ortaya çıktığı görülmektedir. İngiltere'de sağ politikalar benimsenirken İskoçya sosyal demokrat politikalardan yana bir tutum benimsemiştir. İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'ya yapılacak mali yardımlar Londra hükümetinin kararlarına bağlı olduğu için İngiltere'nin belli alanlarda küçülmesi bu bölgelerde de küçülmeye sebep olmaktadır[395]. Sağ

---

[391] "İskoçaya Özerk Yönetimi Başkanı: Brexit olursa İskoçya'da 2. Bağımsızlık referandumu 2021'e dek yapılmalı", **BBC,** 24.4.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48039109 (07.06.2019).

[392]**,** "İskoçya Mahkemesi'nden Johnson'a brexit darbesi", **Amerika'nın Sesi,** 11.09.2019, https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87sko%C3%A7ya-mahkemesi-nden-johnson-a-brexit-darbesi-/5079443.html (06.10.2019).

[393] "Angered by Brexit, thousands rally in Edinburgh for Scottish independence", **France24,** 05.10.2019, https://www.france24.com/en/20191005-brexit-thousands-protest-edinburgh-scottish-independence-boris-johnson (07,10.2019)

[394] "İngilizlere bölünme tehdidi: İskoçlar sokaklara döküldü", **Haber7,** 05.10.2019, http://www.haber7.com/dunya/haber/2903384-ingilizlere-bolunme-tehdidi-iskoclar-sokaklara-dokuldu/?detay=1 (09.10.2019).

[395] Thomas Benedikter, "Etnik Uyuşmazlığın Özyönetinle Çözümü Avrupa ve Güney Asya'da Özerkliğin Kısa Bir Rehberi, (Çev. M. Sağlam), Nika Yayınevi, 2014, s. 186.

politikaları benimseyen İngiliz hükümetinin sosyal demokrat bir çizgiyi benimseyen İskoçya hükümetiyle gerilimi artmıştır. Bu konuyla bağlantılı en önemli nokta ise kamu politikalarıdır. İngiliz hükümetinin benimsediği kemer sıkma politikaları ve benimsediği sosyal politikalar bu çelişkinin temelini oluşturmaktadır[396] Bu noktada Avrupa Birliği, İskoçya ve diğer bölgeler için merkezi hükümete karşı denge noktasını oluşturmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Brexit referandum sonuçlarının "evet" çıkması durumunda bağımsızlık konularının tekrar gündeme gelmesi olağandı[397].

2014'teki seçimlerde bağımsızlık için %55 oranında hayır oyunun çıkmasında AB içinde kalmayı garantileyememek gibi bir faktör etki unsurlarından biri olmuşken Brexit referandumuna %62 oranında hayır oyunun çıkmasında yine aynı durumun etkili olduğunu söylemek mümkündür. Birleşik Krallık'ın 1975 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda kalınıp kalınmayacağına yönelik düzenlenen referandumun sonuçlarıyla Brexit referandumunun sonuçları arasındaki farklılık dikkate alındığında İskoçya için AB içinde kalmanın zaman içerisinde önemli bir konu haline geldiği görülebilmektedir.

Tablo 6: 1975'teki Referandumla Brexit Referandumunun Sonuçlarının Karşılaştırılması

1975'teki referandum/2016 Brexit Referandumu				
Ölçekler	**Evet/1975**	**AB'de kalma/2016**	**Hayır/1975**	**AB'den çıkma/2016**
Birleşik Krallık(genel)	% 67,2	% 48,1	% 32,8	% 51,9
İngiltere	% 68,7	%46,6	% 31,3	% 53,4
İskoçya	% 58,4	% 62,0	% 41,6	% 38,0
Galler	% 64,8	% 47,5	% 35,2	% 52,5
Kuzey İrlanda	% 52,1	%55,8	% 47,9	%44,2

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere İskoçya Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye olma konusunda Kuzey İrlanda'dan sonra en fazla hayır oyunun

[396] Yiğit, 2014, ss. 8-9.
[397] Küntay ve Ertuğral, 2017, s. 140;

kullanıldığı bölgeyken 41 yıl sonra gerçekleşen referandumda en AB destekçisi bölge haline gelmiştir. Bu sonuçlar İskoçya'da gerçekleşen yetki devriyle İskoçya kamu politikalarının Birleşik Krallık içerisinde farklı bir konuma geldiği ve AB yapısındaki dönüşümün ulusaltı nitelikteki ayrılıkçılıkta önemli bir rolünün olduğu iddiasını destekler niteliktedir. Ayrıca Avrupa şüpheciliği bu açıdan bakıldığında Britanya'nın konusu olmaktan çok İngitere'yle anılan bir mesele olarak durmaktadır[398]. Buna ek olarak Avrupa şüpheciliğiyle anılan UKIP diğer bölgelere kıyasla İskoçya'da en az destek gören partidir[399].

Toparlanacak olursa, İskoçya Birleşik Krallık içerisinde özgün yapısını korumuş bir bölgedir. Yetki devriyle yarı-federal bir görünüme gelen Birleşik Krallık içerisinde İskoç ayrılıkçılığı Katalonya'dan farklı olarak ulusal bir kimliğe dayanmaktan çok ekonomik ve siyasi bir nitelik taşımaktadır. İskoç bağımsızlık referandumunda "hayır" tercihinin kazanmasının arkasında AB içerisinde kalmanın garanti altına alınmaması önemli bir gerekçe olarak durmaktadır. Bu durumda İskoçya için daha fazla yetki devrinin sağlanması Birleşik Krallık dışında kalmaktan daha uygun bir seçenek olarak görülmüştür. Brexit referandumunda İskoçya'nın en yüksek oy oranıyla AB içerisinde kalma yönünde tercihte bulunması ve tekrardan bağımsızlığı gündeme taşıması İskoç ayrılıkçılığında AB'nin oynadığı rolün ne derecede önemli olduğunu göstermektedir. İskoçya örneğinden hareketle AB içerisindeki olası bir ulusal düzeyde ayrılıkçılığın ulusaltı düzeyden tepkiler getirdiği (Brexit) verisiyle, ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılığın AB içerisinde kalmak için bağımsızlıktan vazgeçmesi (İskoçya Bağımsızlık referandumu) verisi bir arada değerlendirildiğinde AB düzeyinin ne derece önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buradan ayrılıkçılık konusunun ulusaltı düzeyde bir mesele olmaktan çıktığı AB düzeyini de alakadar eden bir konu haline geldiği sonucu çıkarılabilmektedir. Bir ulusaltı mesele olan İskoç ayrılıkçılığı sadece Birleşik Krallık düzeyinde bir mesele olmaktan çıkıp AB genelinde bir ayrılıkçılık akımını başlatma potansiyeli taşıması nedeniyle Ulusüstü düzeyi de ilgilendiren bir konu halini almıştır. Sonuç olarak İskoç ayrılıkçılığı bir ulusal sorun olmaktan çok ulusaltı, ulusal ve ulusüstü düzeyler arasındaki ilişkiyle doğrudan alakalı bir konu haline gelmiştir.

---

[398] Ford ve Goodwin, 2014, s.31; Ailsa Henderson, Charlie Jeffery, Robert Lineira,Roger Scully, Daniel Wincott ve Richard Wyn Jones, "England, Englishness and Brexit", **The political Quarterly,** cilt: 87, No: 2, Nisan-Mayıs, 2016, s. 187-199.

[399] Aileen McHarg ve James Mitchell, "Brexit and Scotland", **The British Journal of Politics and International Relations,** Sage, 2017, s. 2.

SONUÇ

Avrupa'daki bütünleşmenin arka planında Antik Yunan'dan bu yana gelen bir tecrübe ve düşünce birikimi olduğu görülmektedir. Attik-Delos deniz birliğiyle tecrübe edilen bütünleşme deneyiminden AB bütünleşmesine kadar giden süreçte çeşitli bütünleşme planları kaleme alınmıştır. Roma barışıyla sağlanan Avrupa bütünlüğünü korumak ve sürdürmek üzere St. Augustine, Aquinas, Dante gibi isimlerin felsefi ve teorik çalışmaları olmuştur. Bu düşünürlerin Avrupa içinde barışın sürdürülmesi için düşünsel bir çabaya girdikleri görülmektedir. Diğer taraftan Pierre Dubois direkt Avrupa barışını tesis etme fikrinden ziyade Haçlı seferlerindeki başarısızlığı çözmenin bir yolu olarak Avrupa barışın gerekliliğini ifade ederek bunu tesis edecek kurumlar tasarlamıştır. Emeric Cruce planında bütünleşme için dünya barışı ve serbest ticaretin önemine vurgu yaparken Bethune tahkim sistemine dayalı ve Avrupa'yla sınırlandırılmış bir bütünleşme planlamıştır. Diğer yandan 17.yy.da Hugo Grotius'un uluslararası hukukun gerekliliğini ifade etmesi, Komensky'nin bağımsız devletlerden oluşan küresel birlik vurgusu, Leibniz'in Avrupa barışı için dış tehditlerin kalkması gerektiğini belirtmesi 18.yy.da Aydınlanma düşüncesini etkide bulunmuştur. Bu dönemde Saint Pierre tahkim sistemine dayanan bir federatif yapıyla Avrupa'da kalıcı bir barışın kurulabileceğini ifade ettiği bir proje yayınlamıştır. Saint Pierre'in projesinden yola çıkarak J. J. Rousseau federasyonun kurulması ve sürdürülebilmesi için kaba gücün gerektiğine değinirken Kant savaş hukukuna dayanmayan ve savaş olasılıklarını ortadan kaldıracak bir barış antlaşmasının gerekliliğini ifade etmiştir.

Fransız Devrimi'yle birlikte Avrupa'da ulus devlet formunda bir bütünleşme oluşturma fikri ortaya çıkmıştır. Gottlieb Fichte bu doğrultuda cumhuriyetçi değerlere dayalı bir dünya organizasyonu içinde oluşturulacak bir uluslar birliğini savunmuştur. Saint Simon da Napolyon'un devrilmesinden sonra düzenlenen Viyana kongresinde Fransa ve Büyük Britanya'nın öncülük ederek oluşturulacak bir konfederasyon önerisinde bulunmuştur. Bu dönemde Giuseppe Mazzini, Victor Hugo ve Michail Bakunin gibi isimlerden de farklı şekillerde birlik çağrıları olmuştur. I. ve II. Dünya Savaşları arası döneme bakıldığında 1926 yılında Kalergi tarafından Pan-Avrupa Birliği kongresi ve Briand tarafından 1930'da Avrupa Federal

Birliği girişimleri olsa da bu girişimler yükselen otoriterleşme ve faşizm nedeniyle etkisiz kalmıştır.

Bu gelişmeler genel olarak değerlendirildiğinde bütünleşmeye yönelik düşüncelerin savaş sonrası dönemlere denk geldiği görülmektedir. AB bütünleşmesi ele alındığında bütünleşmeye ilişkin ortaya çıkan isteğin arkasında da II. Dünya savaşının yarattığı yıkımın bir daha yaşanmaması isteği vardır. Bu doğrultuda Almanya'nın savaş sonrası aldığı yardımlar nedeniyle Fransa karşısında fazla güç kazanmasının engellenmesi adına girişimler olmuştur. Avrupa Federalist Hareketi içerisinde Altiero Spinelli'nin savunduğu Federal yapılı tam siyasal birlik ve Jean Monnet'nin ekonomik alanda başlayıp zamanla siyasal bir bütünleşmeye yönelecek işlevselci modeli bütünleşmeye dair temel akımları oluşturmaktaydı. Federalizm düşüncesi Dante'nin çalışmalarına kadar dayandırılsa da Avrupa bütünleşmesi açısından kökenini Kalergi'nin Pan-Avrupa eserinden almıştır. Federalizm Avrupa bütünleşmesinin her döneminde farklı şekillerde ele alındığı gibi siyasi bütünleşmenin son noktasını da ifade etmektedir. AKÇT'nin kurulmasından Maastricht'e kadar geçen süreç dikkate alındığında bütünleşme sürecin işlevselci bir mantıkla ilerlediğini söylemek mümkündür.

Yeni-işlevselcilikle birlikte bütünleşmeye ilişkin farklı kavramlar ortaya çıkmıştır. Haas'ın Mitrany'den esinlenerek geliştirdiği ekonomik alanda başlayan bütünleşmenin siyasi bütünleşmeyi getireceğini ifade eden yayılma kavramı bunlardan biridir. Bir diğer kavram ise Nye'nin karşılıklı bağımlılıktaki dengelerin değişmesi durumunda yayılmanın geriye gidebileceğini tanımlayan (Spill-Back) kavramıdır. Bununla birlikte bütünleşme sürecinin ilerleyen kısmında hükümetlerarasıcılık yaklaşımı sandalye kriziyle birlikte önem kazansa da TAS ile birlikte popülerliğini yitirecektir.

TAS Parlamentonun Konseyle birlikte yasama sürecine dâhil edilmesi, yeni üye kabulünde yetkilendirilmesi gibi Avrupa'nın kurumsal yapısında değişiklikler yaratacak düzenlemeler getirmiştir. Bununla birlikte ulusal kamu politikalarını ilgilendirebilecek nitelikteki sosyal politika, ekonomik ve sosyal uyum, çevre, teknolojik araştırma ve geliştirme gibi konularda topluluk yetkilendirilmiştir. Bir diğer gelişme ise 31 Aralık 1992'ye kadar Avrupa pazarının kurulup siyasi bütünleşmeye gidilmesi gibi bir hedefin belirlenmesiydi. Bu değişiklikler dikkate alındığında TAS'ın bütünleşme süreci açısından iki önemli etkisi olmuştur. İlk olarak

ulusal ve ulusüstü düzeyde örgütlenen yapıya ulusaltı düzey de eklenirken İkinci olarak ekonomik bütünleşmeden siyasi bütünleşmeye geçilmiştir.

1993'te yürürlüğe giren Maastricht antlaşmasıyla birlikte siyasi bütünleşmede derinleşme ve örgütlenme düzeyleri arasındaki ağda iç içe geçme durumu gerçekleşmişir. Gümrük vergilerinin kaldırılması, ortak ticaret politikasının benimsenmesi, iç pazarın geliştirilmesi gibi gelişmelerin yanı sıra Avrupa Merkez Bankası Sisteminin kurulması ulusal yetkilerin ulusüstüne kaymasına sebep olan önemli gelişmelerden biri olmuştur. AMB'nin Ulusal merkez bankalarına kredi vermekten men edilmesiyle Avrupa düzeyine bir çeşit ekonomik özerklik tanımıştır. Bununla birlikte devlet egemenliğinin ilkelerinden biri olan para basma yetkisi AMB'nin yetkisine verilmiştir. AB düzeyi Yatırım Bankası ve yapısal amaçlı fonlarla kötü koşullardaki bölgeleri kalkındırmayı amaçlayarak ulus altı düzeyi etki edebilecek hale gelmiştir.

Amsterdam Antlaşmasıyla birlikte Konsey ve Komisyonla istişari görevler icra edecek bir bölgeler komitesinin oluşturulması ulusaltı düzeyi ulusüstü düzeydeki karar alımında ulusal düzeye takılmadan dâhil olmasına olanak tanımaktadır. Ayrıca Amsterdam Antlaşması yerleşme hakkı konusunda da düzenlemelerle üye bir devletin diğer üye devletin vatandaşının yerleşme özgürlüğünü kısıtlamasını yasaklamakla birlikte istihdam konusunda işbirliğini tesis edecek istişari nitelikte bir İstihdam Komitesi kurumunu getirmiştir. Buna ek olarak Amsterdam Antlaşması cebri icra konusunda Konsey ve Komisyon'a kişilere yönelik parasal yükümlülükte icra kabiliyeti tanımaktadır.

Çok düzeyli yönetişim yaklaşımı TAS ve Amsterdam Antlaşmasıyla doğan yerel, bölgesel ulusal ve ulusüstü düzeylerdeki hükümetler arasındaki müzakere süreçlerine dikkat çekmektedir. AB düzeyindeki politika yapım sürecine ulusaltı aktörler merkezi hükümetlerin aracılığına başvurmadan katılım gösterebilmektedir. Diğer taraftan lobiler gibi bazı bağımsız aktörler de politika yapım sürecine dâhil olabilmektedir. Garry Marks ve Liespet Hooghe Avrupa bütünleşmesinin ulusal müzakereler tarafından yönetilmesine dikkat çekerek bu yeni yapının ulus devleti zayıflatıp zayıflatmadığına eğer zayıflatıyorsa ortaya ne tür politik kurallar çıkaracağını ele almıştır. Ulus devletlerin temel aktör olmasından yola çıkarak Ulus devletlerin arzuladığından daha fazla ileri gidemeyeceğini ifade etmişlerdir.

Federalist, işlevselci, yeni işlevselci ve hükümetlerarasıcılık gibi yaklaşımlar elitlerin birbiriyle olan etkileşimine odaklanmıştır. Orta ve Doğu Avrupa

Genişlemesiyle toplumlar arası etkileşim ve Avrupalılık kimliği üzerine artan tartışmalar neticesinde sosyal inşacılık yaklaşımı önem kazanmaya başladı. Sosyal inşacılık rasyonel çıkarlar kadar normların ve kuralların da devletlerin tutumunda belirleyici olacağından bahsetmiştir.

Genel olarak Avrupa bütünleşmesi için, tarihsel ve düşünsel birikim dikkate alındığında, temel aktörün ulus devletler olduğu, ekonomik bütünleşmenin siyasi bütünleşme için bir yöntem olarak benimsendiği, federasyon hedefli bir süreç olduğu söylenebilir. Siyasi bütünleşmeye geçilmesiyle birlikte AB çok düzeyli bir yapıya dönüşmüştür.

20. yüzyılın ilk yarısında küreselleşmenin etkisini arttırmasıyla birlikte 1929 yılında New York borsasında meydana gelen bir krizin tüm dünyayı sarması gibi bir durumla karşılaşılmıştır. Bunu takip eden benzer nitelikte küresel krizler yaşanmakla beraber 2008'de meydana gelen küresel kriz Avrupa bütünleşmesinde ekonomik ve politik bir krize neden olduğu gibi AB'nin politik yapısının bölgeler ve ulus devletler düzeyindeki etkilerini ortaya çıkarmada doğrudan ve dolaylı olarak anahtar rol oynamıştır. 2008 mortgage krizinden 2010 yılında Avronun da etkilenmesi Avrupa'daki Yunanistan, İtalya, İspanya ve İrlanda gibi ülkelerin borç krizine girmesine sebep olmuştur. Avro bölgesini etkisi altına alan bu krizden çıkış için kemer sıkma programlarının uygulanmasına karar verilmesi Ulusal düzeyde AB'ye karşı tepkilerin artmasına sebep olmuştur. Hatta Yunanistan önlem paketini referanduma götürerek Avro bölgesinden çıkma talebi olarak algılanacak bir girişimde bulunmuştur. Referandumun sonuçlarının uygulamaya geçmemiş olsa da diğer ulus devletlerin de AB'ye karşı tepkileri hesaba katılınca bu gelişme ulusal düzeydeki ayrılıkçılığın gündeme gelmesine sebep olmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra Britanya'nın AB'den çıkmayı referanduma götürmesi ve referandumdan olumlu sonuç çıkmasıyla birlikte ulusal düzeyde ayrılıkçılık tam olarak gündeme oturmuştur.

Ulusal düzeydeki ayrılıkçılıkta popülist söylemi benimseyen siyasi partilerin ve hareketlerin oynadığı rol dikkat çekmektedir. Hem Birleşik Krallık'ta hem de Kıta Avrupası'nda Avrupa şüpheciliği popülist partiler ve hareketler ekseninde ilerlemektedir. Bu bakımdan ulusal düzeydeki ayrılıkçılığı popülist milliyetçilik ekseninde ilerlediği görülmektedir.

Ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılık ele alındığında bu hareketlerin kökeninin doğrudan Avrupa bütünleşmesiyle ilişkili olmadığı görülmektedir. Ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılıklar Avrupa bütünleşmesine kadar ulusal düzeyde bir problem

olarak süre gelmiştir. Ancak Bütünleşme sürecinin geldiği konum ve AB'nin çok düzeyli bir yapı haline gelmesi, Bölgelerin bağımsızlığı konusunu AB düzeyinde ve AB ile ilişkili bir hale getirmiştir. Katalonya ve İtalya'nın Lombardiya ile Vento örneklerinde olduğu gibi bölgelerin bağımsızlık sonrası AB içinde kalmayı garantileme istekleri doğmuştur. AB içinde kalmayı garanti altına alamamasından kaynaklı olarak "hayır" tercihinin çıkması ve Brexit referandumunda evet tercihinin çıkmasının ardından İskoçya'nın tekrar ayrılık konusunu gündeme getirmesi ayrılık konusunun AB düzeyiyle olan ilişkisini göstermektedir.

Avrupa bütünleşmesinde ulus devletin temel aktör olduğu dikkate alındığında milliyetçilik konusu da önem kazanmaktadır. Siyasi bütünleşme öncesi ulusal çıkarlar doğrultusunda egemenlikten vazgeçme durumu gerçekleşirken ulusal çıkar konusu birleştirici bir milliyetçilik anlayışına dayanmaktaydı. Ancak 2010 sonrası gelişmelere bakıldığında milliyetçilik ayrılıkçı milliyetçilik ve popülist milliyetçilik olmak üzere iki biçimde görülmektedir. Bu milliyetçilik biçimlerinin AB içerisindeki örneklerine bakıldığında Popülist milliyetçiliği benimseyen partilerin AB şüphecisi, ayrılıkçı milliyetçiliği benimseyen siyasi patilerin ve bölgelerin ise AB destekçisi olduğu görülmektedir. Popülist milliyetçiliğin beslendiği kaynaklara bakıldığında destekçilerinin çoğunun küreselleşme (AB'nin) karşısında dezavantajlı konuma gelenlerden oluştuğu görülmektedir. Ancak Birleşik Krallığın AB bütünleşmesi karşısında başından beri AB şüphecisi bir tutum benimsediği dikkate alındığında tarihsel geçmiş ve siyasi kültürün de bu tutumda etkili olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ekonomik kriz sonrası krizden etkilenen devletlerin (Yunanistan) yükünü çekmek istememek ve olası göç durumunda daha dezavantajlı konuma düşmek istememek gibi durumlar da etkili olmuştur. AB içerisinde ulusaltı düzeydeki ayrılıkçılık ele alındığında bu hareketlerin tarihsel geçimişi bütünleşme öncesindeki dönemlere denk gelmektedir. Ancak 2010 sonrasında bu bölgelerde ayrılık veya özerklik yönünde referandumlar gerçekleşmiştir. Ayrılıkçı milliyetçiliğin kökenine bakıldığında ekonomik kriz nedeniyle görece daha zayıf bölgelerin kalkındırılması için merkezi devletin koyduğu vergi yükünden duyulan rahatsızlık önemli bir yer etmektedir. Diğer taraftan bölgelerin yaşadıkları yetki devri deneyimi bazı kamu politikalarında farklılllk yaratarak siyasi tutumlar açısından farklılaşmaya neden olmuştur. Birleşik Krallık ve İskoçya örneğine bakıldığında Birleşik Krallık'ın siyasi spektrumun sağ kanadında kalan bir siyasi tutum geliştirirken İskoçya'nın Sosyal demokrat bir çizgide durduğu görülmektedir.

Sturgeon'un Referandum sonrasında yaptığı açıklamalar da bunu göstermektedir. Ayrılıkçı milliyetçiliğin ortak kimlik inşa etmesinde İskoçya'nın etnik ve dini farklılaşmayı vurgulamasından ziyade (Katalonya'nın aksine) ayrılıkçı söylem reperatuvarını siyasi hedef farklılığının oluşturması önem arz etmektedir.

AB yapısı ve Brexit bağlamı dikkate alınarak İskoçya'nın konumuna bakıldığında İskoçya'nın Birleşik Krallık dışında kalındığı takdirde AB'ye dâhil olmayı garantilemek (Bağımsızlık referandumundaki tutumu bunu göstermektedir) istediği ve AB dışındaki bir Birleşik Krallık içinde yer almak istemediği(İskoçya'nın Brexit referandumu ve sonrasındaki tutumu) görülmektedir. Ancak AB'nin ulusaltı düzeydeki ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlık sonrasında AB'ye katılımının sağlanmasıyla doğabilecek domino etkisi neticesinde ulusüstü düzeyde doğacak tepkiler nedeniyle süreci frenleyici bir tutum benimsemektedir. İskoçya'nın karşılaştığı krizde AB yapısının temel etkisi ise ikincillik ilkesi gereğince bölgeleri güçlendiren bir işleyişe sahipken bütünleşmenin temel aktörünün hala ulus devletlerin olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında Brexit'in gerçekleştiği durumda bile İskoçya konusunun AB'den bağımsız bir durum olarak kalamayacağı öngörülebilir. Sonuç olarak İskoçya'nın Brexit öncesi ve sonrasındaki tutumunun AB yapısındaki dönüşüm sonucunda ayrılıkçılık konusunun ulusaltı ve ulusal bir problem haline gelmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe, Akgül. "Uluslararası Teoriler Işığında Avrupa Bütünleşmesi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 1, Sayı: 1, Bahar, 2004, ss. 1-32.

Adler, Emanuel. "Seizing the Middle Ground Constructivism in World Politics", **Communitarian International Relations The Epistemic Foundations of International Relations,** Londra ve New York, Routledge, 2005.

Ağaoğulları(Ed.), Mehmet Ali. **Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasi Düşünceler**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, 2011, ss. 160-164.

Akçalı, Öznur. "Avrupa'da Ayrılıkçı Hareketler: İskoçya Örneği", 09.09.2014, https://www.abhaber.com/avrupada-ayrilikci-hareketler-iskocya-ornegi/, (20.09.2019)

Akçay, Ekrem Yaşar. " AB'nin Haylaz Çocuğu: Fransa", **Bartın İİBF dergisi**, Sayı 14, 2016. ss. 1-12.

Alan, Gülsüm. "AB'den İngiltere'ye Özel Statü", 20.02.2016, https://tr.euronews.com/2016/02/20/ab-den-ingiltereye-ozel-statu, (30.09.2019).

Alighieri, Dante. **The De Monarchia of Dante Alighieri**, (Çev. Aurelia Henry), Ebe Aibersibe Press, Cambridge, 1904.

Amerika'nın Sesi, "İskoçya Mahkemesi'nden Johnson'a brexit darbesi" 11.09.2019, https://www.amerikaninsesi.com/a/i%CC%87sko%C3%A7ya-mahkemesi-nden-johnson-a-brexit-darbesi-/5079443.html (06.10.2019)

Anastasakis, Othon. "Grexit to Brexit: "Be Careful what you wish for!", **Open Democracy**, 10.06.2016, https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/grexit-to-brexit-be-careful-what-you-wish-for/, (22.03.2019).

Anderson, Alan B. "Overview: the Diversity and Complexity of Separatist movement in Europe, **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe,** Cilt: 17, Numara: 3, 2018, ss. 4-44.

Anthony Forster, **Euroscepticism in Contemporary British Politics**, Routledge, 2002.

Arestis, Philip. "Financial Liberalisation and the Relationship Between Finance and Growth", **Cepp Working Paper**, Numara: 05/05, University of Cambridge, 2005, ss. 1-23.

Arı, Tayyar. **Uluslarası İlişkiler Teorileri**, Marmara Kitap Merkezi, Bursa, 2010.

Arısoy, Alper. "İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2010, ss. 26-44.

Augustine, St. **The City of God,** (İngilizce'ye çev. John Healey), 2. Baskı, John Grant, Edinburg, 1909.

Ay, Hakan ve Öznur Uçar. "Üç Küresel Ekonomik Krizin Analizi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt:17, Sayı:1, 2015, ss. 11-32.

Aydın, Rıfat. "Self-Determinasyon ve Ayrılma Hakkı Çerçevesinde Katalonya'nın Bağımsızlık Sorunsalının Değerlendirilmesi", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:4, Sayı:11, 2017, ss. 524-555.

Aytaçlı, Berrak. "Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış", **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,** Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran 2012, ss. 1-9.

Aytuğ, H. Kutay. "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı" **Yönetim ve Ekonomi,** Cilt: 15, Sayı: 1, 2008, ss. 149-161.

Bache, Ian ve Matthew Flinders. "Themes and Issues in Multi-Level Governance", (der. I. Bache, M. Flinders), **Multi-Level Governance,** Oxford University Press, 2004, ss. 195-206.

Baker, Dean. "The Housing Bubble Pops", **Meltdown: How Greed and Corruption Shattered Our Financial System and How we can Recover (**Ed. Catrina Vanden Heuvel), Nation Books, New York, 2009, ss.126–130.

Bakunin, Mikhail. **Federalizm, Socialism, Anti-Theologism**, https://www.marxists.org/reference/archive/bakunin/works/various/reasons-of-state.htm, (12.02.2019).

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrup Birliği Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği ve Türkiye,** Doğuşum Matbaacılık, Ankara, 1999.

BBC "Avrupa Parlamentosu seçimi: İngiltere'de Brexit partisi zafer kazandı, iktidardaki Muhafazakâr parti %9'a geriledi", **,** 27.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48417901, (11.06.2019).

BBC "Brexit vote: Nicola Sturgeon statement in full", **,** 24.06.2016, https://www.bbc.com/news/uk-scotland-36620375, (07.06.2019).

BBC "Brexit: what is the withdrawal agreement?", , 25.11.2018, https://www.bbc.com/news/uk-46237012, (19.01.2019).

BBC "Dutch say 'No' to EU constitution", **,** http://news.bbc.co.uk/2/hi/4601439.stm, (26.02.2019).

BBC "EU Referandum Results", **,** https://www.bbc.com/news/politics/eu_referendum/results, (14.01.2019).

BBC "French say Firm 'No' to EU treaty", **,** 30.05.2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4592243.stm, (26.02.2019).

BBC "İskoçaya Özerk Yönetimi Başkanı: Brexit olursa İskoçya'da 2. Bağımsızlık referandumu 2021'e dek yapılmalı", **,** 24.4.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48039109, (07.06.2019).

BBC "İskoçya ikinci bağımsızlık referandumuna hazırlanıyor", **,** 13.10.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37644207, (07.06.2019).

BBC "İskoçya Parlamentosu'ndan bağımsızlık referandumuna detek", **,** 28.03.2017, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39420228, (07.06.2019).

BBC, "EU vote: Where the cabinet and orther MPs stand", 22.06.2016, https://www.bbc.com/news/uk-politics-eu-referendum-35616946 (04.06.2019).

BBC, "İskoçya İkinci bağımsızlık referandumuna hazırlanıyor", 13.10.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37644207, (30.09.2019).

BBC, "İspanya: İngiltere'den sonra İskoçya ile AB üyelik müzakeresi yapamayız", 29.06.2016, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160629_ab_ingiltere, (07.06.2019).

BBC, "Katalonya Referandumu: Bağımsızlığa destek verenlerin oranı %90,9" 2.10.2017, https://www.bbc.com/turkce/41458726, (27.05.2019).

BBC, "Reality Check: Migration to the UK", 25.05.2017, https://www.bbc.com/news/election-2017-40015269 (07.06.2019)

BBC, "Scotland votes no", https://www.bbc.com/news/events/scotland-decides/results, (29.05.2019).

BBC, "The 1979 Referendums", http://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/scotland/briefing/79referendums.shtml, (28.05.2019).

BBC, "The Lisbon Treaty", 17.01.2011, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6901353.stm, (18.03.2019).

BBC, "Theresa May neden istifa ediyor, şimdi ne olacak?" 24.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48388416, (25.06.2019).

BBC, "Yunanistan seçimleri: Syriza kazandı", 26.01.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150125_yunanistan_sandik_sonuc, (22.03.2019).

Bealey, Frank. **The Blackwell Dictionary of Political Science: A User's Guide to its Terms**, Blackwell Publishers, UK, 1999.

Benedikter, Thomas. "Etnik Uyuşmazlığın Özyönetinle Çözümü Avrupa ve Güney Asya'da Özerkliğin Kısa Bir Rehberi, (Çev. M. Sağlam), Nika Yayınevi, 2014.

Bentham, Jeremy. **The Principles of Morals and Legislation**, Batoche Books Kitchener, 2000, https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/bentham/morals.pdf, (11.02.2019).

Bentham, Jeremy. **The Works of Jeremy Bentham**(Edit. John Bowring), Cilt 1, The Online Library of Liberty, Villiam Tait, , 1838-1843.

Best, Antony. Jussi Hanhimaki, Joseph A. Maiolo, Kirsten E. Schulze, **International History of the Twentieth Century and Beyond**, New York, Routledge, 2008.

Bieri, Matthias. Separatism in the EU, **CSS,** 2014, http://www.css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/CSSAnalyse160-EN.pdf, (05.05.2019).

Bilge, Ali Suat. **Türk-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992.

Blanchard, Olivier. "Greece: A Credible Deal Will Requre Difficult Decisions By All Sides", **IMFBlog,** 14.06.2015. https://blogs.imf.org/2015/06/14/greece-a-credible-deal-will-requir, (22.03.2019).

Boswell, Christina. "BREXİT and Immigration: The Focus on EU Membership is Misplaced", Edinburgh: European Futures, 17.06.2016, https://www.europeanfutures.ed.ac.uk/article-3431, (05.05.2019)

Bozkurt, Enver ve Mehmet Özcan. "Subsidiarity İlkesi(İkincilik İlkesi) ve Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecine Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,** Cilt: 6, 2001, ss. 1-21.

Britannica, "Maximilien de Bethuna, duke of Sully", https://www.britannica.com/biography/Maximilien-de-Bethune-duc-de-Sully, (26.01.2019).

Bull, Anna Cento ve Mark Gilbert. **Lega Nord and the Northern Question in İtalian Politics,** Gordonsville, Palgrave Macmillan, 2001.

Burgess, Michael. "Federalism and Federation", **European Union Politics,** (Ed. Michelle Cini), 2. Baskı, Oxford University Press, 2007, ss.69-85.

Büyüktanır, Derya. "Toplumsal İnşacı Yaklaşım ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 14, Numara: 2, 2015, ss.1-24.

Campbell, John. "Brexit: What is the Irish border backstop?", **BBC**, 05.04.2019, https://www.bbc.com/news/uk-northern-ireland-politics-44615404, (19.01.2019).

Catalonia vote: 80% back independence", **BBC** 10.11.2014, http://www.bbc.com/news/world-europe-29982960, (15.06.2019).

Chris Morris " Brexit: İngiltere'nin mevcut şartlarda AB'den ayrılacağı 31 Ekim'e kadar neler ola bilir?" **BBC,** 30.05.2019, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48451999, (25.06.2019).

Churchill, Winston. "speech delivered at the University of Zurich, 19 Eylül 1946", **Concil of Europe,** https://rm.coe.int/16806981f3, (14.02.2019).

CNN, "Romanya AB Konseyi Dönem Başkanlığı'nı devraldı", 01.01.2019, https://www.cnnturk.com/dunya/romanya-ab-konseyi-donem-baskanligini-devraldi, (15.06.2019).

Connolly, Christopher K. "Independence in Europe: secession, sovereignty and the European Union", **Duke Journal of Comparative & International Law**, Cilt: 24:51, Cornell Law School, 2013, ss. 51-105.

Crawley, Heaven. Franck Duvell, Katherine Jones, Simon Mcmahon and Nando Sigona. "Destination Europe? Understanding the Dynamics and Drivers of Mediterranean Migration in 2015", **MEDMİG Final Report**, Kasım 2016.

Crockatt, Richard. **The Fifty Years War: The United State and the Soviet Union in world Politics, 1941-1991**, New York, Routledge, 1995.

Crozat**,** Ch. **Dante Alighieri'nin Devlet Nazariyesi** (çev. Sahir Erman), Kenan Matbaası, İstanbul, 1944.

Cruce, Emeric. **The New Cyneas or Discourse of the Occasions and Means to Establish a General Peace, and the Whole World**,(Ed. Thomas Willing Balch), Philadephia, Allen, Lane and Scott, 1909.

CVCE, "The role of the Action Communittee for the United State of Europe", https://www.cvce.eu/content/publication/2007/3/7/70207515-8598-4e7f-8166-6953532c85cc/publishable_en.pdf, (18.02.2019).

CVCE, "The Commission's White Paper and proposals", https://www.cvce.eu/content/publication/2003/3/26/e938b477-1816-4930-96c0-4bc7f9b33e2f/publishable_en.pdf, (19.02.2019).

CVCE, "The Messina Conferance (1 to 3 June 1955)", https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/1c8aa583-8ec5-41c4-9ad8-73674ea7f4a7/41ec71a6-2eb5-43c7-97e2-75ca5547217e, (18.02.2019).

CVCE, "The Monnet Plan", https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/fea7d215-e7e5-4882-ab3c-ee08605621b8/publishable_en.pdf, (17.02.2019).

CVCE, "Treaty amending Certain Budgetary Provisions", https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/93a76f6b-b740-40f0-8b30-2c7c25fa625d/publishable_en.pdf, (18.02.2019).

Çakır, Armağan Emre. **Avrupa Bütünleşmesinin Siysal Kuramları**, Beta Yayınları, İstanbul 2001.

Çelebi, Kâtip. **Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhvetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr)**, Kabalcı Yayınevi, 2007.

Çolak, Ömer Faruk. "Küresel Kriz ve Brexit", **Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler**, (Ed. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu), Siyasal Kitapevi, Ankara, Ekim 2017, ss. 97-108.

Çökmez, Fatma Gül. "Bask Bölgesi: Etnik milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi ve İspanya'daki Devlet Politikalarının Etkisi, **Ege Akademik Bakış,** Sayı:8, 2008, ss.355-371

Dayton, Ross. "Seperatism, Globalization and European Union", **Miami-Florida European Union Center of Excellence**, Vol. 15, No. 1, Şubat 2015, ss. 1-10.

Debating Europe "Arguments for and against Catalonia Independence", http://www.debatingeurope.eu/focus/independence-catalonia/#.VofjyPnhCM8 ,(05.05.2019).

Dedeoğlu, Beril. "Dünden Yarına Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri",**Siyasa**, Yıl 1, Sayı 1, 2005.

Demir, Fatih. "Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin Avrupa Birliği Adaylık Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 2, 2009, ss. 129-142.

Desiderus, Erasmus. **The Complaint of Peace,** Scholars Facsimilies, New York, 1946.

Desquens, Joseph. "Europe's stateless nations in the era of glabalization, The case for Catalonia's secession from Spain", **SEJGA**, 2003, http://www.saisjournal.org/posts/europe's-stateless-nations-in-the-era-of-globalization. (05.05.2019).

Dewdney, Richard. **Results of Devolution Referendums (1979 & 1997**), Social 6 General Statistics Section, House of Commons Library, Numara: 97/113, 10.11.1997.

Diez Thomas ve Antje Wiener. "İntroduction the Mosaic of Integration Theory", **Working Paper**, Sayı: 88, Mayıs 2018.

Doğan, Nejat. "Almanya'nın Avrupa'daki Konumuna Teorik Yaklaşımlar: Almanya'nın Yeniden Birleşmesinde 20 Yıl Sonra Bir Değerlendirme", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt: 1, Sayı: 1, 2011, ss. 1-19.

Dosenrode, Søren. **Approching the European Federation?,** Ashgate, 2007.

Dubois, Pierre. **The Recovery of the holly land**, Colombia University press, New York, 1956.

Dunken, Peter van den. "The plans for European peace by Quaker authors William Penn (1693) and John Bellers (1710)"**, Araucaria**, 2014, ss. 53-67.

DW, "Lombardiya ve Vento'dan daha fazla özerklik talebi", 23.10.2017, https://www.dw.com/tr/lombardiya-ve-venetodan-daha-fazla-%C3%B6zerklik-talebi/a-41071136, (05.06.2019).

Eckstein, Harry. "Case Study and Theory in Political Science", (Ed. Roger Gomm, Martyn Hammersley, Peter Foster), **Case Study Method**, Sage Publications, 2000, ss.119-165.

Economou, Emmanouler-Marios Lazaros ve Nocholas Kyriazis. "The Greek democratic ferderation and the European Union's İntegration", **Munich Personal RePEc Archive MPRA**, 12.02.2015, https://mpra.ub.uni-muenchen.de/62988/1/MPRA_paper_62988.pdf (10.03.2019).

EFA, "Who we are", https://www.e-f-a.org/who-we-are/, (13.04.2019).

Efe, Haydar. "AB'nin ''Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'' Oluşturma Çabaları"**, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, Yıl:3, Güz, 2007, ss. 1-31.

Elazar, Daniel j. **Exploring federalism**, the University of Alabama Press, 1987.

Emmert, Frank and Sinisa Petrovi. ''The Past,Present and Future of EU Enlargement'', **Fordham International Law Journal**, Cilt: 37, Konu: 5, 2014, ss. 1349-1419.

Emsan, Dilara. "İngiltere'nin Avrupa Birliğinden Ayrılması (Brexit)", (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Arel Üniversitesi.

Eropean Parliament, "Spring Eurobarometer 2019", https://www.europarl.europa.eu/spain/resource/static/files/PDF/2019/eb911_sp_eurobarometer_en_web.pdf, (27.05.2019).

Esen, Erol. "Demokrasi ve Popülizm Bağlamında Brexit Tartişmaları",(Ed. Erol Esen, Duygu Şekeroğlu) **BREXİT-Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den**

Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler, Siyasal Kitabevi, 2017, ss. 65-81.

Etzioni, Amitai. **Political Unification Revisted: On Building Supranational Communities**, Lexigton Books, 2001.

EUR-Lex, "Treaty Establishing the European Coal and Steel Community", https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:11951K:EN:PDF, (17.02.2019).

Eur-lex, "Corrigendum to Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems (29.04.20040)", , https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004R0883R(01)&from=EN, (26.03.2019).

Eur-lex, "Council Directive 90/364/EEC of 28 June 1990 on the right of residence (13.07.1990)", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0364&from=EN, (26.03.2019).

Eur-lex, "Council Directive 90/365/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for employees and self-employed persons who have ceased their occupational activity(13.07.1990)", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0365&from=EN, (26.03.2019).

Eur-lex, "Council Directive 90/366/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for students(13.07.1990)", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:31990L0366&from=en, (26.03.2019).

Eur-Lex, "Single European Act, Official Journal of the European Communities", (29.06.1987), https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF, (18.02.2019).

Eur-Lex, "The Single European Act", https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Axy0027, (18.02.2019).

Euronews "İngiltere'de partiler arası Brexit görüşmeleri çöktü", **,** (17.05.2019), https://tr.euronews.com/2019/05/17/ingiltere-de-partiler-arasi-brexit-gorusmeleri-coktu, (05.06.2019).

Euronews, "Avrupalı aşırı sağcılar referandum için ayaklandı", 24.06.2016, https://tr.euronews.com/2016/06/24/avrupali-asiri-sagcilar-referandum-icin-ayaklandi, (30.09.2019).

Europa.eu, "Treaty Establishing a Constitution for Europe", www.europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf, (26.02.2019).

Europa.eu, "Treaty on European Union", www.europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (18. 02. 2019).

europa.eu, "Presidency Conclusion", Brussels, http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11177-2007-REV-1/en/pdf, (26.02.2019).

European Parliament, "Second Budgetary Treaty/Treaty of Brussels", http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-brussels, (18.02.2019)

European Parliament, "2019 European Election Results"**,** 27.05.2019 https://election-results.eu/, (27.05.2019).

European Parliament, "Merger Treaty", **,** http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/merger-treaty, (18.02.2019).

European Union Committee, **Brexit: UK-EU movement of People**, Report of session 2016-17, House of Lords, 2017.

European Union, "Walter Hallstein: a diplomatic force propelling swift European integration", https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/walter_hallstein_en.pdf, (17.02.2019).

Europen Council "The Treaty on Stability, Coordination and Governance (TSCG)", https://www.consilium.europa.eu/media/20399/st00tscg26_en12.pdf, (27. 02. 2019).

Eurostat "Asylum in the EU Member States record number of 1.2 million first time asylum seekers registered in 2015", **,** 2016. https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/790eba01-381c-4163-bcd2-a54959b99ed6, (26.03.2019).

Farwell, A.S. "Race, Language, and Basque Protohistory According to Sabino Arana", **Estudios Vascos,** Sayı:30, 2009, ss. 49-80.

Fichte, Johann Gottlieb. **Reviev of Immanuel Kant, Perpetual Peace: A philosophical Sketch**, The Philosophical Forum, 2001.

Fischer, Joschka. "From Confederation to Federation-Thoughts on the Finality of European Integration", **federal Trust asset**, no 8, London, The federal trust, 2000.

Flyvbjerg, Bent. " Fife Misunderstandings about case-study research**", Qualitative Inquiry**, Cilt:12, Konu 2, 2006, ss.219-245.

Ford, Robert ve Matthew Goodwin. **Revolt in the Right: Explaining support for the radical right in Britain**, London: Routledge, 2014.

Forsberg, Erika. "Do Ethnic Dominoes Fall? Evaluating Domino Effects of Granting Territorial Concessions to Separatist Groups", **International Studies Quarterly**, 2013 ss.329-340.

France24, "Angered by Brexit, thousands rally in Edinburgh for Scottish independence", 05.10.2019, https://www.france24.com/en/20191005-brexit-thousands-protest-edinburgh-scottish-independence-boris-johnson (07,10.2019)

Fry, Peter ve Fiona Somerset Fry. **The History of Scotland,** Routledge, London and New york, 2005.

GDP (current US$), **The World Bank,** https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN, (15.06.2019).

Geart, Michael ve Kevin Lees. "Separarion or divorce for the UK and the EU?", **Esharp,** Eylül 2013, https://esharp.eu/debates/the-uk-and-europe/separation-or-divorce-for-the-uk-and-the-eu, (06.06.2019).

Gerhard**,** Völker. **Kant Felsefesinin Politik Evreni. Eleştirel Bir Politika Teorisi: Kant'ın Ebedi Barış Taslağı Üzerine**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Gerring**,** John. **Case Study research: Principles and practices**, Cambridge University Press, New York, 2007.

Gerring**,** John. **Case Study research: Principles and practices**, Cambridge University Press, New York, 2007.

GINI Idex World Bank Estimate, **The World Bank,** https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?locations=US, (11.03.2019).

Giddens, Antony. **The Constitution of Society: Outline of The Theory of Structuration,** Berkeley, University of California Press, 1984.

Goodwin, Matthew and Oliver Heath. "The 2016 Referendum, Brexit and Left Behind: An Aggregate-Level Analysis of the Result", **The Political Quarterly**, Volume: 87, Issue 3, 2016, ss. 323-332.

Goodwin, Matthew ve Oliver Heath. "The 2016 Referandum, Brexit and the Left Behind: An Aggregate-Level Analysis of the Result", **The Political Quarterly**, 2016, ss. 1-10.

Gov.scot, "Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland", Edinburgh, 15.10.2012, https://www2.gov.scot/Resource/0040/00404789.pdf, (29.05.2019).

gov.scot, "Edinburgh agreement (October 2012) Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland" https://www2.gov.scot/resource/0040/00404789.pdf, (05.05.2019).

Gölgesiz Karaca, Sevtap. " I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu'nun Siyasî Durumuna Bakış", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:2, 2012, ss. 141-153.

Gözkaman, Armağan. "Avrupa Savunma Topluluğu'nun Reddi Üzerine Bir Analiz", **Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt: 7, Sayı: 2, 2014, ss. 6-18.

Gözler, Kemal. **Anayasa Hukukuna Giriş,** Ekin Kitapevi Yayınları, Bursa, 2004.

Graves, Robert. **Yunan Mitleri** (Çev. Uğur Akpur), 2. Baskı, Say Yayınları, Ankara, 2010.

Gray, Michael. "10 economic benefits for a wealthier independent Scotland", **Business for Scotland,** http://www.businessforscotland.com/10-economic-benefits-for-a-wealthier-independent-scotland/, (16.06.2019).

Gray, Michael. "Westminster charges Scotland billions of pounds in service costs", **Business for Scotland,** 12.03.2014, http://www.businessforscotland.com/westminster-charges-scotland-billions-of-pounds-in-service-costs/, (05.05.2019)

Grotius, Hugo. **The Rights of War and Peace**,(Ed. Richard Tuck), Liberty Fund, 2005.

Guibernau, Montserrat. "Devolution and Independence in the United Kingdom: Tha case of Scotland", **REAF**, Numara: 11, 2010, ss. 56-82.

Gurr, Ted R. "Minorities, Nationalists, Islamists", (ed. C.A. Crocker, F. O.Hampson, P. All), **Leashing the Dogs of War: Conflict Management in a Drived World**, United States Institue of Peace, Washington D.C., 2007, ss. 131-160.

Güloğlu, Bülent ve Ander Altunoğlu. "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:27, Ekim 2002, ss. 107-134.

Haas, Ernst B. **The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950-1957**, Stanford, Stanford University Press, 1958.

Haber7, "İngilizlere bölünme tehdidi: İskoçlar sokaklara döküldü", http://www.haber7.com/dunya/haber/2903384-ingilizlere-bolunme-tehdidi-iskoclar-sokaklara-dokuldu/?detay=1

Hale, William. **Türk Dış Politikası(1774-2000)**, (Çev. Petek Demir), 1. Baskı, Mozaik, 2003.

Hamon, Merijn and Guillaume van der Loo. "The temporal paradox of regions in the EU seeking independence: contraction and fragmentation versus widening and deepening", **European Law Journal,** Cilt: 20, Numara: 5, 2014, ss. 613-629.

Henderson, Ailsa. Charlie Jeffery, Robert Lineira,Roger Scully, Daniel Wincott ve Richard Wyn Jones. "England, Englishness and Brexit", **The political Quarterly,** cilt: 87, No: 2, Nisan-Mayıs, 2016, ss. 187-199

Hepburn, Eve. “Open Democracy: What next for independence movements in Europe?”, 16.11.2014

Higgot, Richard and Virgina Proud. **Populist-Nationalism and Foreign Policy**, Institut für Auslandsbeiehngen, Stuttgart, 2017.

HM Government “Review of the Balance of Comperences berween the United Kingdom and the European Union Single Market: Free Movement of Persons”, Yaz 2014, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/335088/SingleMarketFree_MovementPersons.pdf (26.03.2019).

Hoffman, Stanley. “ Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation State and the Case of Western Europe”, **Daedalus,** Cilt: 95, Sayı:3, 1966, ss. 862-915.

Hooghe, Liesbet (Ed.). **Cohesion Policy and European İntegration: building multi-level governance**, Oxford University Press, Oxford, 1996.

Hooghe, Liesbet and Gary Marks. **Multi-Level Governance and European Integration**, Rowman & Littlefield, 2001.

Hrlibrary, “Consolidated Version of the Treaty Establishing the European Community”, www.hrlibrary.umn.edu/instree/EUAmsterdam-treaty.pdf, (29.08.2019)

Hugo, Victor. **The United State of Europe**, World Peace Foundation, Boston, 1914.

Hunt, Alex. “UKIP: The story of the UK Independence Party’s rise”, **BBC,** 21.11.2014, https://www.bbc.com/news/uk-politics-21614073, (11.06.2019)

Hurelmann, Achim. ‘’Democracy Beyond the State: Insights from the European Union’’, **Political Science Quarterly**, Cilt: 129, Konu: 1, ss. 87-105.

Iglehart, Ronald F. ve Pippa Norris. **Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash**, Hardvard Kennedy School, Ağustos 2016.

IKV, **Britanya Referandumu ve Sonrası AB Entegrasyon Sürecinin Geleceği ve Türkiye,** İstanbul, 2016.

Inglehart, Ronald. "Cognitive Mobilisation and European Identity", **Comparative Politics,** Cilt: 3, Sayı:1, Ekim 1970 ss. 45-70.

Ipsos Mori, "Perils of Perception", Mart 2016, https://www.ipsos.com/sites/default/files/publication/1970-01/ipsos-views-perils-of-perception-april-2016.pdf, (26.03.2019).

Ipsos Mori, "Highlights may 2016", Mayıs 2016, https://www.ipsos.com/sites/default/files/publication/1970-01/ipsos-mori-research-highlights-may-2016.pdf, (26.03.2019)

İKV, "İKV'den Analiz: Brexit Tartışmaları ve AB'nin Geleceği", 2016, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2049&id=1469, (16.06.2019).

İKV, "Nice Antlaşması", https://www.ikv.org.tr/images/files/A7-tr(1).pdf, (26.02.2019).

Jackson Robert ve George Sørenson. **Intraduction to International Relations: Theories and Approaches,** Oxford, University Press, 3. Baskı, 2006.

Johns, Michael. "Europe's Black Sheep: Explaining Ethnic Conflit in Corsica and the Basque Country", **İnternational Studies Association Annual Meeting,** University of Mayland, 2004, ss. 1-27

Kalav, Ayşe. "Demokrasi ve Popülizm Bağlamında Brexit Tartışmaları", Edit. Erol Esen, Duygu Şekeroğlu, **BREXİT-Elveda Avrupa İngiltere'nin AB'den**

Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB ilişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler, Siyasal Kitabevi, 2017, ss. 65-81.

Kant, Immanuel. **Sürekli Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme-Seçilmiş Yazılar**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1984.

Karadağ, Ahmet ve Haluk Yaman. "Üç Farklı Milliyetçilik", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi,** Cilt:9, Sayı: 2, 2018, ss. 84-108.

Keating, Michael. "European integration and the nationalities question", **Politics and Society**, Volume: 32, Issue 3, September 2004, ss. 367-388.

Keating, Michael. "Policy Convergence and Divergence in Scotland under Devolution", **Regional Studies**, Volume: 39, Issue: 4, 2005, s. 453-463.

Kembayev, Zhenis. "Evolution of The Idea of a United Europe: Some Legal Conclusions", **Journal of the Philosophy of international law,** Sayı: 4, 2013, ss. 15-27.

Kemp, Danny. "Europe fears Scottish İndependence Contagion", 14.09.2014, https://www.businessinsider.com/afp-europe-fears-scottish-independence-contagion-2014-9 (30.09.2019).

Kennedy, Paul. **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (1500'den 2000'e Ekonomik Değişme ve Askeri Çatışmalar)**,(Çev. Birtane Karanakçı), İstanbul, 1991.

Kenny, Michael. "The politicasion of Englishness: Towards a Framework for Political Analysis", **Political Studies Review**, Cilt:14, Konu: 3, 2016, ss. 325-334.

Keohane, Robert O. ve Joseph Nye. "Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt: 12, Sayı: 46, ss. 79-104.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye. "What's New? What's Not?(And So What?)", **Foreign Policy**, 2000, ss. 104-118.

Kindleberger, Charles P.ve Robert Z. Aliber. **Manias, Panics, and Crashes A History of Financial Crises**, 5. Baskı, Wiley &Sonic, 2005.

Knutzen, Torbjon L. **A History of International Relations Theory**, Mnchester university press, Manchester, 1997.

Kontacı, Ersoy. "Demokrasi Tartışmalarında Sınır Aşan Bir Kavramlaştırma Denemesi: "Kırılgan Demokrasiler" ve Belçika Örneği", A**UHFD,** 59 (3), 2010, ss. 469-470. 467-492

Krasner, Stephen D. "Think Again: Sovereignity", **FP**, 20.11.2009, http://foreignpolicy.com/2009/11/20/think-again-sovereignty/,(13.04.2019).

Kumar, Krishan. "Empire and English Nationalism", **Nations and Nationalism**, Cilt:12, Konu: 1, 2006, ss. 1-13.

Kumrulu, M. Gülce. ''Avrupa'nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon'', **Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt: 2, Sayı:4, 2003, ss. 163-191.

Kunz, Josef L. "The Idea of "Collective Security" in Pan-American Developments", **Political Research Quarterly**, Cilt: 6, Konu: 4, , 1953, ss. 658-679.

Kurtaran,Gökhan. "İskoçya Referandumda 'ekonomik istikrar' dedi ", 2014, https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iskocya-referandumda-ekonomik-istikrar-dedi/118662 (29.09.2019)

Küçük, Bahtiyar. "Theresa May'den Brexit için 'son çare': Yeni Referandum Yapabiliriz", **euronews** , 21.05.2019, https://tr.euronews.com/2019/05/21/theresa-may-den-brexit-icin-son-care-yeni-referandum-yapabiliriz, (05.06.2019).

Küntay, Burak ve Yusuf Ertuğral. "Birleşik Krallık'ın AB'deki Geleceği ve İskoçya Sorunu", **Brexit sonrası Birleşik Krallık ve AB'nin Geleceği,** Europolitika ve Akamos Yayınları, 2017, ss. 77-163.

Laclau, Ernesto. **Popülist Akıl Üzerine**, Epos Yayınları, 2007.

Leibniz, Gottfried Wilhelm. **Political Writings**,(Ed. Raymond Gruss), Cambridge Texts in the History of Political Thought, 1988, ss. 165-166.

Lijphart, Arend. **Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries**, Yale University Press, New Haven London, 1999.

Lindberg, Leon N. ve Stuart A. Scheingold. **Regional Integration: Theory and Research**, Hardvard University Press, 1 Ocak 1971.

LoGiurato, Brett. "Bremmer: If Scotland Votes For Independence, Prepare For The European 'Contagion' Effect Across Europe", **Business Insider**, 08.09.2014, https://finance.yahoo.com/news/bremmer-scotland-votes-independence-prepare-205754548.html, (16.06.2019).

Lynch, Philip ve Richard Whitaker. "UKIP is posing important challenges to the Conervatives, but as the Eurosceptic party continoes tor ise it faces its own", **LSE**, 08.05.2014, https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/rivalry-on-the-right-the-ukip-challenge-to-the-conservatives/, (11.06.2019)

Macalister, Terry. "Who would get oil revenues if Scotland became independent?", **The Guardian**, 21.05.2014, https://www.theguardian.com/politics/reality-check-with-polly-curtis/2012/mar/02/oil-revenues-if-scotland-became-independent, (05.05.2019)

Macko, Kalyna. "The Effect of Franco in the Baque Nation, Pell Scholars and Senior Theses", **Pell Scholars and Senior Theses**, 2011, ss. 1-39.

Maier, Charles S. "The world economy and the Cold War in the middle of the twentieth century" , **The Cambridge History of the Cold War: Volume1 Origins**, (Ed. Melvyn P. Leffer ve Odd Arne Westadder), Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Markham, Felix Maurice H. **Henri Compte de Saint-Simon (1760-1825) Selected Writings,** Oxford: Basil Blackwell, Cilt: 39, 1952.

Marks, Garry. "Structural policy and multi-level governance in the EC", (Ed. Alan W. Cafruny ve Glenda G. Rosenthal), **State of European community**, Cilt: 2, Boulder Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1993, ss. 391-410.

Mavigla, Domenica. ''**The Main Principles of Modern Pedagogy in ''Didactia Magna'' of John Amos Comenius**, Creative approaches to Research, Cilt: 9, Numara:1, 2016, ss. 57-67.

McHarg, Aileen ve James Mitchell. "Brexit and Scotland", **The British Journal of Politics and International Relations,** Sage, 2017, ss. 1-15.

McKay, David. "William Riker on Federalism-Sometimes Wrong but More Right than Anyone Else?", **Regional and Federal Studies**, Cilt. 14, Numara: 2, 2004. ss. 167-186.

McKeon, James. "Scottish independence could leave UK nuclear weapons homeless", **the Bulletin**, 20.08.2014, http://thebulletin.org/scottish-independence-could-leave-uk-nuclear-weapons-homeless7395, (05.05.2019).

Michael Burgess**, Federalism and European Union –The Building of Europe 1950-2000**, Routledge, London 2000.

Miles, Matthew B, A. Michael Huberman. **Qualitative Data Analysis,** SAGE publications, USA, 1994.

Mitrany, David. **A Working Peace System, An Argument fort he Functional Development of International Organization,** Oxford University Press, London, 1943.

Moravcsik, Andrew. "Preferences and Power in European Community: A lineral İntergovernmentalist Approch", **Journal of Common Market Studies**, Cilt: 31, Numara: 4, 1993, ss. 473-524.

Moseley, Tom. "The rise of the word Brexit", **BBC,** 25.12.2016, https://www.bbc.com/news/uk-politics-37896977, (14.01.2019).

Mosely, Philip E. "Dismemberment of Germany: The Allied Negotiationism from Yalta to Potsdam", **Foreign Affairs**, Cilt: 28, Numara: 3, Nisan 1950.

Mudde, Cas. "The Populist Radical Right: A Pathological Normalcy", **West European Politics,** Cilt: 33, Konu: 6, 2010, ss. 1167-1186.

Müller, Jan-W. **Popülizm Nedir?**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

NATO "Marshall Plan speech by George Marshall", **,** https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Marshall%20Plan%20speech.pdf, (15.02.2019) .

NDTV, "Here's All About The Two Brexit Camps", 23.06.2016, https://www.ndtv.com/world-news/heres-all-about-the-two-brexit-camps-1422437, (11.06.2019).

Nişanyan, Sevan. **Sözlerin Soyağacı**, 6. Baskı, Everest Yayınları, 2012.

NTV "Brexit sonrası Cameron'dan istifa kararı", **,** 24.06.2016, https://www.ntv.com.tr/dunya/brexit-sonrasi-camerondan-istifa-karari,5xt_2HbuDEC7jAAHyCnngA, (07.06.2019).

Nye, Joseph S. **Peace in Parts: İntegration and Conflict in Regional Organization, Little, Brown and Company**, Boston, 1971.
Oder, Bertil Emrah. **Avrupa Birliği'nde Anayasa ve Anayasacılık**, Anahtar Kitapları Yayınevi, İstanbul, 2004.

Oliver, Tim. "To be or Not to be in Europe: is that the Question? Britain's European Question and in/out Referendum", **International Affairs**, Cilt: 91, ss. 77-91.

ONS, "The UK contributiın to the EU budget", 31.10.2017, https://www.ons.gov.uk/economy/governmentpublicsectorandtaxes/publicsectorfinance/articles/theukcontributiontotheeubudget/2017-10-31, (07.06.2019).

ONS, "Write evidence from the ONS", Table 1, http://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/eu-home-affairs-subcommittee/brexit-ukeu-movement-of-people/written/44746.html, (27.03.2019).

Onuf, Nicholas. ''Constructivism: A User's Manuel", **International Relations in a Constructed World, New York,** M.E. Sharpe, 1998.

Owen, Katy. A tale of two referendums, Survation, September 2014, http://survation.com/a-tale-of-two-referendums-fear-of-leaving-eu-has-little-effect-on-pro-independence-scots-2/, (16.06.2019).

Oxfam International, "Syria Refugee crisis: is your country doing its fair share?", 2016, https://www.oxfam.org/en/research/syria-crisis-fair-share-analysis-2016, (26.03. 2019).

Oxfam International, " Syria Refugee crisis: is your country doing its fair share?", 2016, https://www.oxfam.org/en/research/syria-crisis-fair-share-analysis-2016 (26.03. 2019) .

Öniş, Ziya ve Mustafa Kutlay. "Ekonomik Bütünleşme/Siyasal Parçalanmışlık Paradoksu: Avro Krizi ve Avrupa Birliğinin Geleceği", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 9, Sayı 33, Bahar 2012, ss. 3-22.

Özçer, Akın **Çoğul İspanya Anayasa Sistemi ve Ayrılıkçı Terörle Mücadele Modeli**, İmge Kitabevi, Ankarai 2007, s. 234-245.

Özdağ, Ümit. "Bağımsız İskoçya ve Türkiye'ye olası etkisi", **Yeniçağ,** 19.09.2014, https://www.yenicaggazetesi.com.tr/bagimsiz-iskocya-ve-turkiyeye-olasi-etkisi-32047yy.htm (30.09.2019).

Özerim, Gökay. "Göç Konusunun Birleşik Krallık'ta AB Referandumu Sürecindeki Yeri", **Elveda Avrupa: İngiltere'nin AB'den Ayrılmasından Sonra Avrupa Bütünleşmesi ve Türkiye-AB İlişkilerinde Fırsatlar ve Tehditler**, (Ed. Erol Esen ve Duygu Şekeroğlu), Siyasal Kitapevi, Ankara, Ekim 2017, ss. 97-108.

Özler, Zeynep. "Lizbom Antlaşması İktisadi Kalkınma Vakfı Değerlendirme Raporu", Numara: 9, Ekim 2009, https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/lizbon_antlasmasi.pdf, (27,02,2019).

Öztop, Fatma Anıl "Devlet İçi Etnik Çatışmaların Çıkış Nedenleri: İspanya'daki Bask sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", **PESA International Journal of Social Studies,** Cilt:1, Konu:2, 2015, ss. 56-75

Öztük, Ümit ve A. Aslıhan Çelenk. "Bask Bölgesi: İspanya'nın Ayrılıkçı Sorunu", (Ed. Muhittin Ataman ve Burhanettin Duran), **Dünya Çatışma Bölgeleri,** Cilt:1, Baskı: 3, Nobel Kitabevi, İstanbul, 2010, ss. 793-809

pariament.uk, "Oral evidance: Evidance from the Prime Minister", (12.01.2016), http://data.parliament.uk/WrittenEvidence/CommitteeEvidence.svc/EvidenceDocument/liaison/evidence-from-the-prime-minister-12-january-2016/oral/26761.htm, (26.03.2019).

Perrigo, Billy. "What Is Brexit? Answering Your Biggest Questions About the U.K.'s Plan to Leave the E.U.", **Time,** 29.03.2019, https://time.com/5560485/brexit-questions-answers/, (06.06.2019).

Pop, Valentina. "Scotland chooses to stay in the UK Edinburgh", **EU observer**, 19.09.2014, https://euobserver.com/political/125677, (05.05.2019)

Population Pyramid, "United Kingdom", https://www.populationpyramid.net/united-kingdom/2050/, (07.06.2019).

Price, Richard ve Christian Reus-Smit. "Dangerous Liaisons, Critical International Theory and Constructivism", **European Journal of International Relations,** Cilt: 4, Sayı: 3, 1998, s. 266,267.

Rankin, Jennifer. Julian Borger ve Mark Rice Oxley. " What is article 50 and why is it so central to the Brexit debate?", **The Guardian,** 25.06.2016, https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/25/article-50-brexit-debate-britain-eu, (05.06.2019).

Recchia, Srefano ve Nada Urbinati (Ed.). **A Cosmopolitanism of Nations, Gıuseppe Mazzini's Writings on Democracy, Nation Building and International Relations** (Çev. Stefano Recchia), Princeton University Press, 2009.

Reza, German A. De la." The 1623 Plan for Global Governance: the obscure"**, Artigo**, 2015,ss. 146-160.

Riker, William H. **Federalism-origin, operation, significance,** Little, Brown and Company, Boston and Toronto, 1964.

Rosamond, Ben. **Theories of European Integration**, St. Martin's Press, 2000.

Rothbard, Murray N. **America's Great Depression**, 5. Baskı, Misses Institute, 2000.

Rousseau, Jan Jacques. **The Plan for Perpetual Peace, On the Government of Poland, And Other Writing on History and Politics**(İngilizceye çev., Christopher Kelly ve Judith Bush, Ed. Christopher Kelly),Cilt 2, Dartmouth Collage Press, Londra, 2005.

Sancak, Kadir. "Birleşik Bir Avrupa Fikrinin Ortaya Çıkmasında Haçlı Seferlerinin Etkisi", **Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı: 6, 2013, ss. 123-134.

Sander, Oral. **İlkçağdan 1918'e Siyasi Tarih**, 20. Baskı, İmge Kitapevi Yayınları, 2010.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih(1918-1994)**, Ankara, 2002.

SCC, "Scotish Constitutional Convention", https://paulcairney.files.wordpress.com/2015/09/scc-1995.pdf, (29.05.2019).

Schimmenfenning, Frank. "Liberal Intergovernmentalism", (der. D. Wiener), **European Integration Theory,** Oxford University Press, Oxford, 2004, ss. 75-94.

Schimmelfennig, Frank. "The Community Trap: Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Eastern Enlargement of the European Union", **International Organization,** Cilt: 55, Sayı: 1, 2001.

Scottish Government, "Scotland's future, Your guide to an independent Scotland", 2013, http://www.gov.scot/resource/0043/00439021.pdf, (05.05.2019).

Service.gov.uk, "Agreement on the withdrawal of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland from the European Union and the European Atomic Energy Community, as endorsed by leaders at a special meeting of the European Council on 25 November 2018", https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/759019/25_November_Agreement_on_the_withdrawal_of_the_United_Kingdom_of_Great_Britain_and_Northern_Ireland_from_the_European_Union_and_the_European_Atomic_Energy_Community.pdf, (16.01.2019).

Seth-Smith, Niki. "UKIP and rise of English nationalism", **Opendemocracy,** 17.07.2013, https://www.opendemocracy.net/en/opendemocracyuk/ukip-and-rise-of-english-nationalism/, (11.06.2019)

Shepard, William S. "The ETA: Spain Fights Europe's Last Active Terorist Group", **Medeterranean Quarterly,** Cilt:13, Numara: 1, 2002, ss. 54-68

Smith, Steve. "Social Constructivism and European Studies", **Journal of European Public Policy,** Cilt 6, 1999, ss. 682-691.

Spiering, Menno and Robert Harmsen. **Euroscepticism Party Politics, National Identity and European Integration**, Rodopi, 2004.

Staal, Klaas. "Brexit implications for EU decision-making", **VIVES Research Center for Regional Economics,** 2016, ss. 1-6.

Stammen, Theo. "Avrupa Birliği'nin Gelişiminde Genişleme ve Derinleşme Süreci Arasındaki Diyalektik İlişki", (Çev. Necati İyikan), **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi,** sayı: 15, 2008, ss. 196-209.

Statista, "Distribution of EU Referendum votes 2016, by age and gender", https://www.statista.com/statistics/567922/distribution-of-eu-referendum-votes-by-age-and-gender-uk/ (07.06.2019)

Stiglitz, Joseph E. **The Euro, How a Common Currency Threatens the Future of Europe,** W. W. Norton & Company, 2017.

Sunay, Reyhan. "AB Bütünleşmesinin Biçimi Üzerine Farklı Yaklaşımlar: Federal yaklaşım", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2006, ss. 185-222

Sunstein, C. R. **Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media**, Princeton University Press, New Jersey, 2017.

Şahin, Mustafa. Avrupa Birliği'nin Self-Determinasyon Politikası, Nobel Yayınları, Ankara, 1994.

Şöhret, Mesut. "Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** Cilt:2, Sayı:4, 2013, ss. 39-76.

Şöhret, Mesut. "Etno-Dinsel Milliyetçilik Bağlamında İrlanda Sorunu", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,** Cilt:2, Sayı:4, 2013, ss. 39-76.

T.C. Dış İşleri Bakanlığı "Avrupa Konseyi", http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa, (16.02.2019).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, "Avrupa Birliği Tarihçesi", (01.07.2013), https://www.ab.gov.tr/_105.html, (16.02.2019).

Tannenbaum, Donad G. ve David Schultz. **Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri,** (Çev. Fatih Demirci), 1. Baskı, Adres Yayınları, 2005.

Tarchi, Marco. "The Lega Nord", (Der. L. De Winter), **Regionalist Party in Western Europe,** Routledge, Londra, 1998, ss. 143-158.

Tarnavskyı, Omelian. "Proponents of Euroscepticism in the United Kingdom from 1950 to 2017", **SSP,** http://ssp.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2018/03/ssp-2017-4-03.pdf, (05.06.2019).

Taşdemir, Hakan ve Murat Saraçlı. "Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu", Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt: 2, No: 8, ss. 25-35.

Tavernier, Johan de. "The Historical Roots of Personalism", **Ethical Perspectives,** Eylül 2019, http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EP&ID=1208(12.05.2019).

Teaching American History, "Tehran Conference:Roosevelt-Stalin Meeting", http://teachingamericanhistory.org/library/document/tehran-conference-roosevelt-stalin-meeting/, (16.02.2019).

Thatcher, Margaret. "Speach to the Collage of Europe (The Bruges Speech)", **Margaret Thatcher Foundation**, https://www.margaretthatcher.org/document/107332, (05.06.2019)

The Economist, "A Brixit Looms"**,** 21.06.2012, https://www.economist.com/bagehots-notebook/2012/06/21/a-brixit-looms, (27.05.2019)

The Economist, "The trials of keeping a country together", 24.11.2012, http://www.economist.com/news/briefing/21567085-stabilising-spains-finances-without-tearing-its-social-fabric-apart-being-made-harder, (05.05.2019).

The National WWII Museum, "Did more Russians or Americans Die in World War II?", New Orleans, 17.09.2018. https://www.nationalww2museum.org/war/articles/did-more-russians-or-americans-die-world-war-ii, (10.05.2019).

Toprak, Elif. "Neo Fonksiyonalizmden yapısalcılığa Entegrasyon Kuramları Işığında Türkiye-Avrupa Birliği Uyumu" **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi,** Cilt: 7, Numara: 1, güz 2007, ss. 69-89.

Tournier-Sol, Karine. ''Reworking the Euroseptic and Conservative Traditions into a Populist Narrative: UKIP's Winning Formula?'', **Journal of Common Market Studies**, 2015, ss. 140-156.

Trnskı, Marko. "Multi-Level Governance in Eu", https://www.sustainableislands.eu/BlockImages/InLibraryData/GalleryData/MULTI-LEVEL%20GOVERNANCE%20IN%20THE%20EU%20by%20Marko%20Trnski.pdf, (15.03.2019).

Uygun, Oktay. **Federal Devlet**, Çınar Yayınları, İstanbul, 1996.

Valero, Jorge. "Less than half of Brits, Czechs and Italians would vote to remain in the EU", **EURACTIV,** 25.04.2010, https://www.euractiv.com/section/eu-elections-2019/news/less-than-half-of-brits-czechs-and-italians-would-vote-to-remain-in-the-eu/, (27.05.2019).

Vargas-Silva, Carlos ve Yvonni Markaki. "EU Migration to and from the UK", **The Migration Observatory,** https://migrationobservatory.ox.ac.uk/wp-content/uploads/2016/04/EU-Migration-to-and-from-the-UK17.pdf, (26.03.2019).

Varol, Sibel Fügan. " Medyanın Küreselleşmesi: Neden-Sonuç Ekseninde Bir Değerlendirme" **Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültei Elektronik Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, Mart 2017. ss. 399-424

Viotti, Paul R. ve Mark V. Kauppi. **Uluslar arası İlişkiler Teorisi,** (Çev. M. Aksoy), Nobel Yayınevi, İstanbul, 2016.

Vos, Louis. " Shifting Nationalism: Belgians, Flemings and Wallons", **The National Question in Europe in Historical Context** (Der. M. Teich, R. Porter), Cambridge University Press, 1993, ss. 128-148

Vuorinen, Linda. " "Believe in Britain" Euroscepticism in the United Kingdom Independence Party's(UKIP) policies in 2009-2015", (Yükse Lisans Tezi), University of Tampere, 04.05.2015.

Wade, William ve Christopher Forsyth. **Administrative Law**, 9th editıın, Oxford, Oxford University Press, 2004.

Walsh, James. "Britain's 1975 Europe referendum: what was it like last time?", **The Guardian**, (25.02.2016), https://www.theguardian.com/politics/2016/feb/25/britains-1975-europe-referendum-what-was-it-like-last-time, (05.06.2019).

Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**,(çev. Taha Parla),6. Baskı, Metis, 2004.

Weinberg, Gerhard L. **A World at Arms A Global History of World War II**, Cambridge University Press, 1995.

What Scotland thinks, "Would you rather describe yourself as British or Scottish?", 19.03.2015, http://whatscotlandthinks.org/questions/would-you-rather-describe-yourself-as-british-or-scottish, (05.05.2019).

Wheare, Kenneth C. **Federal Government**, 4. Baskı, Oxford University Press, Londan, 1963.

Wheeler, Brian. Paul Seddon, Richard Morris. "Brexit: All you need to know about the UK leaving the EU" **BBC,** https://www.bbc.com/news/uk-politics-32810887, (14.01.2019)

White, John Williams. **First Greek Book**, Hardpress Publishing, 2012.

Wilding, Peter. " Bring on the 'Brixit': EU withdrawal would bring benefits for both Britain and the US, **Daily Mail**, 22.06.2012, https://www.dailymail.co.uk/debate/article-2163244/Bring-Brixit-EU-withdrawal-bring-benefits-Britain-US.html, (14.01.2019)

Wilson, Theodre A. **The Marshall Plan 1947-1951**, HEADLİNE series 236, 1977, http://www.marshallfoundation.org/library/wp-content/uploads/sites/16/2014/05/The_Marshall_Plan_1941-1951.pdf, (15.02.2019).

Winetrobe, Barry K. "Much More to Say: Constitutiol Change, Devolution and Public Law in the UK", **The British Journal of Politics & Internatinal Relations,** Cilt: 7, Konu: 3, 2005.

Wittgenstein, Ludvig. **Philosophical Investigations**, Oxford, Basil Blackwell, 1958.

World Intellectual Property Organization, "Treaty Revising the Treatiy Establishing the Benelux Economic Union", https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/en/rbeu/trt_rbeu.pdf, (16.02.2019).

Worsley, Peter. “The Concept of Populism”, Populism **İts Meaning and National Characteristics**, , edit. Ghista Ionescu and Ernest Gellner, The Macmillan Company, 1969, ss. 212-251.

Yıldırım, Ali ve H. Şimşek. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2008.

Yıldırım, Arzu. “Yerellik ilkesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Asos Journal,** Yıl: 3, Sayı: 5, Eylül 2014, ss. 130-140.

Yiğit, Dilek. “İskoçya Bağımsızlık Referandumu: Pandora’nin Kutusu”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Dergisi,** Sayı: 70, Ekim 2014, ss.12-17.

Yin, Robert K. **Case Study Research Desingn and Methods,** 3. Baskı, Sage Publications, Londra, 2003

Yurtaydın, Erkan. “İberce, Baskça, Afrika-Asya Dilleri ve Türkçe”, **38. ICANAS (Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)**, Ankara/Türkiye, 10-15 Eylül 2007, ss.1979-1990

Zakaria, Fareed. “The Rise of Illiberal Democracy”, **Foreign Affairs**, Cilt: 76, No:6, Kasım-Aralık 1997, ss. 22-43.